

محسن پرنډويه
Mohsin Publications

ټولنپوهنه

ليکوال: احمد قاسمي

ژباړه: زبير افغان

تکثير: محسن خپرندويه

بريښنا ليک:

وبلاگ:

د خپريدو نيټه چنگاښ ۱۳۸۱ - جولای ۲۰۱۲

Ketabton.com

ټولنپوهنه

ليکوال: احمد قاسمي

ژباړه: زبير افغان

مخ	سرلپكونه
٦	د وگړو تر منځ څه توپير شتون لري؟
٩	وگړي خپل چاپيريال پاللي
١٩	د وگړو توپير ٲولنې را منځ ته كړي
٣٠	زموږ لمړنيو نېكونو څرنگه ژوند كاوه؟
٣٨	ٲولنيز توپيرونه څنگه رامنځ ته شول؟
٤٩	قانون څنگه رامنځ ته شو؟
٥٩	څنگه د زيار ايستونكو زوبنا (شيره) يې زبېنبله؟
٦٥	گلادياتوران
٧٤	د سپارټاكوس جگړه
٨٩	د مريه بدلون په سرف باندې
٩٤	د كوچنيو او منځنيو ماليكتونو له منځ تلل
٩٩	سرفان او نور بزگر
١٠٩	واسال او سينيور
١١٧	رنځورتيا، قحطۍ، مرگ، پاڅون
١٢٤	صنعت او سوداگري تر يوولسمې پېړۍ پورې
١٣١	صنعت او سوداگري تر يوولسمې پېړۍ وروسته

- د بورژوازی او ازادو بنارونو رامنځ ته کېدل ۱۳۷
- د کمون فیوډالي بنارونه ۱۴۱
- د صنعت او سوداګرۍ پراختیا فیوډالي اصول ږنگ کړل ۱۴۵
- له انگلستان څخه د یهودانو اېستل ۱۵۲
- د کار د قانون منځ ته راتلل ۱۵۵
- د بزګرو خوځښت په انگلستان کې ۱۵۸
- د سرفانو په وضعې باندې د ټوکر اوبدلو صنعت اغېزه ۱۶۲
- د ۱۳مې پېړۍ تر پایه پورې فیوډالي دور ته بشپړه کتنه ۱۸۵
- د ۱۴مې و ۱۵مې پېړۍ ته بشپړه کتنه ۱۹۶
- د ۱۶مه پېړۍ په صنعت او سوداګرۍ کې لوی بدلونونه ۲۱۶
- د صنایعو لنډ تاریخ ۲۵۲
- د ۱۷مې پېړۍ ځانګړتیاوې ۲۶۶
- د ۱۸مې پېړۍ له ځانګړتیاوو څخه ۲۷۳
- پاچا او لویان ۲۸۳
- باستیل ۲۸۸
- د فرانسې ولس د پرګنو ژوند مخکې له انقلابه ۲۹۶
- له انقلاب څخه وړاندې خوځښتونه ۳۰۵
- د فرانسې انقلاب نه ډډه کېدونکی ؤ ۳۱۰

۳۱۸	د فرانسې له انقلاب څخه څو نندارې
۳۶۹	د بشر د حقوقو اعلاميه
۳۷۶	د ۱۸۹۵ اساسي قانون دوې مادې

۱

د وگړو تر منځ څه توپیر شتون لري؟

څلوریشته کاله پخوا د مرغومی میاشت په یوه ورځ، زموږ په پروس کې، په یوه لوی کور کې یو ماشوم وزېږېده، چې د سیمې ټولو اوسېدونکو د هغه د مور او پلار د خوښمېدو لپاره د هغه د زېږېدو جشن ونېوه. یوه طبیب او قابلې له یوې اونۍ راهیسې د هغه د زېږېدنو پاملرنه کوله او همدا چې نړۍ ته راغی، مهربانې او ښایسته دایې ته یې وسپاره او ځانگړې کوټه یې ورله سینگار کړله.

په هماغې موکې کې زموږ د سیمې په سر د یوې هتۍ لاندې یوه سمڅه شانې زړندی (زېرمیني)، چې له خټو نه لېو شوي دېوالونه یې درلودل، پرته وه، چې د لېو ډبرې برخې یې توپې شوې وې او هغه یې لا ډېره سمڅې ته ورته کړې وه.

د لمر رڼا یوازې د سمڅې له درې څخه، چې نیم متر له ځمکې نه ښکته پرته وه او جگوالی یې

ټول له يوه نيم متر څخه زيات نه ؤ، د سمڅي منځ ته ننوتله. په دې زړندۍ کې يوه کورنۍ يانې يو پلار، يوه مور او يو دوه کلن زوی اوسېدل او په ژمو کې يې د کورنۍ له زاړه تره څخه، چې دوی ته يې سيمه راوړله، هرکلی کولو. اتفاقن د همدغې ورځې په شپه د کورنۍ مور په داسې حال کې، چې پرته له مېړه څخه يې هېڅ پرستار او پرته له شپې وړې پرستني څخه د پټېدو او هوساينې هېڅ وزله (وسيله) نلرله، يو ماشوم وزېراوه، چې درې گنټې وروسته، چې سترگې يې لا د نړۍ پر مخ نه وې غړولې، د ساړه له زوره له نړۍ څخه بستره بار کړه.

د دې ماشوم او هغه ماشوم تر منځ، چې په هغه لوی کور کې نړۍ ته راغی، څه توپير شتون لاره؟ ولې د هغه زېږېدنو لپاره لسگونو خلکو جشن ونيوه او د دې يوه مرگ لپاره د مور او پلار له سترگو څخه پرته بله هېڅ سترگه و نه ژړېده؟ ولې يوه گرمه بستره د دې گران ميلمه په برخه نه وه؟ ولې له دوی څخه يوه په دنيا کې برخه نلرله او ولې دا يو بل د نړۍ ټول نعمتونه د ځان لپاره چمتو ولېدل؟ آيا

هغه کومه گناه لرله، چې په دغه بلا واوبست؟ که
چېرې هغه ماشوم یې د شپې لخوا د مرگ له کټه
اوچت کړی او له ساړه نه یې ساتلی او په راتلونکې
ورځ یې په پټه د دې بل پر ځای ایښی وای، آیا د ده
برخه لیک بدلون نه مونده؟ څرگنده ده، چې بدلیدلو
او دی هم د بناغلیو په ډله کې راتللو.

له دې کتنې نه څه پایله اخلو؟

داسې پایله اخلو، چې ټول خلک یو شان نړۍ
ته راځي او توپيرونه، چې د خلکو په منځ کې لېدل
کېږي، غالبن د دوی له واکه وتلي دي او د دوی په
ټولنیز موقعیت پورې تړاو لري.

*****

۲

وگړي خپل چاپېريال پاللي

هغه نوی زېږېدلی ماشوم مړشو، خو د ده دوه کلن ورور ژوندی پاته شو. که چېرې مور دا هلک او هغه د شتمنو بچي د ژوندانه په ډگر کې وخارو، نو هغه ټکی مو چې پورته بیان کړ لا ښه څرگندېږي.

دغه بېوزلي ماشوم، چې حسين نومېده، پلار يې لرگي ماتول او مور يې په کورنيو چارو کې کورنيو سره مرسته کوله، د بېلگې په توگه کالي يې وېنځل او له دې لار يې د مېړه په وزرونو لاس را کارلو. هر کله به چې د کاليو پرېمېنځلو لپاره بهر ته وتله، نو حسين به يې له ځانه سره څکولو او کله چې لوی شو د کاليو يوه برخه به يې د ده په سر اېښودله. خو کله به چې د بېلگې په توگه د يوې گنتې لپاره له سمڅې څخه وتله، نو حسين به يې په زړندۍ کې پرېښوده او دړه به يې د هغه په مخ تړله، تر څو بهر

راونه وځي او تر پښو لاندې نه شي. حسين طبيعتن
يو ښه مزاج لرلو، خو په څلور کلنۍ کې يو ځل کلک
ترتېره (سینه بغل) شو او له هغه ځايه چې کافي
پوښښ، پرستار، طبيب او درمل يې نه درلوده، مرگ
ته وړلښ شو او وروسته له هغه چې تصادف د مرگ
له منگولو وژغورل شو، بشپړه کمزوری او مړاوي شو
او تل له تېره کېدلو.

کله چې لوی شو، نو نور يې کولای نشول دی
په زړندۍ کې خوندي وساتي او دی په هوسا زړه
سره د کوچي په دورو او خاورو، خټو او خړوبونو کې
لټېده او د خپلو بې سره همزولو سره يې ټپلې -
لوبې کولې. له هغه ځايه چې نږدې ؤ، دی هم له
بې سرۍ او وزگار توب سره روږدي شي، نو لا لس
کلن شوی نه ؤ، چې چميار ته يې وسپاره، ترڅو هم
يو کسب زده کړي او هم له کوچي څخه راټول شي.
حسين په لومړيو ورځو کې له استاذ څخه ډېر
کوټکونه وخورل، خو ژر يې خورا هوښياري وښودله،
هغه هم هسې، چې د سبناري څخه پرته يې د ورځي
دوه ريالو مزد هم ورله وټاکه. ورو ورو د حسين کار

بڼه شو او مزد يې د ورځې پنځه ريالو او يو تومان ته ورسېده او لا شپاړس کلن شوی نه ؤ، چې مزد يې پنځلسو ريالو ته ورسېده.

د بوټونو گندلو کار خورا يوغړی (يکنواخت) او ستومانونکی ؤ. سهار چې کارگر مغازې ته راتلل، نږدې نيمه گنټه د دوی مجلس تود ؤ او په خپلو کې يې خبرې اترې کولې، خو ژر يې خبرې خلاصېدې او په چپتيا کې به ننوتل او د خويگي (مشته) د ټپ ټپ، د څټک د وهلو او د تار د کارلو غير ترغوره کېده. کله ځينو کارگرانو انگازې کولې او ژر غلي کېدل او هماغه کېدلی حالت يې خپلولو.

په دې چوپتيا کې د څه شي په فکر کې وو؟ په نږدې توگه کولای شو ووايو، چې هېڅ فکر يې په سر کې نه لاره، ولې چې د هماغه بوټ گندلو له نړۍ او تنگې او زړه نېوونکې فضا څخه پرته يې بله کومه نړۍ نلرله. دوی ژوندون تېراوه، پرته له دې، چې د ژوندانه په تېرېدو خبر وي. ژوندانه د دوی لپاره له کار کولو او رنځ ورلو څخه پرته بله مانا نلرله.

سهار کارته راتلل او اته او نهه او کله به یې لس
 بچې له کار خخه لاس اېستلو او هر خوک د خپل
 کور په لور روانېده او خپل ستومان بدن یې د خوب
 لاس ته سپارلو او سبا ته د دې لپاره چې د کار موکه
 ناوخته نه شي، له خوبه به راولټپدل او د بې ځانه او
 اوتوماتو افزارو په شان به د کار په لور چټکېدل.

حسین پروگرام خورا منظم سرته رسولو او له
 دې کبله، چې د نارینه ؤ په ډله کې راغلی ؤ، مزد یې
 اخیستلو او له خپل مور او پلار سره یې مرسته
 کوله، خورا زړه خوښی ؤ. خو څو کاله چې تېر شول
 ورو ورو ستومانه شو، خو کوم نوی شی د ده په
 ژوندانه کې نه پېښېدو، ځان یې ستومان او اروا یې
 مړه شوې وه، اصلاً نه پوهېدو، چې د څه لپاره
 ژوندی دی او کوم زړه خوښون لري.

دغه حالت، چې حسین په هغه اخته شوی ؤ، دا
 خپګان او غمجنوالی، چې عموماً د ټولني د بې برخو
 لمن نیسي، د ژوند تر ټولو لوی خطر دی او وګړي
 ځان وژلو او یا پسات ته (چې په رښتا سره تدریجي

ځان وژنه ده) وربولي. د دې خطرناک مرض يوازینې هوبله د مبارزې د روحيې منځ ته راوړل دي. د ټولني پر دې ځپل شويو بايد غبر وکړو، چې مه مایوسه کېږی، مه زړه توري کېږی، ژوندون پخپله کرکه جن نه دی، که د ژوندانه بهیر ته بدلون ورکړی، که دا ناولي ډېرانونه د ژوندانه له ويالی څخه لېږي کړی، ډېر خوږ او بنايسته به شي.

آيا ټول په نړۍ کې بد مرغه دي؟ آيا ټول په بيوزلی او اسکرېنه (فلاکت) کې ژوند کوي؟ ولې ځينې نیکمرغه دي؟ ولې ځينې هوساينې ته رسېدلي؟ ولې د نیکمرغۍ ډېرې ستاسو په مخ تړلې دي؟ ولې په ځور او خواری باندې محکوم ياست؟ د هغه پرځای، چې مایوسه کېږی او له ژوندانه څخه لاس اوباسی، د ژوندانه د دې ستونزو د حل په فکر کې واوسی. هغه وخت به وگوری، چې هره ورځ نوې خوشحالی ستاسو هرکلي ته راځي او هره ورځ د هیلو لا زیاته رڼا ستاسو په زړونو کې ځلېږي. خو حسین د څه ډول خلکو په منځ کې ژوند کولو؟ د داسې وگړو په منځ کې، چې هغوی ټول د

خُور او غمجنٽيا سيوري ته لوی شوي وو، د داسې وگرو په منځ کې، چې د مبارزې اروا په دوی کې ننوتې نه وه او په رښتیا سره «زړه مړاوي» وو. له دې کبله د غمجنٽوب ناروغی حسین ته سرایت وکړ او هغه یې ورو ورو د پسات په لور وخوځاوه. غوښتل یې چې د ژوندانه ستونزی هېرې کړي او د ده پښو مخې ته له میخانو او عشرت ځایونو څخه پرته بله لار پرته نه وه. دی هم د نورو زرگونو بیوزلو په توگه د تباهی دې کانون ته ورجلب شو.

کله ستاسو د یوه غاښ په مخ یو تور وړوکی ټکی پیدا کېږي، چه په لمړي لید سره هېڅ د اهمیت وړ نه دی، خو هغه تور ټکی خپل کار کوي او هره ورځ لا لویېږي، هسې چې یوه ورځ ټول غاښ نیسي او هغه پټوي. ټولنیز پسات هم په همدې توگه رابرسېره کېږي او همدا اخته (خاصیت) لري.

یو دوه کاله تېر نه وو، چې حسین د پسات په دریاب کې ډوب شو، هسې چې که اوس یې وویښی، وبه یې نه پېژنی: له جوړښته رژېدلی، تل مست دی

او ان دا چې سبر کال د یوې دوو میاشتو په موده د چارې اېستلو په تور زندان کې ؤ.

ټول له ده نه کرکه کوي، ټول هغه بښکښي، ټول دی د ټولني میکروب گڼي او ان ځینې د ده او ده ته ورتو وژل واجب گڼي، خو که مور لبر څه ژور شو او وگورو، چې آیا حسین دومره ملامت دی، آیا ده ټولنه فاسده کړې یا ټولني دی تباہ کړو؟

کله چې حسین ماشوم ؤ، ټولني د ده پالنه ونکړه، دی یې د بېوزلی او ناروغی لاس ته وسپاره، د ده هېڅ روزنه یې ونکړه. حسین په حقیقت کې د ټولني خپل ودې ونه وه، چې د زرهاوو مخالفو بادونو مخې ته ولوېدو، نو په دې توگه کله چې وده یې وکړه، خپل بور (ثمر) یې ټولني ته وروبخښلو، یانې خپلې مټې یې د ټولني په واک کې کېښودې.

خو ټولني له ده سره څه وکړل؟ د ده د مټو بور یې واخیست او هېڅ باندې والی او گټه یې ده ته ورنکړه. حسین کار کاوه او شتمني یې تولیدوله، خو د ټولني جوړښت داسې ؤ، چې له دې شتمني نه

هومره، چې د حسين ژوندون هوسا کړي، د ده لاس ته نه ورتله.

حسين هېڅکله ونکولای شول، چې د اوسېدنو وړ کور ولري، هېچکله يې و نکولای شول، کافي ډوډۍ و خوري، هېچ کله يې ونکولای شول، مناسب کالي واغوندي. حسين سره له دې چې ټولنې ته يې شتمنی ورکوله، له کلتور او روغتيا څخه بې برخې ؤ. آيا په دې توگه يې حق نه لاره، چې ټولنې ته په بده وگوري، بلکه له هغې سره غلیم واوسي؟

که چېرې تاسو يو بوټی په داسې ځای کې، چې هلته هوا او رڼايي نه وي، کېردی، روښانه ده، چې مړاوې کېږي او وچېږي او بور ته نه رسېږي. زموږ ټولنه له خپلو وگړو سره په حقيقت کې همدا اړوند لري، يانې د وگړو د پاللو لپاره د کافي ځواک خاونده نه ده او هغه ده، چې وگړي مړاوې او فاسدوي.

له بله پلوه، هغه لامل، چې د وگړو په فاسدولو کې تر ټولو خورا اغېزناک دی، بې وزلي او اسکېرنه (فلاکت) دي. که د حسين پلار بېوزلی نه وای،

زوی یې پرته له روزنې نه لویېده، ناروغ او
خوارچنکی نه کېده، له کلتور او روغیتا څخه بې
برخې نه پاتې کېدو او په پای کې فاسد نه راوتلو.
له دې ځایه څه پایله اخلو؟
داسې پایله اخلو، چې:

۱- د وگړو ځانگړتیاوې د دوی له چاپېریال
سره اړوندې دي او که مور و غواړو وگړي سم شي، نو
له وړاندې باید د چاپېریال په سمولو پیل وکړو او
داسې وکړو، چې هر څوک وکولای شي، چې د ټولنې
له شتمنیو څخه برخمن شي. هغه څوک چې غواړي
د دې خلاف زیات کړي، هغه کسان دي، چې د
ټولنې له سمولو څخه ډارېږي، ولې چې پوهېږي،
چې په دې توگه د دوی د ناوړو گټه اخیستلو
مخنیوی کېږي.

۲- لمړی گام چې د ټولنې د سمولو په لار کې
پورته کېږي، باید د مادي وضعې د بڼه کولو په لار
کې وي، ولې چې که ډوډۍ نه وي، کلتور او روغتیا
به نه وي او یوازې د مادي وضعې په بڼه کېدو سره
ده، چې نورې ټولنیزې وضعې اصلاح کولای شو.

او د دې لپاره چې خبره لا روښانه شي، هغه د
شتمن ماشوم هم، چې مخکې مو د ده په هکله
خبرې وکړې، باید د ژوندانه په ډگر کې په پام کې
ونیسو.

*****

۳

د وگړو توپیر ټولنې را منځ ته کړی

دا بناغلزوی (آقازاده) فریدون نومېده. پلار یې له هغه ځایه چې د ځوانی په مهال په عیاشۍ کې افراط کړی ؤ او خپل ځان یې تباہ کړی ؤ، ماشوم یې نه کېدو. له همدې کبله یې د فریدون نه خو کاله مخکې نذرونه او نیازونه وکړل او گڼ شمېر بنځې یې بدلې کړې او ډېری روپې یې په ډاکټر او درملونو ورکړې، گوندې ماشوم یې پیدا شي.

کله چې وروستنی مېرمنې یې زوی وزېراوه، له خوښۍ نه په پوټکي کې نه ځایېدو او د دې له ډاره چې دا ماشوم به هم مړ شي او له لاسه به ووځي، نو د ده په پالنه کې یې افراط کولو. په ځانگړې توگه چې د فریدون مزاج د پلار د ناروغیتا له کبله ځواکمن هم نه ؤ، خو یو دوه کاله چې تېر شول، د ډاکټر درملنو، د دایې شېدو، پرنکیو وچو شېدو او نورو پالنو طبیعي ستونزه جبران کړه او د فریدون د

کمزورتیا نښې ورو ورو ورکې شوې، د پلار زړه یې له
اندېښنې راوويسته.

له فریدون څخه هېڅ څه نه سپمېدل او د ده
اراده د ټولو له اردې څخه پورته وه. له همدې کبله
خورا نازولی او پلمه لټی لوی شو. په هغه موکه کې
درې تېره بایسکلونه تازه ایران ته راسپدلي وو او په
ډېرو لوکسو لوبلوبنو کې شمېرل کېدل.

فریدون یو داسې بایسکل او یو ځانگړی چوپړ
لاره، چې ځان پسې به یې روان کړی ؤ. هر کله به
چې په کوڅه کې ستومانه کېدو، ځانگړي چوپړ باید
دی او د ده بایسکل په شا کړي او کور ته یې رسولي
وای.

وروسته چې لږ څه لوی شو او ورکتون ته تللو،
دې ځانگړي چوپړ بکس او د وچې مېوې کڅوړه یې
ورپسې وړله. کله چې هم اوه کلنۍ ته ورسېدو او
بنسوونځي ته روان شو، بیا دا چوپړ لکه سیوری
ورپسې ؤ او د دمو (تفریح) په زنگونو کې به یې څه
خواړه ورکول.

فريدون د هغې پاملرنې په پايله كې، چې له ده
 څخه كېدله، هومره گستاخ شوی و، چې هيچ څوك
 يې له ځانه پورته نشوای كتلی او ان څو ځله يې
 خپل بنوونكي وبنكنځه او له بنوونځي نه مرور شو او
 له هغه ځايه چې پوهېده، چې ده ته د پلار د ځواك
 او دستگاه لپاره هېڅكله سزا نه وركوي، د بنوونځي
 په هېڅ يوه نظام باندې تړلی نه و او سره له دې چې
 كورنۍ بنوونكي يې لرلو، لوست ته يې ډېره مينه نه
 ښودله. سره له دې هر كالي پورته تللو، تر څو شپږم
 ټولگي ته ورسېدو.

هلته له هغه ځايه چې پايليزې ازموينې وې يو
 كال پاتې شو.

د منځني بنوونځي په شپږم كال كې يې هم يو
 كال ډډه ولگوله، خو له هغه ځايه چې د لگښت او
 زده كړې اسباب يې چمتو وو، هېڅ رنځ يې ځان ته
 ورنكړ او په پاى كې يې ځان لوړو زده كړو ته
 ورساوه. يو كال د ژبې لوړو زده كړو څانگې ته لاړو،
 خو په پام كې يې راغلل، چې د ژبې زده كړه خورا

گرانہ ده، نو له دې کبله له هغه ځايه راووت او د حقوقو په پوهنځي کې يې نوم ولېکلو او تر اوسه پورې هر څنگه چې وو، ځان يې دريم ټولگي ته رسولي دي.

فريدون له هغې ورځې نه چې دنيا ته راغلي، خو کوژدنې يې لرلې. ولې چې خپلو خپلوانو، دوستانو او آشنایانو غوښتل چې د پلار د شتمني لپاره خپله لور په ده پورې وروتيي.

البته په هغو ټولنو کې، چې پيسې د ستونزو حلونکې دي، ټولې ټولنيزې اړيکې د پيسو پر سر ولاړې دي، مړوښي (زناشويي) هم په حقيقت کې د روپيو يوه معامله ده. تل هغه کورنې، چې په يوه کچه شتمني لري، په خپلو کې تړون کوي او په حقيقت کې خپلو پيسو ته پيوستون ورکوي او دا هېڅ په پام کې نه نيسي، چې زوم او ناوې دې په خپلو کې جوړښت ولري.

له همدې کبله د فريدون لا اولس کاله بشپړ شوي نه وو، چې د يوه سوداگر لور يې ورله واده

کړه. ډېر په موکې کار هم ؤ، ولې چې يوه موده کېدله، چې د فریدون سر او غوړونه خوځېدل او نه يوازې دا چې په رستورانونو کې يې شراب څښل، بلکه ورو ورو په نورو پساتونو هم اخته کېده، خو بښې کولو هم فریدون راټول نکړ، ولې چې فریدون له ووړکې توب نه ځان په عیش او عشرت کې لېدلی ؤ، په نړۍ کې پرته له خوند اخیستلو پر بل هېڅ څه نه پوهېدو، وزگار هم ؤ او وزگار تیا د فاسدېدلو تر ټولو لویو لاملونو څخه ده.

کله چې انسان وزگار پاتې شي، د خیال ځواک يې په کار لوېږي او که ډېر پوه او پوخ سپړی نه وي، نو خیال يې تل د جسماني خوندونو او کیف او خوښۍ خوا ته ځي او دی اړباسي، چې پر پساتيزو کارونو لاس پورې کړي. له وزگار تیا څخه پرهېز وکړی، ولې چې وزگار تیا د عیبونو سرچينه ده.

خو فریدون ورځ په ورځ د پسات په ګند کې لا ډوب شو او درې کاله پخوا يې داسې يو کار وکړ، که

بل چا کړی وای، پرته له لیاړو او لعنت څخه یې بل
څه نه لېدل.

کیسه دا وه، چې زه یوه ورځ سهار وختی، چې
ترورمی لا خوږې وې، له کوره راووتم، چې ځان ۸
بجې پوهنتون ته ورسوم. هوا ډېره سره او یخ پروت
ؤ او ما سر د کوټ په گربوانه کې ننه ایستی ؤ. یو وار
مې د کوڅې په ویاله کې، چې لیرې اوبه پکې روانې
وې، یو څه تر پامه شول. لمړی مې فکر وکړ، چې د
پېشو بجې دی، خو کله چې نږدې شوم، داسې څه
مې په سترگو شول، چې پر خپل ځای کې وچ شوم.
ومې لېدل، چې یو نوی پیدا شوې ماشوم یې په یوه
توټه گېلم کې تاو کړی او د ویالې منځ ته یې اچولی
ؤ. البته ماشوم تور گرځېدلی او مړ شوی ؤ.

د دې خبرې انگازه په سیمه کې تاو شوه او د
هغې ورځې په سبا بنکاره شوه، چې د فریدون د کور
چوپړه د ده نه ننگه شوې وه او کله چې پوه شول،
چې امیندواره ده، له کوره یې شړي. بې هوښه (بې
چاره) په بل کور کې په مزدوری بوخته کېږي او
خپله امیندواري پتوي. په پای کې کومه ورځ چې

غواړې ماشوم وزېږوي، د زړه د درد په پلمه خپلې
کوټې ته ځی او درد زغمي او پرته له کوم غیر او
غوره ماشوم زېږوي او سم لاسي د ماشوم په خوله
لاس ږدي، ساه یې بندوي او په شپې کې یې وپالې
کې اچوي، تر څو په دې توگه خپل پت وساتي.

ټولو دې بې هوښه بنځې ته بنکنځلې کولې او د
تحقیر او کرکې په سترگو یې ورته کتل او ویل یې،
چې دا باید سنگساره شي، خو هیچ چا هم د فریدون
څخه خبرې نه کولې، هیچ چا دا حساب نه کولو،
چې دا بنځه ډېر کلونه کېږي، چې میړه یې مړ دی،
د تفریح هېڅ وزله نلري، ناپوهه ده، ژر دوکه خوري.
خو فریدون له کومې ورځې نه چې ژنی شوی دی،
بنځه یې کړې، د خوند هر ډول وسایل لري، په
هرڅه پوهېږي او سره د هغه یې داسې کار کړی او
بیا حاضر هم نه دی، چې پایلې یې وزغمي.

له بده مرغه زموږ په ټولنه کې هر راز سزا چې
ده، د بېوزلۍ لپاره ده او تل د شتمنو په عیبونو او
پساتونو سرپوښ کېږدي.

د بېلگې په توگه فریدون په شپو شپو نشه کوله،
 خو له هغه ځایه چې دا شراب یې په لوړو
 مېلمستونو کې څښل او پیاده هم کور ته نه راته، چې
 وزنگېرې، هېچ چا عیب نه گڼلو او د بېهوبله حسین
 په توگه یې نه ملامتولو او د دې پر ځای چې ووايي،
 ډېر بې ننگه او فاسد دی، ویل یې، ډېر «زړه
 بایلونکی» او چرچيې دی!

زما موخه دا نه ده، چې د فریدون ټول اخلاق
 څرگند کړم، موخه مې دا ده، چې د فریدون په دود،
 روزنې او ژوندانه ډول تاسو ته ښکاره کړم، ترڅو دې
 ځای ته ورسېږو، چې ښاغلي فریدون خان د شپې په
 یوه ناستي کې، چې د دوی په خیال له ټولنیزو
 سمونو څخه خبرې کولې، خپلو ملگرو ته ویل:
 «هو، ذاتی استعداد، بل شی دی. د بېلگې په توگه زه
 او دا چمیار حسین سره هم لوبي وو. خو برسېره پر
 دې چې پلار یې لنډ راغی او دی یې پرې نښوده،
 چې درس ووايي، ده خپله هم خپل بخت ته لگته

ورکړه، گوندې ده هم کولای شول له چمپاری څخه
د کور او ژوندانه څښتن شي.»

راځی چې وگورو، آیا فریدون په دې خبره کې،
چې کړې یې ده، حق لرلو او آیا کولای شي حسین
یا پلار یې ملامت کړي؟ آیا فریدون د دې لپاره چې
ننه نی درجې ته ورسېږي، زیار اېستلی؟ آیا د ده
هڅه له هغه زیار سره، چې حسین زغملو، د ورته
کولو وړ ده؟ د دې ټولو پوښتنو ځواب منفي دی. له
بلې خوانه باید ووینو، چې آیا فریدون ډېر بې لارې
دی یا حسین؟ کوم یو یې حق لري، چې ډېر بې
لارې وي؟ حسین چې بې کوره او کډې دی او د
ژوندانه هېڅ وزله نلري یا فریدون، چې هرڅه لري او
د خوند اخیستلو وسایل یې له هره پلوه چمتو دي؟
د دې پوښتنو ځواب هم د فریدون په ضرر دی.

هغه څه چې فریدون یې مخ په وړاندې یووړ، د
ده خپل زیار نه ؤ، بلکه د ده ټولنیز پور ؤ. فریدون یو
کال د زده کړې په دوره کې محروم هم شو، خو
ټولنیز پور پرې نښود، چې پاتې شي او دی یې

مخکې کړ. بنایي نن د ده فکر د حسین له فکره ډېر
 ښه وي، خو دا د فریدون د ذاتي استعداد دلیل نه
 دی، بلکه د دې لپاره دی، چې له وړوکوالي څخه یې
 پرې نښوده، چې د حسین فکر په کار ولوېږي او ان
 یو ځل یې هم و نه ازمویلو، چې حسین څه
 استعدادونه لري او له دې پلوه د ده استعدادونه ټول
 خوشې بې ځایه لارل.

البته زموږ موخه دا نه ده، چې ووايو، چې د بشر
 ټول وگړي طبیعتن له ټولو خواوو نه په خپلو کې
 مساوي دی، خو دا وايو چې:

۱ - عمومن وگړي که یو شی لږ لري، بل شی
 ډېر لري، د بېلگې په توگه شونې ده، چې یو قوي
 منگوله ولري، خو سترگې یې ډېر لږې ونشي کتلای
 او د یو بل سترگې به ډېر لږې وگوري، خو منگوله
 به یې ځواکمنه نه وي. له دې کبله موږ نشو ویلای،
 چې له دوی څخه یو د بل په پرتله مطلقن بر دی.

۲ - ډېر هغه توپيرونه، چې نن د انسانانو په
 وگړو کې شتون لري، د هغه میراث پایله دي، چې له

پلاره يې اخیستی وي او هغه میراث غالبن د ټولنیزې وضعې په پایله کې پیدا شوی وي. د بېلګې په توګه د یوه تریاکي سرې ځوی د یوه کره سرې د زوی په پرتله په بنسټیزه توګه ډېر ضعیف راځي. نو که مور چېرې ټولنیزه اوضاع اصلاح کړو، له دغو توپيرونو څخه ډېري يې له منځه ځي.

۳- دا ټول توپيرونه، چې نن يې په ټولنه کې د بشر په وګړو کې وینو، د هغو په طبیعي توپيرونو پورې اړه نلري، بلکه ټولنیزې وضعې زیږولي او مور د دې لپاره چې د بشر وګړي مساوی ته نږدې شي، باید زلنده (ظالمانه) ټولنیزه وضعه، چې بې دلیله د وګړو تر منځ توپير پیدا کوي، له منځه وپسو.

اوس ووینو، دا زلنده ټولنیزه وضعه څرنگه پیدا شوه؟ آیا بشر له هغې ورځې نه چې د زمکې په سر څرګند شو، دا زلنده ټولنیزه وضعه يې لرله؟

*****

۴

زمور لمړنیو نیکونو څرنگه ژوند کاوه؟

د دې لپاره چې موضوع روښانه شي، وویښو چې زمور لمړنیو نیکونو یانې د بشر لمړنیو وگړو، چې د زمکې پر مخ یې شتون وموند، څرنگه ژوند کاوه؟

د دې لپاره چې د هغو وگړو ژوند خپلو سترگو ته ودروو، باید د ټولنې ننه نې ژوند له خپله پامه لرې کړو، ولې چې دا دواړه ژوندانونه یو بل ته ډېر لږ ورته دي. مور باید له یاده و نه باسو، چې په هغه وخت کې له ننه نیو صنعتونو څخه یو هم شتون نه لاره او هغه بشر، چې تازه یې د ځمکې پر مخ شتون موندلی ؤ، له کور جوړولو، کالیو گنډلو، خوراک پخولو او په همدې توگه له کرهڼې او مالدارۍ څخه یې کولای نشول پوهه ولري. د بشر وگړو په هغو ځایو کې چې ژوند پکې اسان ؤ، د گلو په توگه ژوند کولو او خواړه یې عمومن د ونو له مېوې څخه وو.

په هغه وخت کې زمکه هم له نن څخه ډېره ابره وره (حاصلخیزه) وه او په بڼه توګې یې د دوی د خواړو بستیا (تکافو) کوله - ولې چې ونې خپله یوه برخه خواړه له ځمکې څخه اخلي او یوه برخه له هوا څخه - له دې کبله کله چې میوې او یا تنه یې وچېږي او د زمکې پر مخ تویېږي، زمکې ته د خوړو مواد له هغې کچې نه چې له زمکې څخه یې اخلي، ډېر ورکوي او پایله یې دا کېږي، چې د ځنګله زمکه تل له قوته ډکه او ابره وره ده.

په هغه زمانه کې چې بشر لا ونې د سوزولو، کورجوړولو یا نورو چارو لپاره له منځه نه وړلې، زمکه تل ابره وره وه، هغسې چې د انسان خواړه یې په بڼه توګه چمتو کول.

مور د بشر لمړني وګړي نه دي لېدلي، چې څه ډول یې ژوند کاوه - خو سربېره پر دې چې ننه نیو علومو تر یوه هانده پورې د دوی ژوند کشف کړی، تر شلمې پېړۍ پورې د زمکې پر ځینو سیمو لکه د افریقې او امریکې په ځینو ټکو کې ځیني خلک وو - او بنایي لا هم د دوی په شان وي - چې تقریباً

طبیعی ژوند یې لرلو او په همدې توگه مو چې
 روښانه کړه، ژوند تیروولو او مور د هغوی د ژوندانه
 له مخه کولای شو د بشر د لمړنیو وگړو په ژوند پوه
 شو. د لمړنیو انسانانو په قبیلو کې ټولو کار کولو او د
 خپل کار پایله یې د قبیلې په اختیار کې اېښودله او
 په دې توگه ټولو د یوبل له کار څخه گټه پورته کوله.
 د بېلگې په توگه هر چا به هغه مېوې، چې ټولې کړې
 یې وې، د کورنۍ گډې ډېرې ته راوړلې او هر چا له
 ډېرې څخه د خپل خوراک په کچه جگولې. ښایي
 وپوښتی، چې څنگه هیچ چا متې له کاره نه اېستلې
 او د کار ابرې د ویشلو په سر یې په نورو ناتار (ظلم)
 نه کولو؟ د دې لپاره چې دا فکرونه زموږ د ننه نی
 ټولنې برخه ده او په هغه دور کې د چا فکر ته هم نه
 راتلل، چې کار ونکړي او ډوډۍ وخوري او یا د څه
 شي په سر حرص وکړي. تر ټولو ښه بېلگه یې د بشر
 همدا طبیعی ژوند دی، چې بېلگو یې په افریقا او
 امریکا کې د پوهانو نظر ځان ته راواړولو.

د لویو توپیرونو له ډلې څخه، چې د هغې ورځې
 ټولنې او زموږ د ننه نی ټولنې تر منځ شتون لري، یو

یې دا دی، چې په لمرنې ټولنې کې د حق او دندې تر منځ کوم توپیر شتون نه لاره، په دې مانا چې مور د بېلگې په توګه نن له ځانه سره وایو، چې دنده مې د ټولنې په اړوند دا ده، چې کار وکړو او حق مو دا دی، چې له ټولنې څخه برخه واخلو. خو لمرنې انسان د دغو په منځ کې څه توپیر نه کولو او هېڅ وخت یې د بېلگې په توګه له ځانه څخه نه پوښتل، چې خوړل، لمانځل او ښکار کول د ده لپاره یو حق دی او که دنده – ده هماغسې چې خوړل او وېده کېدلو، هماغه شان هم ښکار ته تللو او کار یې کولو او د قبیلې د نظم پاسنه یې وکړه.

هغه زمکه، چې هرې قبیلې د هغې په منځ ژوند کاوه او له هغه نه یې برخه اخیستله، د قبیلې ټولو غړو پورې یې اړه لرله او د قبیلو تر منځ به یوه ځنګل او یا یوې نه اوسېدونکې سیمې واټن جوړاوه. اوس ووینو، په داسې چاپېریال کې د بشر وګړي څرنگه باید واوسي. ومو ویل چې وګړي د خپل چاپېریال له خوا روزل شوي، نو اوس چې مور تر یوه

هانده پورې چاپیریال وپېژندلو، کولای شو د وگړو دځرنګوالي اټکل وکړو. کله چې ټول وگړي له یوې اوبو او هوا څخه برخمن کېږي، له یوه ډول خوږو څخه خوري، په یوه کچه برېښدې او یو ډول پوښاک لري او د قبیلې نظم د ټولو لپاره یو ډول دی، په دې بڼه کې نږدې ټول سره یوشان کېږي او ظاهري او معنوي توپيرونه د هغو په منځ کې نشته او یا خورا کم او لږ دي.

هر څوک خپلواک ژوند لري، چې یوازې د قبیلې له ژوند سره یې هم غږي ساتي او په هېڅ ډول د کوم وگړي اېل (تابع) نه دی. له دې کبله ټول ازاد دي او د مریه توب فکر اصولن وجود نلري. کله چې یوه قبیله له بلې سره په جگړې اخته کېږي، شونې ده چې هغه له منځه یوسي، خو شونې نه ده، هغه تر خپل اېلانیټ (تابعیت) لاندې راولي، ولې چې د لمړي بشر وجود له ازادۍ سره غگل شوی او ازادي د ده د شتون لپاره لازمه وه.

نو وویښی، چې د هغې ورځې بشر او زموږ تر منځ، چې خپله ازادي د وړو شیانو د ازادۍ په بدل

له لاسه ورکوو، څه لوی توپیر شتون لري؟ مور پرته له کوم دلیل څخه چمتو یو، د نورو لاسبری (تسلط) د ځان په اړه ومنو. مور له هره پلوه په بند او ځنځیز کې یو. مور ازادي بشپړه هېره کړې ده او پدې حال کې چې لمړني بشر اصولن اند هم نه کولو، چې ژوند دې پرته له ازادۍ څخه شونی هم وي. لمړنی بشر وژل کېده، خو په سر باندې ټکول کېدو ته نه راضي کېدلو.

څومره دی او مور سره توپیر لرو؟ د یوه فیلسوف، بنایي هم حکیم دیوجانس، په قول، چې دېوه یې اخیستې وه او ویل یې، چې په انسان پسې گرځم او نه یې مومم، مقصد یې هسې انسان ؤ، چې د طبیعي ازادۍ، خپلواکۍ، زړورتیا او سرلوړۍ خاوند واوسي او بنایي هغه ایرانی عارف چې وایي: «خدای ازاد پیدا کړی یې، ازاد اوسه»، همدې ټکي ته اشاره کړې ده.

البته د ازادۍ دا روح په یوځل او په ناڅاپه توګه په بشر کې وژل شوې نه ده، بلکه په تدریج سره له منځه ولاړه او ان په وروستیو دورونو کې لکه د اور په

شان، چي باد بي ايري له مخه پورته کړي، په بشري
وگړو او ټولنو کي ځلېدله، د بېلگي په توگه وايي، چي
د لوی داریوش تر مرگ او د بریا له وژل کېدو
وروسته، چي ځان يې په درغلی سره د هغه ځای
ناستی معرفي کړی و، د اوو کسو مشرانو څخه، چي
د سلطنت ټاکلو لپاره په نامه شوي وو، یو کس، چي
گواکي نوم يې تانس و، د ایران له پاچايي څخه
استعفاء ورکړه، خو په دې شرط چي دی بشپړ ازاد
پرېږدي. دا کېسه که څه هم سمه نه وي، بیا دا
رسوي، چي د وروستيو دورونو خلکو هم ازادي لا
هېره کړې نه وه او د هغې په درنښت او ارزښت
پوهېدل او د نن ډېرو خلکو په توگه نه وو، چي ازادي
تر ټولو ارزان شی وگڼي او په اسانه سره يې له لاسه
ورکړي.

له پورته خبرو څخه د لمړني بشر د وگړو په
هکله داسې پایله اخلو:

۱ – ټولو کار کولو.

۲ – ټول د ټولو د کار له ابرې نه برخمن کېدل.

٣ - مينه له ٲولو سره يو شانې وه او له ٲولو سره
يې يو ډول چلند كولو.

٤ - هېچ چا پر بل كس لاسبري نلرلو او ٲولو
ازاد ژوند تر سره كولو.

اوس يقينن پوښتي، نو ولې وضعې توپير وكړ او
څنگه شو، چې ننه نې بڼه يې وموندله؟

*****

۵

ٲولنيز ٲوپيرونه څنگه رامنځ ته شول؟

زموږ په لمړنيو نيكونو كې ٲولو قبيلو او نږدې ٲولو وگړو يو ډوله كار لاره او د ٲولو كار ساده ؤ. خو څومره چې د بشر عمر تېر شو، په كارونو كې لا ماهره شو او ځيرتيا يې پكار واچاوله، هسې چې د ځينو كارونو زده كړه يو څه مودې زده كړې او تمرين ته اړه شوه او په پايله كې هر څوك په هغه كار بوخت شو، چې د هغه لپاره يې څه موده زيار اېستلی ؤ.

په دې توگه د كار وېش رامنځ ته شو او د دې لامل شو، چې د بشر د كار ابره ډېره شي.

كه چېرې يو كس پخوا د دې لپاره چې يوه كاسه جوړه كړي، درې گنټې وخت مصرفولو، په دې دوره كې، چې د كار لوبنې يې بشپړ شوي وو او

خپله يې هم مهارت موندلی ؤ، د کاسې جوړول يې د بېلگې په توگه په دوو گنتو کې سرته رسول. خو وړاندې له دې چې د کار د ابرې ډېرښت پراختيا ومومي، يوه مهمه پېښه د بشر په ژوندانه کې رامنځ ته شوه او هغه د قبيلو د کار ویش ؤ. د بشر وگړي د ځناورو د ښکار په ترڅ کې په دې ټکې پوه شول، چې کولای شي هغه ژوندي ونيسي او گټه ترې پورته کړي. له دې امله ځينې قبيلې، چې چاپېريال يې ډېر وړ ؤ، د ځناورو په ساتلو بوخت شول او ورو ورو يې د رمو ساتل زده کړل. دا قبيلې د کرهڼيزو قبيلو په پرتله د ځينو ښېگڼو خاوندان وو: شپډې، غوښه چمړه او په ډېره کچه وړې يې لرلې او ورو ورو د تار سکڼلو او د ټوکړ او بدلو سره بلد شول. له بله پلوه له هغه ځايه، چې د بشر د کار اسباب لا بشپړ شول، بشر لا ماهره شو او ابره يې لا پورته ختلې وه، هرې قبيلې کولای شول د خپلو احتياجاتو څخه لا ډېر جنس توليد کړي. له دې کبله بزگرو او شپنو قبيلو په دې پيل وکړ، چې خپلې ابرې په خپلو کې بدلې کړي. دا موضوع لامل

شوه، چې بيا هم د ابرې کچه پورته لاره شي او له دې ځايه يوه لويه پايله لاس ته راغله، چې مور يې په خرگندونې پيل کوو.

پخوا هر سړي هومره ابره توليدوله، چې د ژوند د توبنې لپاره يې اړتيا وه، خو په دغه دور کې د کار ابره له دې کچې نه لا ډېره شوه. پخوا يې هېڅ گټه نه کوله، چې د بشر يو وگړی بل وگړی د ځان په گټه کار ته اړ کړي، ولې چې د کار ابره لږه او يوازې د هغه سړي په لگښت رسېده او له هغه نه کوم شی بل ته نه پاتې کېدو.

خو کله چې د کار ابره له دې کچې نه لا ډېره شوه، بشر پام شو، چې کېدای شي، د نورو د ابرې له ډېروالي څخه گټه پورته کړي.

اتفاقن يوې موضوع په ټولنې کې شتون لاره، چې بشر ته يې اجازه ورکړه، چې دا گټه پورته کول پلي کړي. هغه د قبيلو تر منځ د جگړې موضوع وه. تر هغه دمه که چېرې يوې قبيلې له بلې سره جگړه کوله، د يوې قبيلې د منځ نه تللو پرته بله پايله يې نه لرله، خو په دغه دور کې، چې کله يوې قبيلې بله

ماتوله، د هغې وگړي يې نه وژل، بلکه د اهلي
 ځناورو په توگه يې په بند کې کار ته اړباسل، تر څو د
 ماشومانو له کار څخه يې، چې هر يو يې د کار يو
 ځواک ؤ، په همدې توگه گټه پورته کړي.

په دې توگه تر ټولو لوی توپير، چې د بشر د
 وگړو تر منځ شتون لري، يانې د ارباب او مريه (غلام
 - بنده) تر منځ توپير منځ ته راغی.

ورو ورو د قبيلو تر منځ مبادله د وگړو تر منځ
 په مبادلې بدلون وموند. ورو ورو د قبيلې سپين
 ريري، چې مبادله د دوی په لاس سرته رسېدله او
 جنگي بنديانو په دوی پورې اړه لرله، د همدې
 باندېوالي او (امتيازونو) له لارې په نورو وگړو
 لاسبری وموند او ورو ورو دا لاسبری د دوی
 اولادونو ته په ميراث پاتې شو.

ورو ورو هغه شيان، چې د قبيلې د غړو تر منځ
 شريک وو (لکه کرهڼيزه زمکه، د کورنۍ کور او داسې
 نور)، د وگړو تر منځ وويشل شول، ورو ورو هغه
 وگړي چې مريان يې لرل، د همدې مريانو له لارې

یہی نور مریان لاس ته راوړل او د هغو په مټه په نورو لاسبري شول.

البته دې توپيرونو د بشر په منځ کې تازگي لرله او بشر لا هغه لمړنۍ ازادي او نياو (عدالت) نه ؤ هېر کړی او نه حاضرېدو، د دې او هغه لاسبري ومني او له دې کبله تل په اعتراض او پاڅون کې ؤ.

دا موضوع لامل شوه، چې د شتمنۍ خاوندان او د مريانو خاوندان خپل ځواکونه سره نږدې کړي او په دې هڅه کې شول، چې له دې پاڅونونو څخه مخنيوی وکړي.

دا کار يې واوډه (نظم ورکړ)، اوډلي ځواکونه يې جوړ کړل، قانونونه يې بنسټ کېښودل او په دې توگه يې دولت رامنځ ته کړ.

نو د سعدي وينا، چې وايي: «د ناتارو بنسټ لمړی په نړۍ کې وړوکی ؤ، هرڅوک چې راغی وړدېر يې کړل، تر څو دې ډېري ته ورسېد»، تقريبن سمون (مصدق) مومي.

تر دې وروسته په نړۍ کې تازه نظم رامنځ ته شو، هره ورځ نوی شمېر د ټولني د بېوزلو په شمېر

ورډېر شو، هره ورځ د بشر لمړني حقونه، يانې ازداي او برابرتيا لا ډېره هېره شوه، البته بيا هم له ازدي او برابرتيا څخه خبرې کېدلې، خو نه د ټولو لپاره، بلکه د خاص شمېر لپاره - د بېلگې په توگه اورېدلي مو دي، چې په پخواني يونان کې د دموکراسۍ حکومت ؤ او پوهېږي، چې د آتن خلک د نړۍ تر نورو خلکو څخه ډېر ازاد وو، خو پام شوي به نه وای، چې دا ازادي يوازې په ځانگړې توگه د يوه ناڅيزه شمېر لپاره وه او د آتن د اوسېدونکو گڼې شميرې پرگنې، يانې مريان د ټولنيزو حقونو څخه بشپړ بې برخې وو. بنايي اورېدلي مو نه وي، چې د آتن کسبپانو هم د ټولنيزو باندېوالتياؤ څخه کومه برخه نه لرله.

د هغو تاريخونو څخه، چې د فرانسې د بنسټونو لپاره ليکل شوي، په يوه کې د آتن د ټولنې په هکله يې داسې ليکلي دي: د آتن ولس له هغو ټولو وگړو څخه، چې په هغه کې يې ژوند کاوه، جوړ شوی نه ؤ، بلکه د آتن عمده برخه په بنسټيزه توگه د ولس په ډله کې نه شمېرل کېدله.

مريان، چي شمپر يې له ازادو خلکو څخه خورا
 ډېر ؤ، د ولس برخه نه وو. چوپړ او معدنچاري، چي
 د سپينو زرو په معدنونو کې يې کار کولو، د
 سوداگري د کشتيو ډېرکي مريان وو، چي هېڅ ډول
 حق يې په ټولنه کې نه لرلو او بايد په بشپړه توگه د
 اربابانو د امرونو ايلي واوسي.
 هېڅ داسې کور نه ؤ، چي هلته لږ تر لږه يوه
 کنيزه نه وي.

که چېرې د يوې کورنۍ د مريانو شمپر له اوو
 څخه ډېر نه وو، ويل يې چې بې وزلې ده. شتمنو
 خلکو کله نا کله تر سلو ډېر مريان لرل. که د يوه
 مهم سړي بڼځه چېرې يوازې د يوه مريه سره له
 کوره وتلې وای، د اريانتيا وړ گرځېدله. اربابانو يوازې
 مريانو ته ډوډې ورکوله، خو د هغو د لاس ټول زيار
 څخه يې گټه پورته کوله.

مريانو بايد په ږندو سترگو ارباب ته غاړه اېښي
 وای او ارباب حق لرلو، دوی شکنجه کړي. دا خبره
 ملنډيزه خو په همدې توگه غمجنوونکې ده، چي که
 چېرې دوو اربابانو په خپلو کې داوه لرله، هر يوه

کولای شول بل لوری اړباسي، چې خپل مریه د ده په واک کې کېږدي، تر څو دی د شکنجې له لارې له هغو څخه اقرار واخلي، ان ارسطو مشهور فیلسوف ویل: «مريه یو ژوندی لوبنی دی».

له دې ځایه وبوهیږی، چې د ټولني اقتصادي وضعیت څومره د وگړو ان د مشهورو کسانو په افکارو باندې اغېزه اچوي، چې د بېلگې په توگه د ارسطو له خولې داسې نیاوگلوۍ ضد خبره راوځي. مور ولېدل، چې د ټولني ټول پرمختگ او ټوله شتمني، چې د بشر لاس ته ورغله، د کار پایله وه. خو ورو ورو دا حقیقت هېر شو او هغه وگړو، چې شتمني یې په لاس کې ټوله شوې وه، د هغه کسانو په سپکاوي پیل وکړ، چې کار یې کاوه، د بېلگې په توگه کارگر د آتن په ټولنه کې دومره د سپکاوي سره مخ ؤ، چې ارسطو وايي:

«په هغه دولت کې چې اوډلي تشکيلات ولري، نباید کسببیاو ته له ټولنيزو حقونو څخه برخه ورکړو!»

په همدې کتاب کې يې د پخواني مصر په هکله ليکي دي، چې د پخواني مصر پرگنې بزگرو جوړولې، چې زمکو دوی پورې اړه لرله او هغه يې د پاچا، ملايانو او ساهوگانو (اشرافو) په حساب کرله.

دې بې هوښو نږدې خپل ټول وخت په کروندو کې تېرولو؛ په هماغه ځای کې يې خوړل او غالبان په هماغه ځای کې وپده کېدل. دغو يوازې وړوکی کورگي لاره، چې د ژوندانه هېڅ وزله پکې نه وه. کارگرانو يوازې يوه لمن اغوستله، چې د دوی ترملا پورې تړل کېده او ترگونډو پورې خوړندېدلې او بنځو يو کميس اچولو، ماشومانو هېڅ ډول جامې نلرې او د دوی ډوډۍ خورا ساده، معمولن سابه او د بوټو څانگې وې.

بزگرو په هر کال کې بايد د خپلې ابرې يوه برخه د پاچا ډبريو ته وړې وای. چا چې ابره ټولوله، يو شمېر ماموران يې له ځانه سره لرل، چې ډانگ يې په لاس کې نېولی ؤ، کوکې يې وهلې: «ژرشي، ابره ورکړی». که بزگر ابره نه لرله، دی به يې په زمکه

واچولو او وبه يې تړلو او د کانال خواته به يې کښولو
 او سر به يې ورته په اوبو کې ډوبولو.
 کله به چې پاچا غوښتل کومه ماڼۍ جوړه کړي،
 يا کوم کانال اوباسي يا کوم واټ (جاده) ودان کړي،
 اوسېدونکونه به يې کار اخيستلو. حاکم ته به پرمات
 ورکړل شو او هغه په کلي کې چينې وهلې او سبا
 سهار بايد ټول خلک د کار ځای ته حاضر شوي
 وای. دوی هر يوه پنځلس ورځنې يا مياشتنې
 ډوډۍ، چې څو ټوټې ټپکله، څو دانې پياز او يو څه
 کورڅې وې، له ځانونو سره وړلې او د معمارانو او
 سرکارگرانو تر امر لاندې، چه په کتک وهلو کې هېڅ
 لنډ نه راتلل، په کار بوختېدل. بيا به بله ډله راغله د
 دغو ځای به يې ونپوه او دا ډله به يې بيرته لېرله،
 خو تر يوه کسه زيات نه راستنېدل.
 وگورۍ، چې بشر له هغه لمړني ژوند نه کوم
 برخه ليک ته رسېدلی ؤ. فکر وکړۍ، چې د مصر
 هغه ټول اهرمونه په همدې توگه او د همدې رنځ
 وړونکو بزگروپه لاس جوړ شوي، خو وياړ يې په
 ځانگړې توگه پلاني فرعون او يا د هغه پلاني وزير

پورې اړه لري. ټول له دې اهرمونو څخه خبرې کوي او د هغو پاچایانو لوبښت ستایي، چې اهرمونه د دوی په وخت کې جوړ شوي دي، خو هېڅ څوک هم د هغو زرگونو کارگرانو په اړه، چې په دې اهرمونو باندې یې زیار اېستلی او خپل ځانونه یې په دې لاره کې اېښي دي، خبرې نه کوي.

هیڅ څوک دې حقیقت ته پام نه لري، چې اهرمونه د زرگونو کارگرانو د کار پایله ده، نه د مصر د فرعونانو د لوړ ځواک پایله. دا کارگران یې په خپل وخت کې سپکول او هغوی یې د ځناورو په ډله کې شمېرل. نن هم مور د دوی د کار پایلې په وړاندې د تعظیم سر تېټوو، خو د هغو یادښت ته کوم درنښت قایل نه یو او یوازې پر دوی باندې زورچلونکي ستایو. آیا بې انصافي نه ده؟

لږ څه د مطلب نه لېرې شوو. اوس وویښو، بشر د دې توپيرونو د له منځه وړلو لپاره، چې د ټولنیزې وضعې په پایله کې رامنځ ته شوي وو، څه هڅه وکړه؟

*****

۶

قانون څنگه رامنځ ته شو؟

ژمنه مو کړې وه، چې د هغو هڅو په هکله، چې بشر د ټولنيزو توپيرونو د له منځه وړلو لپاره وکړې، خبرې وکړو، خو يوه پايله، چې کولای شو، د خپلو خبرو څخه واخلو، ناويلې پاتې ده. له دې کبله لمړی دا پايلې ذکر کوو او وروسته به هغه څه، چې ژمنه مو کړې وه، بيان کړو.

قانون څنگه رامنځ ته شو؟

په گرده توگه خلک اند (تصور) کوي، په هغه موکه کې چې بشري ټولنې جوړېدې، د کام پوهان د دې لپاره چې د ټولنې د اوډنې پاسنه (مراعات) وشي، په خپلو کې سره کيناستل او د قانون په جوړولو يې پيل وکړ او خلکو هم په بشپړه رضا او مينې سره دا قانون ومانه.

آیا دا اند سم دی؟ آیا له هغه څه سره چې مور
د تاریخ له مخې بیان کړل سمون خوري؟ تاسو سم
ولېدل، چې د ټولنې تشکیلات د ټولنیزو اړتیاوو له
امله رامنځ ته شول او پرته له دې چې د خلکو هیلې
په نظر کې ونیسي، پر هغوی تحمیل شوې.

ولې ځینې د پریمانه شتمنی او ځواک خاوندان
شول؟

د دې لپاره، چې هغو د مریانو او نورو لاس
لاندو د لاس له رنځه ناوړه گټه پورته کوله.

مریان څوک وو او له کومه شول؟

مریان جنگي بندیان وو، چې پخوا به وژل
کېدل، خو په دغه دور کې یې هغوی ساتل، تر څو د
دوی د لاس له رنځه ناوړه گټه پورته کړي.

ولې پخوا په دې سوچ کې نه کېدل او ولې پخوا
د مریه توب رژیم باب نه ؤ؟

د دې لپاره چې پخوا د کار افزارونو، د کار ویشلو
او د کار د ابرې ډېرولو هم د چا په پرېکړې پورې اړه
نه لرله او پخپله او د اړتیا له مخې رامنځ ته کېدله.

نو د ټولنې تشکيلات او «ټولنيزې اوډنې»، چې د بېلگې په توگه يو يې د ارباب او يو يې د مريه په توگه وپېژانده، د امرکوونکي او امرورونکي تر منځ اړيکې يې وټاکلې، د ټولنيز تړون له امله منځ ته رانغلل، بلکه د ټولنيزو اړتياوو له امله رامنځ ته شوې او پر خلکو ورتحميلې شوې.

البته وروسته قانون جوړونکي پيدا شول، چې د ټولنيزې اوډنې په هکله يې خبرې وکړې، خو د دوی خبرې عمومن د همدې ټولنيزې اوډنې پر بنسټ دي، چې پخوا يې شتون موندلی.

د بېلگې په توگه مو ولېدل، چې ارسطو د مريانو او کسببانو په هکله کومې خبرې کړي، خو دهغه خبرې په حقيقت کې د هغه وضعيت څرگندونه ده، چې د ده په زمانې کې يې شتون لاره.

د دې لپاره چې موضوع روښانه شي، ښه ده لا ډېره څرگندونه وکړو:

وروسته تر دې چې د لمړني بشر ژوند ښکته شو او ځينې په زور سره په ټولنه کې د څه باندېوالتياوو

خاوندان شول، چي د خلکو ډېرکي له هغو څخه بي برخي وو، لازمه وه، چي د خپلو بي ځايه باندېوالتي او د بېلگو څخه پرته نور بنسټونه وتوگي او د خپل ځواک ستنې - د دې لپاره چي کلکي وي - د خلکو په فکر کي ځای کړي.

ورو ورو باندېوالتي او په ځينو کورنيو کي ميراثي شوې، ورو ورو بشر خپل لمړني ژوند هېر کړ، چي د کومو پېښو تر اغېزې لاندې له هغې ورځې نه دې ورځې ته رالوډلي دي، ورو ورو د ټولني بي برخو او وتلو خلکو هېر کړل، چي د دوی وضعه غير طبيعي ده؛ ورو ورو افسانې خپرې شوې، چي دا وضعه له ازله په پېښو ولاړه ده او هر څوک، هغه چي څه لري او که نه يې لري، په نيغه يې د خپل خالق نه ترلاسه کړي دي.

د بېلگي په توگه په پخواني مصر کي هغه چا چي تر ټولو ښي او ابره ورې زمکي په خپلې ولکي کي لرلې، داوه يې کوله، چي که ډولپالونکي (رب النوع) ايزس د زمکي پر مخ ژوند کاوه، هغه زمکي يې دوی ته بخښلې دي!

همدغه افسانې وې، چې ورو ورو د ټولني زورويونكو په گټه يې د قانون رنگ ځان ته واخيست.

له دې وروسته هيڅ مريه كولاى نشول د ارباب له شكنجې نه وتښتي، هيڅ كسبي قانون دا حق نه لرلو ځان د اسيلو(نجباوو) په ډله كې وشمېري. هيڅ بزگر قانون جرأت نلرلو، چې د خپل كار بور له قانوني لوټمارو پټ كړي. آيا بيا هم ويلاى شو، چې دا قانون ټولنيز تړون منځ ته روارى دى؟

لا څرگنده بېلگه وړاندې كړو: په پخواني روم كې كاريگر قانون خپل كسب پورې تړلي وو او كولاى يې نشول له كار څخه لاس اوباسي. كاريگرو قانون له خپلې مېرمنې سره په جنسي اړيكو كې خپل واک نلرلو او د هغوى كسب قانون ميراثي ؤ. د بزگرو نژاد قانون په زمكې پورې تړلى ؤ او قانون يې بايد ماليې وركړې واى او بيگار يې كړى واى.

د پخواني روم د قانونونو او دودونو پر بنسټ د واده له دودونو څخه يو دا ؤ، چې د ناوې پر زلفو يوه

سانگه (نیزه) کپردی. پوهپیری، دا کار اصلن له کومه راغلی دی؟

د دې کار اصلي لامل دا دی، چې سانگه لمړني بشر ته د ځواکمنی نښه وه. لمړني بشر په همدې سانگې سره بنکار کاوه، غلیم یې واژه او ځان لپاره یې بنځه له نورو قبیلو نه تښتوله. ورو ورو دا دود له منځه لاړو، خو اغیزه یې پاتې شوه، یانې د روم دودونو او قانونونو غوښتنه کوله، چې د واده په موکه د ناوې په زلفو دې سانگه کېښودل شي، تر څو په دې نښې سره زباته شي، چې سړی پر هغې لاسبری لري او بنځه د سړي د بنکار په حکم کې ده. نوگورو، چې اصلی کار له منځه ولاړ، خو قانون، د هغه پایله، چې د بنځې اېلانیټ له نارینه څخه دی، وساتلو.

په همدې توگه مالکیت په پخواني روم کې «مانثیپوم» نومېده، چې د لاس له کلمې څخه راغلی، یانې هغه څه ته چې انسان لاس اچوي او خپل ځواک پر هغه تحمیلوي، له دې ځایه د

مالکیت سرچېنه، چې وروسته د قانون له خوا په رسمیت پېژندل کېږي، څرگندېږي.

نو دا چې ځینې قانون د نیاوگلوۍ و انصاف بڼکارندوی بولي او اند کوي، چې قانون جوړونکو له لمړۍ ورځې څخه د نیاوگلوۍ (عدالت) او انصاف د ساتلو لپاره د قانون په جوړولو پیل کړی، سمه نه ده.

قانون په حقیقت کې د ټولنیزې وضعې استاذی دی، چې هغه وضعه هم په جبر سره او د خلکو له ارادې او هیلو څخه پرته منع ته راغلې ده. د بېلګې په توګه د روم په ټولنه کې شتمنو خلکو، چې ځانونه یې د نورو خلکو په پرتله د حقونو خاوندان ګڼل، دغه حقونه د دوی نیکونو په لمړي سر کې په زور سره لاس ته راوړي وو او وروسته یې د قانون بڼه ورکړې وه.

د یوه فرانسوي پروفیسر په خبره: «حق لمړی د زور معلول ؤ او د قانون لامل ؤ، خو وروسته هغه په خپله د قانون معلول وګرځېدو».

البتہ ڄيڻي پوهان ڇي پيدا شول، له هغه ڄايه
ڇي د قانونونو له اصلي سرچيڻي نه خبر نه وو، هڅه
يې کوله، ڇي نياوگلوږي او انصاف په زر منه سرينبو
سره په دې قانونو پورې ومنلوږي.
د بېلگي په توگه ارسطو غوښتل زبات کړي، ڇي
مريه توب د ټولني ضرورت دي د ساسانيانو د زمانې
يوه پوه فکر کاوه، که دا ټول توپيرونه د بشر په منځ
کي نه وای، د دنيا چارو اوډنه نه موندله او اصولن دا
خبرې داسې پوهانو د نړۍ د ځواکمنو د خوشمنډو
لپاره اختراع کولې. لازمه نه ده، ډېر لږې لار شو. د
فرانسې پاچا ۱۴م لويي، ڇي په اتلسمې پېړۍ کي يې
سلطنت کولو، دومره جنگ او جگړې وکړې او
ماليې يې واخيستلې، ڇي د فرانسې خلک بشپړ
بېوزلي شول او ډېرکيو يې د ځناورو په شان ژوند
کاوه. يوه ورځ پام شو، ڇي کارونه يې خورا بې گټې
او کرکه جن دي او پښېمانه شو او له يوه پوه سره يې
د زړه خواله وکړه.

خو هغه پوه په همدې ډول د لیلونو سره زباته کړه، چې د پاچا اېلان (اتباع) هر څه چې لري، پر ده پورې اړه لري او اصولن د ژوندانه همدومره وسیلې هم، چې ۱۴م لويي له خپلو اېلانو څخه د ماليې په نامه نه دې اخیستي، لوی احسان دی، چې پر دوی یې لورېدلی دی - په دې توگه ۱۴م لويي ته زباته شوه، چې هغه څه چې ده تر دې دمه له خلکو اخیستي، د ده حق دی او بیا هم حق لري، واخلي، نو خپل کار ته یې پایښه ورکړه.

پخوا همدا ډول خبرې وې، چې د قانون بڼه یې ځان ته نېوله. د پورتنیو خبرو پایله لنډه کړو.
 ۱ - قانون د پوهانو د هوبنیارتیا، ټولنیزو تړونونو او د خلکو د هیلو پر بنسټ منځ ته نه دی راغلی، بلکه د ټولنیزو پېښو تر اغېزو لاندې لاس ته راغلی او دهغو پېښو استاذی ؤ.

۲ - هر قانون د نیاوگلوی، ښکارندوی نه دی. د دې لپاره چې د هر قانون پر ماهیت پوه شو، باید په

هغې وضعې او حالت کې، چې د دې قانون د پیدایښت لامل ګرځېدلی، څېړنه وکړو.

۳- هر قانون مقدس نه دی، په هغه توګه چې ډاکټر ارانې په جنایې محکمه کې وویل: «یوازې هغه قانون مقدس دی، چې د خلکو د ګټو ساتندوی وي».

د نن ورځې خبرې اترې مو لږ څه ستونزمنې وې او مور و نشول کولای، چې له دې نه یې ساده بیانې کړو.

له دې کبله د دې وړ دي، چې د لوستونکو له خوا د ډېر ځیرتیا وړ وګرځي.

اوس به د خبرې پایښه ونیسو او ووینو، چې بشر د دې توپيرونو د حل لپاره کومې هڅې پلې کړې؟

...

*****

۷

څنگه د زیار ایستونکو زوبنا (شیره) یې زبېنله؟

مخکې له دې چې د مریانو او د ټولنې نورو بې برخو له خوځښت نه خبرې وکړو، د هغو د ژوندانه او بې برخې توب په لا څرگندونې لاس پورې کوو، له دې کبله لمړی د مریانو او زیاراستونکو د وضعیت په هکله به خبرې وکړو.

د مریانو ژوند: مریه په حقیقت کې ژوند نه لرلو، ولې چې د هېڅ حقوقي شخصیت خاوند نه ؤ او پرته د خپل ارباب له ترحمه یې کولای نشول چې کورنۍ ولري. نو یقینن پوختنه کوی، چې نو مریانو بیا څرنگه مروښي کوله؟

باید په دې ټکي پوه شوي وی، چې کورولي د مریانو لپاره - په دې مانا چې تاسو پوهېږی - شتون نه لرلو، یانې د واده قانونونو او مقرراتو د مریانو د واده لپاره شتون نه لاره.

ارباب کولای شول، هرکله یې چې غوښتي وای،
مريه له خوب غبرگي (همخوابه) ورکړي او هرکله
یې چې غوښتل، بېرته یې ځینې اخیستله. مریه له
خوب غبرگي ورکول یوازې د ماشومانو لاس ته راوړو
لپاره وو، چې هغه یې د ارباب د بڼې مېوه گڼله او د
مريه ماشوم راوړل د ارباب د غوا خوشي راوړلو ته
ورته وو!

البته کله ځینې مریان تر څو نسلونو پورې د
کورنۍ خاوندان وو، خو قانون د هغو کورنۍ په
رسمیت نه پیژندله او ارباب کولای شول په هره
موکه کې هغه کورنې وړانه کړي.

که غواړی د مریه توب دور د مریانو او نورو
زیاراېستونکو ژوند ځان ته مجسم کړی، د عمرو
عاص خبرې یاد ته راوړی. عمروعاص کله چې د
مصر هېواد فتح کړ، ویې لیکل:

«دلته هسې خلک ژوند کوي، چې گواکې د دې
لپاره پیدا شوي دي، چې د گبینو د مچيو په توگه د
نورو په گټه کار وکړي او د خپل کار له بور نه
برخمن نه شي.»

د روم په مملکت کې شتمنو کسانو له ۱۰ څخه تر ۲۰۰۰۰ پورې مريان لرل او د ځينو د مريانو شمېر هومره ؤ، چې کولای يې شول يو لښکر په لار رهي کړي! چا به چې يوازې درې مريان لرل بېوزلی گڼل کېده!

مور مخکې څرگنده کړل، چې له مريانو سره يې څرنگه چلند کولو، خو اوس خو بېلگې پر هغه څه چې ويلي مو دي، ورزياتوو:

روميانو يو ډول وحشي کبانو ته خورا درنښت کاوه. کېسه کوي، چې د روم له شتمنو څخه يوه يو ډنډ لرلو، چې دغه وحشي کبانو ته يې په هغه کې وده ورکوله او هرکله به چې د ده يوه مريه کوم لوبښی د غفلت له مخې مات کړ، حکم به يې کاوه، چې هغه په دې ډنډ کې واچوي، تر څو د هغه وحشي کب خواړه شي.

د روم يو مشهور فيلسوف د اربابانو کلک نېونه داسې څرگندوي: «همدا چې مريه ټوخی يا پرنجی وکړي، همدا چې کونجی په غبر سره په ځمکه وغورځوي، په حقيقت کې غوسه ناکه کېږو. که

مريه يو څه په جگ غبر ځواب ووايي، که څېره يې د
 بدچلند نښې ولري، حق لرو، په متروکه يې ووهو او
 غالبن هم ډېرې کلکې متروکې وھو او يو غړې او يا
 غابن يې ماتوو».

د روم له لويو پوهانو څخه يو ابيکتت ؤ، چې
 مريه نړۍ ته راغلی ؤ، له هغه سره يې همدغه
 بدچلندونه وکړل او پښه يې ورماته کړې وه!
 که کوم ارباب له خپل مريه څخه ناراضه شوی
 وای، په شپو يې هغه په تورو کوهيانو کې بندي
 کاوه، په ورځو يې درانده زنځيرونه په غاړه کې
 وراچول او کار ته يې اړباسلو او غالبن يې د دې
 مريانو مخ په سرې اوسپنې داغلو.

په پخوانيو زمانو کې يې ميخانيکي ژرندې نلرلې
 او دانې يې په لاسې ژرندې، چې د مريانو په لاسو
 تاوېدې، وړه کول. دا کار تر ټولو گران ؤ او عمومن د
 دې لپاره چې مريانو ته سزا ورکړي، دې کار ته يې
 اړ کول. په حقيقت کې د ژرندې کار روميانو ته د نن
 ورځې گرانو کارونو په دود ؤ. د روم يو شاعر د دې
 ژرندو په بيان کې وايي: «هلته تياره ورځي مريان،

چې ډوډۍ يې د وړو د ذرو گړد دی، ژاړې هلته د متروکو او زنځيرونو په خپلو کې د لگېدو غبر په هوا کې تاوېږي.»

د روم يو بل ليکوال د ژرندې منځ داسې ستايي: «خدايه! څه بې وزلي خلک دی! پوتکې يې د مړي رنگ لري او د متروکو وهلو خاپ په هغه لېدل کېږي... دوی يوازې د کميس ټوټې پر ځان لري، دوی يې په داغلو سره په نښه کېږي، سرونه يې خريلي دي، پښې يې په کړيو کې اېښودل شوي، ځانونه يې د اور له تاوه له جوړښته لوېدلي، بانه يې لوگي له منځه وړي، له سره تر پښو د وړو په دوړو کې ډوب دي.»

اند مه کوی، چې خلک له دې چلند سره مخالف وو. هغو حقيقت هومره هېر کړی ؤ، چې خيال يې کاوه، دا چلند خورا نياويز دی.

د روم يو شاعر يوه مېرمن، چې خپل مريه باندې کرجنه شوه، داسې ستايي:

« - دا مريه په دار وځړوی!

- مگر خه گناه یې کړې، چې داسې یې
وکړوو؟

- بی شعوره! مگر مریه هم سپری دی؟ ومې
منله، چې خه یې کړي نه وي، زه غواړم په دار یې
وځروم، زه امر کوم، زما پرېکړه باید دلیل واوسي».
د رومیانو دا لید د مریانو په اړوند، وروسته له
هغه څخه هم چې مذهب یې بدلون وموند، پاتې
شو. هسې چې یوه پېړۍ وروسته د مسیح له
میلاده، کله به چې یو ارباب په کور کې وژل کېده، د
هغه ټول مریان یې وژل او کله یې چې غوښتل دا
قانون له منځه یوسي، یوه لوی فیلسوف مخالفت
وکړ او د هغه قانون څخه په ملاتړ کې یې خبرې
وکړې.

*****

۸

ګلادياتوران

د روميانو له ملي نندارو څخه يو ګلادياتوران وو. هم هغسې چې مورنن تياتر ته ځو او هنرمندان زموږ لپاره نندارې جوړوي، روميانو هم ګرد او لوی ميدانونه جوړول، چې ګېرچاپېره يې د ناستي لپاره ځايونه وو او په منځ کې يې يو پراخ ډګر شتون لاره. په دې ډګرونو کې يې مريان اړباسل، چې په خپلو کې او يا له وحشي ځناورو سره وجنگېږي. دې مريانو ته يې ګلادياتور ويل. دې بېوزلو د يو بل وينې تويولې او يا د وحشي ځناورو په لاس به ريتې ريتې کېدل او روميانو له دې نندارې نه خوند اخيستلو.

روميانو د سزار په زمانه کې توانېدلي وو، چې په يو ځل په يوې موکې کې ۳۲۰ جوړې ګلادياتوران په جنگ واچوي. «اوګوس» د روم امپراطور د خپل ژوندانه په ترڅ کې ۱۰۰۰۰ جوړې ګلادياتوران په

خپلو کې جگړې ته اړ کړل. «تراژن» در روم بل امپراطور همدغه شمېر یوازې د ۴ میاشتو په ترڅ کې په خپلو کې په جنگ واچول.

هغه مریه به چې په جگړې کې ماتې خوړله، په هماغه میدان کې یې سر ترې پرې کولو. عمومن محکومان به یې دې کار ته اړ کول، خو غالبن مریان او جنگی بندیان وو، چې دې کار ته به یې اړ باسل، هسې چې هر کله به د روم دولت بری وموند، د گلاډیاتورانو لویې ډلې به د وهلو ټکولو ډگر کې وشپنلې شوې.

د روم یو ویاند، چې زموږ د تېرو زمانو د «افکارو ودې» ویاندانو ته ورته ؤ، په خپلې یوې وینا کې امپراطور ستایي، چې د بندی «وحشیانو» ټول لښکر یې د ډگر منځ ته راوستی او د غلیمانو ماته یې د ولس د تفریح وزله جوړه کړې ده. «کوم بری کېدای شي له دې نه لا لوی او لا ښکلی وي؟» دا نندارې نه یوازې د روم په ښار کې وې، بلکه د ایټالیا په ټولو ښارونو کې تکرارېدلې.

*****

اې لوستونکيه، آيا نه غمجن کېږي؟

آيا فکر نه کوې، چې دې بېوزلي بشر خومره خور
 گاللی دی! برسېره پر دې د روم له لويښت او وياړونو
 ډېر اورېدلي او ښايي د خپل عمر ارزښتتاکه برخه
 دې د روم د امپراطورانو د تاريخ په زده کړه تېر کړي
 وي خو کېدونکې يې گڼو، چې ښايي له هغه څه
 څخه، چې مور د تاريخ له څنډو او څنگونو څخه
 راټول کړي دي، تا ته څه نه وي ويلي، کېدای شي د
 روم له دغو اوسېدونکو د ژوندانه له بڼې تر اوسه
 ناخبره وي. ولې؟ د دې لپاره چې له مريانو څخه
 عمومن د پيسو او زور لپاره کار اخلي او تاريخ يوازې
 د زورويونکو او د هغوی جنايتونو لپاره جوړوي.
 هسې مورخ لږ پيدا کېږي، چې د ومره جنايتونو په
 هکله، چې د سل هاؤ زره بېوزلو خلکو د ژوندانه
 ننداره يې جوړوله، څرگندونه وکړي.

دلته له دومره څېرلو او وحشت څخه خبرې نه
 کوي، خو هلته چې خورېدلي خلک ځان خوځوي او
 د ناتار او خور زنجيزونو د ماتولو لپاره لاس په کړنه
 پورې کوي او خپلو څو زره کلنو غليمانو ته، له هغه

سزا خخه چې دوی یې وړ دي، یو په زرمه سزا ورکوي، د مورخینو چیغې پورته کېږي او د خپلې افسانو جوړولو بشپړ استعداد د دې «ځناورو» د ځناورتیا او خپرنتوب د انځورولو لپاره په کار اچوي! دا ډول مورخان زموږ له پامه، چې د بشر د حقیقي تاریخ زده کړه غواړو، کوم ارزښت نلري او مور باید د هغو درواغجنې انځورونې د تاریخ له پانیو لېرې کړو.

یوازې مریان د روم په هېواد کې بدمرغه نه وو. د روم هېواد اوسېدونکي اصولن په دوو برخو ویشل کېدل، یو هغوی، چې ځانونه یې د ډېر لوړ نژاد خخه گڼل او نوم یې «پاتریسین» ؤ، بل هغوی، چې ویل یې د لا ټیټ نژاد خخه دي او «پلین» نومېدل. یوازې پاتریسینانو کولای شول، دولتي چارې ولري، یوازې دوی کولای شول مذهبي دودونه ترسره کړي، یوازې دوی د سنا مجلس جوړولو.

کله چې بشپړه دولتي چارې، د قانون جوړولو بشپړه دستګاه او ټول مذهبي دودونه د پاتریسینانو په لاس کې وو، په ښه توګه کولای شو اټکل وکړو،

چې دولتي دستگاو یوازې د پاتریسینانو په گټه تاوېده، قانون د دوی په گټه جوړېده، مذهب یوازې د دوی په گټه حکم کولو، دوی زور درلوده او له دې کبله هم دولت، قانون او مذهب د دوی مال ؤ.

پلینان عمومن بېوزلي خلک وو، چې عمومن په بزگرۍ او کسب بوخت وو او هرکله به چې کومه جگړه پېښېده، دوی به یې د جنگ ډگر ته استول. دا بېوزلي غالبین د نیشتمنی (فقر) او بېوزلی له زوره اړ کېدل، د پیسو له خاوندانو څخه پور واخلي، خو که د پور د پرې کولو موکه به چې راوړسېده او پوروري کولای نشول خپل پور پرې کړي، غوښتونکي حق لرلو د «قانون سره سم» هغه خپل مریه کړي.

په هر هېواد کې چې قانون د زورویوونکو خلکو په گټه جوړ شي، همدا ډول زلندیزه او ملا ماتوونکي قانونونه به پر بېوزلي ولس بار شي او اریانتیا په دې کې ده، چې زورویوونکي تل تمه لري، چې دا ډول قانونونه ولس مقدس وگڼي او له هغو څخه اطاعت وکړي.

پلینانو - یانې د ټولنې بې برخو - د خلکو د وگړو ډبرکی جوړولو او هر هېواد چې د خلکو ډبرکی بې تر فشار لاندې وي، هسې دیگ ته ورته وي، چې د اور پر سر بې کېږدي. البته چې دا دیگ به تل د پاڅون او خوټېدلو په حال کې وي..

بدمرغه خلک هم تل د ځان د خلاصون لپاره په هڅو او اعتراض او پاڅون کې دي.

کله په ژوره توگه پام شوي یاست، چې ولې د سماوار په مخ یو وړوکی سوری جوړوي؟ دا سوری د دې لپاره دی، چې هرکله که د سماوار جوش ډېر شي او بخار وکړي، هغه سوری خلاص کړي، ترڅو یو څه بخار بهر ووځي او که نه سماوار به چاود کړي.

په ټولنې کې هم په همدې توگه دي. کله چې خلک د ناتارو له اوره په خوټېدو راځي او شونې کېږي، چې په یوځل سرغړونه (طغیان) او پاڅون وکړي او د ټولنې ناتاریزه قانون مات کړي، زلند خلک، چې تل په خپلو چارو کې احتیاط کوي، د خلکو د احساساتو لپاره د وتلو یوه لار خلاصوي، تر

څو په دې توگه د خلکو د سر پورته کولو فشار لږ شي.

د روم زورويونکو هم همدا کار کولو. هرکله به چې د پلېنانو اعتراض زور واخيست او چاره به يې هډوکي ته ورسېده، پاتريسيانو، د دې لپاره چې په دې اور يې اوبه شېدلې وي، په نذر او نياز به يې پيل وکړ او ان ځينې پوروي به يې د مريه توب له بنده ازاد کړل.

د هغو وضعيت او ټگې سم زمور د ټولني وړيا خوړونکو په دود وې، چې کله نا کله په داسې چارو لاس پورې کوي، د خيږ بښگنې ټولني جوړوي او وريژې ويشي.

البته د پاتريسيانو دا مهرباني لنډپايې وې او همدا چې د خلکو د پاڅون فشار به لږ شو، دوی خپل ځنډن چلند په مخه وړلو.

له زېريزه وړاندې په ۲۶۰م کال کې يوه ورځ يو بېوزلی پوروي د خپل پورغوبستونکي له کوره وتښتېدو او د روم ميدان منځ ته راغی. دې بېوزلي ته يې هومره شکنجه او ځور ورکړی ؤ، چې بشپړ

خان یی په زخمونو باندې پوښل شوی ؤ. خلک د دې نندارې له کتلو څخه راوپارېدل او خوځښت یی وکړ او وسله یی اوچته کړه او غرونو ته یی کډه وکړه. د روم دولت له هغو سره جگړه وکړه او په پای کې د دې لپاره چې هغوی کرار کړي، اړ شو هغه پورورپی ازاد کړي او د پلبینانو ځینې غوښتنې ومني.

پلبینانو داسې ډېر پاڅونونه وکړل او ورځ په ورځ لا زړه ور شول، هسې چې پاتریسینانو اټکل وکړ، چې وضعیت د دوی لپاره خطرینه دی.

کېسه کوي، چې یوه ورځ (له زېږیز نه دوې پېړې وړاندې) یو ارباب د مریانو په لاس ووژل شو. کله چې دا پېښه خپره شوه، یوه لیکوال وویل: «دا هسې خطر دی، چې مور ټول تهديدوي»، مقصد یی دا ؤ، چې «نن د هغه وار ؤ، سبا به زمور وار وي». دې لیکوال حق لاره، ولې هرکله چې د خلکو پرگنې د یو موتي زلندو تر فشار لاندې راشي، له لاسه چې ټکونې خوري، اند کوي، چې دا زلندي په شخصي توگه هم د ځواک او زور خاوندان دي او روږدن (عادت) نه پورته پیاوړتیاوې لري. خو همدا

چې له مظلومانو څخه یو کس جرأت وکړي او ښکاره کړي، چې زلند کومه ځانگړې پیاوړتیا د مظلوم په پرتله نلري، دا خبره د نورو مظلومانو د زړه ورتیا لامل ګرځي. ورو ورو هغوی هم په هڅه کې کېږي، چې دا خبره وازمويي. له همدې کبله هوبنیار خلک به چې کله ځواکمن شول، خپل غلیمان به یې په ځانگړې توګه د خلکو په مخکې له منځه وړل، تر څو ولس وویني، چې دغوی له عادي کسانو څخه پورته نه دي او بلکه له هغو نه هم لا ضعیفه دي.

په هره توګه هغه پېښو چې وروسته رامنځ ته شوې، زیاته کړه، چې هغه لیکوال بشپړ حق درلودلو. مریان ورځ په ورځ لا زړور شول او خپل اعتراضونه او پاڅونونه یې زیات کړل او هر ځل پاتریسینان اړ وو، د دوی ځینې غوښتنې ومني.

وروستی او تر ټولو کلکه جگړه، چې مریانو د خپل خلاصون لپاره پیل کړه، د سپارټاکوس جنگ ؤ، چې له زېږیزه وړاندې ۷۳م څخه تر ۷۱مه پورې یې بهیر وموند.

۹

د سپارتا کوس جگره

تاسو د ډېرو لښکر کښو او نړۍ نېوونکو نومونه اورېدلي، چې هېوادونه يې د خپلو اسونو تر پلونو لاندې وران کړل، بنځې او نارينه او زاړه او ځوانان يې په خاورو او وينو کې وغزول، له ککړيو يې منارونه جوړ کړل او بشري تمدن ته يې بې شمېره زيانونه ورسول، خو اند نه کوم، چې د سپارتا کوس نوم مو اورېدلی وي.

سپارتا کوس د هغه کارونو په شهادت سره چې کړي يې دي، له سترو مشرانو څخه ؤ او د روم لوی مشران يې عاجز کړل. د ده کارونه له هغه ځايه چې د هېوادونو نېولو لپاره او زور ويلو لپاره نه وو او بلکه غوښتل يې، چې خلک د زور له بنده خلاص کړي، نوم يې د ډېرو مورخانو له قلمه لوېدلی دی، ولې چې مورخان عمومن د خپلې زمانې د دولت جيره

خوړونکي دي او تل خپله ژبه او قلم د زلند د ستاینو لپاره وقفوي.

خو تاسو چې له ناتاره بېزار یاست، ډېر پر ځای دی، چې د سپارټاکوس نوم زده کړی او د ده د جگړو کېسې مغزو ته وسپاری، په ځانگړې توگه چې کولای شی پرتمینې پایلې له هغو څخه لاس ته راوړی.

تر زېږیزه وړاندې ۷۳م کال کې یې ۲۰۰ کسه گلاډیاتوران د کاپو بنار خواته، چې د روم له بنارونو څخه و، بېول، تر څو هغوی په ډگر کې د یو بل وژلو ته اړ کړي. دغه کسان چې له خپل برخه لیک څخه درېدلي وو، له دې سپکاویو څخه چې دوی ته کېدل، خورا په تنگ شوي وو او په خپلو کې یې پرېکړه وکړه، چې یوبل ته د ورورولۍ لاس ورکړي او د خپل وضعیت لپاره هڅه وکړي.

د هغو په منځ یو کس د سپارټاکوس په نامه و، چې ډېر هوښیار او د ځوانۍ روح او غښتلی ځواک یې لاره. سپارټاکوس، چې پخوا یې د ایتالیا په

شمال کي شپنتيا کوله، کله هم چي د مريه توب په
 زنخير کي بنکېل شو، ازادي يې له ياده ونه اېستله او
 خپل هم زنخيري يې ازادي ته ولمسول.
 سپارتاکوس بنکاره کړه، چي د بشر وگړي په خپلو
 کي برابر دي او دا ټول توپيرونه چي په دوی کي پيدا
 شوي، ټولنيز وضعيت يې لامل دی. که مريان
 همت وکړي، کولای شي دې ټولنيز وضعيت ته
 بدلون ورکړي او ځانونه د بندگي له بنده وباسي. د
 سپارتاکوس خبرو په ملگرو باندې اغېزه وکړه او
 سپارتاکوس وکولای شول د هغو له ۷۶ کسانو سره
 وتبتي.

د سپارتاکوس د ټولو ملگرو لاسونه تش وو، خو
 خپل لاسونه يې په لاره کي ډک کړل او د وسلې يو
 کاروان يې لوټ کړ او کله چي د کاپو د بنار لښکر
 غوښتل چي د هغو مخنډوي وکړي، هغوی يې بې
 وسلې کړل او په پای کي يې د وزو غره سر ته کډه
 وکړه.

د روم په بنار کي پاتريسيان په اندېښني کي
 ولوېدل او د سپارتاکوس د مخنډوي لپاره يې يو

٣٠٠٠ کسيزه لښکر ولېرلو، خو سپارټاکوس هغو ته ماتې ورکړه. دې کار يوه بڼه پایله پيدا کړه او هغه دا وه، چې مريان پوه شول، چې يو ځواکمن ملاتړ يې موندلی دی او ډلې ډلې د غره په لور وتښتول او له سپارټاکوس سره يوځای شول.

بيا هم دوه ځلې نورې دوې ٢٠٠٠ کسيزې ډلې د سپارټاکوس جگړې ته ولېږدول شوې، خو سپارټاکوس هغه بشپړه درې وړې کړې او له منځه یې يووړې.

هغه څه چې په سپارټاکوس کې د ستايلو وړ دي، دا دي، چې دی له دې برياوو څخه مست نه شو او خپل عقل يې له لاسه ورنکړ او له غره نه رابښکته نشو. يوازې کله کله له غره نه رابښکته کېدو او بښارونه يې لوتول او د ټولني مريان او نور بې برخې يې د ځان خوا ته جلبول.

خو يو شی د سپارټاکوس د ځورېدو لامل شو او هغه دا وو، چې له هغه ځايه چې د ده سرتېري ډېر شول، هغو ته د ډوډۍ رسول خورا گران شول.

سپارتاکوس غوبنتل چې له هغه اندېښنې څخه چې روميانو ته ورپه برخه شوې وه، گټه پورته کړي او خپل ملگري د آلپ له غرونو څه تېر کړي او د روم د امپراطورۍ له حدود څخه یې بهر ته وباسي، تر څو هغوی ازاد شي، خو له بده مرغه ټولو مریانو د ده هوښیاري نلرله او نه پوهېدل، چې د دوی وضعیت نشی کولای تر ډېرې اوږدې مودې پورې پایښت ومومي او هر څه ژر تر ژره باید له موکې نه گټه پورته کړي، د بنسټیزې چارې په فکر کې واوسي.

په دې موکه کې روميانو څو گڼ شمېرې ډلې، چې یوه ډله یې په یوازې توگه له ۱۰،۰۰۰ تنو څخه جوړه شوې وه، د رومي سپړیو په مشرۍ د سپارتاکوس جگړې ته ولېږل. سپارتاکوس دغه سرتېري او مشران، چې په نړۍ کې په جنگېدو نامتو وو، بشپړ مات کړل او په ښه توگه بریالی شو.

بیا دلته د پام وړ موضوع دا ده، چې سپارتاکوس تېر وختونه او هغه بلاوې، چې د مریانو پر سر یې

رواستلې، هېرې نکرې او د دې پر ځای چې د جگړې بندیانو سرونه هم هلته په میدان کې پرې کړي، د هغو له منځه یې څلور سوه کسه وټاکل او امر یې وکړ، چې هغه د «لوړ نژاد» خلک د گلاډیاتورانو په څېر په ډگر کې پخپلو کې په جنگ بوخت شي، تر څو د زور خوند وڅکي او هغو او نورو خلکو ته زباته شي، چې هغه څه چې خلک خواروي، هغه یوازې زور دی او مریه له دې کبله چې زور یې پر سر ولاړ دی، خوار دی، نه له دې کبله چې نوم یې مریه دی. زور د مریه له سره پورته کړی او وویښی، چې هغه هم لکه د نورو هسې کس دی او که نور هم د ده په شان په زور اخته شي، هم هومره به خوار شي.

سپارټاکوس یوه بله ۱۰،۰۰۰ کسيزه ډله ماته کړه. خو د دې پر ځای چې پرمختگ وکړي، یو ځل په شا شو، ولې چې د بنارونو خلکو له ده سره موافقت نه کاوه او سپارټاکوس د خپل لښکر د خوړو له چمتو کولو څخه پاتې راتلو. سپارټاکوس د

سہیل (جنوب) پہ لور لارو، تر خو د هغه بنارونه له خوړو څخه، چې پروسرکال یې فتح کړي وو، گټه پورته کړي. دا خبر روم ته ورسېدو او ټول په خوځېدو راغلل او بیا یې لښکر ولېرلو، چې د سپارتاکوس د شاته کېدو مخنیوی وکړي، خو سپارتاکوس په هېڅ ډول زیانمن نشو او ځان یې، هغه ځای ته چې غوښتل یې، ورساوه.

ورو ورو د سپارتاکوس بریاوو په روم کې بې هانده (حده) ترهورتیا رامنځ ته کړه او په ځانگړې توگه د شتمنو موقعیت داسې د خطر سره مخامخ شو، چې مصمم شول، چې هر څنگه کېږي، د ده ولې وباسي. البته هر څوک چې ډېر شتمن ؤ او لا ډېر مریان یې لرل، د سپارتاکوس له جنسه ډېر ډارېدو او گټو یې لا ډېره غوښتنه کوله، چې د سپارتا کوس غم وشکېږي. له دې کبله رومیانو د روم په اوسېدونکو کې تر ټولو نه بډایو له ډلې نه یو کس د دې دندې لپاره وموند، چې نوم یې کراسوس ؤ.

کراسوس، چې د اشکانیانو په زمانه کې له ایران سره هم ځینې جگړې کړې وې، نږدې ۱/۸۰۰/۰۰۰ دیناره (رومي پیسې) شتمني یې لرله او خپله ډېره شتمني یې د داخلي جگړو او د روم د اوسېدونکو له وژلو څخه لاس ته راوړې وې. دا کس خورا کبرجن او د هر ډول احساس څخه تش ؤ.

تر زېږیزه مخکې د ۷۲م کال په مني کې یې کراسوس ته ۱۰ لږبونه (هر لږبون نږدې ۶۰۰۰ کسه کېږي) ورکړل، چې سپارتاکوس ته ماتې ورکړي، خو سپارتاکوس، چې خپلو ټولو کسانو ته خواږه رسولای نشول، ناچاره شو، چې دوی په دوو برخو وویشي او له همدې کبله یې ځواکونه کمزوري شول. د سپارتاکوس د لښکر یوې ډلې، چې ۱۰،۰۰۰ کسان وو، ماته وخوړه، ۶۰۰۰ کسان یې ووژل شول او ۹۰۰ کسان یې د رومیانو په لاس کې بندیان پاتې شول. نورې ډلې یې هم په شا شوې.

سپارتاکوس، چې ځان له دې مهمې پېښې سره مخ وکتو، پرېکړه یې وکړه، چې د ایټالیا په سهېل کې د سیسلي جزیرې ته لاړ شي، ولې چې د سیسلي

جزیرې ډېر غنم لرل، هسې چې هغه ځای ته یې د
«روم د غنمو جزیره» ویله او خلک یې تل له پاڅون
لپاره چمتو وو.

سپارټاکوس خپله پرېکړه پلې کړه او په بېړۍ کې
سپور شو، خو د سیسلي بېړیو، چې دی یې وړلو،
خپل هوډ مات کړ او د هغه ځای حاکم دولت ته
خوشمنډو لپاره په تنگیو کې په دفاع اخته شو. له
دې کبله سپارټاکوس اړ شو، د ایټالیا جزیرې څنډو
ته پناه وپسي. کراسوس چټک له لارې راوړسېدو او
دی یې کلابند کړ.

ژمی هم راوړسېدو او خواړه نه موندونکي شول،
هسې چې که سپارټاکوس له محاصرې څخه راوتی
نه وای، له منځه تللو، له دې کبله سپارټاکوس په
هڅه کې شو، چې له کراسوس سره په خبرو شي او
سوله وکړي. خو دا کار شونې نه ؤ، ولې چې لمړی د
اربابانو د گټو په ضد ؤ او هغو غوښتل، هر څنگه چې
کېږي، سپارټاکوس او دا یاغي مریان له منځه
بووړي او داسې بنسکاره کړي، چې هر څوک که
وغواړي چې ځان ازاد کړي، له وژل کېدو پرته بله

پایله نه لري. دوهم کراسوس غوښتل چې د سپارتاکوس په ماتولو سره یو نوی ویاړ لاس ته روارې او ځان لا لوی کړي. په پای کې د سپارتاکوس وړاندیز رد شو او په محاصرې کې پاتې شو.

خو سپارتاکوس دلته یوه لویه هوبنیاري وکاروله، یوه شپه چې واورې وربدلې او هوا توپاني وه، یوازې د خپلو ملگرو له درو څخه یوې برخې سره، پرته له دې چې نور خبر شي، هغه ډنډ چې د ده د لښکر نه یې چاپېره کولی و، په یوه ځای کې د خاورو او بوټو سره ډک کړ، له هغه نه تېر شو او ځان یې له محاصرې نه بهر وویسته. کراسوس ناچاره شو کلابندي خوشې کړي او د سپارتاکوس په تعقیب بوخت شي. په دې چل سره هم سپارتاکوس خلاص شو او هم نور ملگري یې.

کراسوس هلو ځلو کې شو او اړ شو له روم څخه مرسته وغواړي. هغو هم پمپه لوی مشر د ده مرستې ته ورولیږه. بیا هم څو ځلې د سپارتاکوس او کراسوس ډلو تر منځ اڅ او ډپ پېښ شو او په هغه

جگرې کې، چې د بروتيوم په غرونو کې پېښ شو، لمړی د کراسوس پوځ ماتې وخوره، خو له جنگه لا څه نه وو تېر شوي، چې سپارتاکوس له وړانه نه زخم وخورو. سپارتاکوس په زنگانو ولوېده او تر وروستي دمه په زنگانو روان ؤ او جنگېدلو، هسې چې ونه توانېدل د ده مړی د نور مړو له منځه، چې یو د بل په سر پراته وو، ومومي.

په دې جگره کې زر کسه روميان، يانې د «لور نژاد» زر کسه د مريانو په توره په خاورو کې پرېوتل، خو په پای کې جنگ د مريانو له ماتې سره پای ته ورسېدو او کراسوس پرته له کوم رحمه هغه ټول ووژل او د بنديانو په هکله يې، چې شمېر يې تر ۶۰۰۰ ډېر ؤ، امر وکړ، چې د کاپو له ښاره تر رومه پورې د ده د لارې په سر په صليبونو باندې مصلوب کړي!

د سپارتاکوس يوې ډلې، چې له ۵۰۰۰ کسانو نه جوړه شوې وه، هڅه وکړه، چې ځان شمال لور ته ورسوي او د روم له سرحده ووځي، خو پمپه د روم

مشر له شماله راوړسېدو او دوی ته یې ماتې ورکړه او تر وروستي کسه پورې یې عام وژنه وکړه او په دې توګه هغه هم د دې وژلو له لارې یو ویار تر لاسه کړ! سپارټاکوس او یاران یې په پای کې ووژل شول، خو په دې خوځښت سره یې ښکاره کړل، چې مریان له هوبنیاری او نبوغ څخه بې برخې نه دي او که په خپلو کې د یووالي لاس سره ورکړي، وړوونکی ځواک به ولري.

د سپارټاکوس د خوځښت اهمیت په دې کې لندوو، چې د ده د ماتولو لپاره هومره رومي لښکر ته اړه پیدا شوه، چې سزار د روم امپراطور په اتو کلو کې د اوسنۍ فرانسې د فتحې لپاره کارولی و! او حال دا چې د سپارټاکوس خوځښت له دوو کلو نه ډېر و نه غزېدو او د زېږیز نه مخکې ۷۱م کال کې له منځ لاړو.

له دې نه وروسته د روم دولت مریانو باندې بندیز ولګاوه، چې نور وسله ولری او په دې موضوع کې یې هومره کلک نېونه وکړه، چې وایي، یوه ورځ

یو شیون یې په دې گناه، چې یو خنځیر یې په
سانگې وژلی ؤ، وواژه!

له دې تاریخه څه پایله اخلو؟

۱- د ټولنې بې برخي، چې ډېرکي دي، که په
خپلو کې د یووالي لاس ورکړي او ځان بنسندنې ته
چمتو واوسي، داسې ځواک جوړوی شي، چې د زور
دستگاه ونړوي. د سپارټاکوس جگړه له دې کبله
وحشتناکه وه، چې هغو بېوزلو، چې دغه جنگ یې
پیل کړی ؤ، د زړه له کومي د دې جگړې لپاره
چمتو شوي وو او له هغه ځایه چې څه شی یې نلرل،
چې په دې جگړې کې یې له لاسه ورکړي، بې پروا
له غلیم سره یې جگړه کوله.

۲- هرکله چې د ټولنې بې برخي د زور دستگاه
د ماتولو په هڅه کې شي، باید له مخکې یوه نقشه،
زده کړې او ټاکلی تشکیلات ولري، گوندې خپل
بری پای ته نشي رسولی. د سپارټاکوس پاڅون هم
له همدې کبله پرېکړنده پایلې ته ونه رسېد، چې د
ټولنې یو شمېر بې برخي د فشار پر ضد د طبیعي
عکس العمل له امله پرته له مخکېني نقشې څخه په

خپلو کې سره ټول شوي وو او که څه هم سربښندنه یې لرله، خو د پرېکړنده پایلې لاس ته راوړلو له دود سره بلد نه وو.

۳- د ټولنې زورویوونکي، څومره ځواک هم چې ولري، د ټولنې بې برخو د ټکولو لپاره یې کاروی او له هېڅ چل، ټگۍ او ناځوانۍ څخه پروا نه لري او وروسته له هغه چې بریالي شول، د دې ازادۍ غوښتونکو خلکو سره په بشپړه ځناورتیا او قساوت چلند کوي.

هرکله چې د ټولنې بې برخي د زور په وړاندې لاس په مقاومت پورې کوي، باید په بشپړه توګه دې ته پام وي، چې که ماتې وخوري، پرته له بشپړه بېوزلۍ او یا مرګ څخه بله لار ورله نه پاتې کېږي او له دې کبله نو په خپله پرېکړه کې باید تم نشي او له هېڅ راز سربښدنې څخه ډډه ونکړي.

یوه ورځ مې خپل یوه دوست ته همدا ټکې څرګندولو، چې د نړۍ زورویوونکي د دې لپاره چې خپله موخه پر مخه کړي، له هېڅ ناځوانۍ څخه ډکې وسیلې او تزویز نه باک نلري. دی مخالف ؤ. ومې

ویل خورا رنه ببلگه تا ته راوړم. آیا منې چې لوی کوروش د نړۍ تر ټولو څخه ځوانمرده نړۍ نېونکی ؤ. دې کس یوه ورځ د ځوانی په ورځو کې له پلاره وپوښتل: «پلاره، د دې لپاره چې څوک په غلیم بریالی شي، څه شیان لازم دي؟» «... دې موخې ته رسېدو لپاره باید سپری موکې ته سترگې وغړوي، خپل ځواک پټ کړي، دروغجن وي، غولونه وکړي، غلا وکړي، لوټ وکړي او په هر څه کې په غلیم باندې بر شي».

د ټولني د بې برخو ډېر خوځښتونه له همدې کبله، چې دوی خپل غلیمان نه پېژندل او د هغو دغه فورمول يې هېرولو او په هغو يې باور کولو، له منځه ولاړل. خو د ټولني بې برخي دا فورمولونه نښه هېر کړي.

*****

۱۰

د مریه بدلون په سرف باندې

مریانو د خوځښتون له امله وروسته له هرې څه مودې څخه نوې باندېوالټیاوې لاس ته راوړې او ازدي ته نږدې کېدل، خو څو نوره شیان هم وو، چې د دوی په ازادۍ کې یې عمده اغېزه لرله:

د روم دولت ډېر هېوادونه تر خپلې ولکې لاندې راوستي وو او د هغو ټولو شتمنې یې د روم بڼار خواته وړلې. د روم دولت په حقیقت کې هسپې دستګاه وه، چې په زرګونو کسانو یې فشار راوړلو، د هغو زوبنا (شیره) یې اېستله او رومیانو ته به یې ورکوله. د کار عمده ځواک په روم کې مریانو جوړولو، چې د مغلوبو هېوادونو وګړي وو. په لمړي سر کې چې د روم دولت پراختیا وموندله او دا ټول مریان یې په خپلې ولکې کې راوستل، د هغه کار په پایله کې، چې په مریانو یې سرته رساوه، د رومیانو په شتمنۍ کې خارق العاده زیاتې رامنځ ته شو. خو دغه

پرمختگ تل پایبنت کولای نشو، ولې چې مریانو له دغې شتمنی نه هېڅ برخه نه لرله او پوهېدل، چې که د کار بور یې خومره هم ډېر شي، د هغو برخه به له خوړلو او نه مرلو څخه ډېره نه وي او له دې کبله یې گټه نلرله، چې د کار افزار بشپړ کړي او د کار ابره پورته یوسي. اصولن دا موضوع په ازموینه کې زیات ته رسېدلې ده، چې هرکله چې ځینې د متروکې په زور په کار بوخت وي، د کار ابرې یې له هغو کسانو څخه چې له شوقه په کار بوخت دي، په څو ځلو لږه وي.

دوی هېڅکله د کار د افزارو د بشپړولو او د ابرې د پورته وړلو په فکر کې نه دي او دقیق افزار د بې پامې په پایله کې خرابوي. در روم په هېواد کې برسېره پر دې، چې له مریانو سره یې دا ډول چلند کاوه، اصولن لاسي کار یې خوار گڼلو او دې موضوع هم د روم اقتصاد ته لوی زیان رسولو.

د روم دولت د دې لپاره چې دا زیانونه جبران کړي، اړ و نوې هېوادونه ونیسي او نوي مریان لاس ته راوړي، تر څو په دې توگه د دوی د شتمنی تله

لا درنده شي. خو دې هېوادنپولو هم پایښه موندلې نشوه. د روم دولت په پای کې د ایران له دولت سره، چې هغه هم ځواکمن او نړې نیوونکی ؤ، مخ شو او نور یې پرمختګ ونکولای شو.

په دې توګه د روم دولت اقتصاد په یوه پای تړي کې بند شوې ؤ او لازمه وه، چې یو ټولنیز بدلون رامنځ ته شي او دی له پای تړي څخه راوباسي.

د روم په هېواد کې بزګرو – پرته له مریانو، چې د زیاراستونکو ډېرکي یې جوړاوه – هغه کسان وو، چې د خپل کسب او ان د خپلو اوسېدو ځای د بدلولو واک یې نه لاره او د هغو نژاد اصولن د زمکې څښتن پورې تړلی ؤ. دې ازادو بزګرو د مریانو په پرتله څه ښېګڼې درلودلې، خو ورو ورو د مریانو وضعیت د دې بزګرانو وضعیت ته نږدې شو. یانې ورو ورو دود شو، چې مریان له هغه زمکې څخه پرته، چې کرهڼه پرې کوي، بل چېرې خرڅ نکړي، تر څو زمکه یې بزګره پاتې نه شي او له څو پېړیو وروسته دې تګلارې وده ومونده او د دې لپاره چې مریان خپل کارته مینه وال واوسي او زیاته ابره تولیده

کړي، دوی یې د مریه توب له بنده راواپستل او ویې ویل، چې له دوی څخه هر یو د یوې څیرې زمکې څخه د ابرې پورته کولو حق ولري، خو د دې زمکې په بدل چې ده ته ورکول کېږي، د خپلې ابرې یوه برخه باید ارباب ته ورکړي او هغه لپاره بیگار وکړي، خو د دې ابرې کچه او د دې بیگار موده هومره وه، چې نږدې د کار ټول بور یې د بزگر له لاسه اېستلو. ازاد شوی بزگر نور د پخوا په شان د خپل کار د ابرې د کچې په هکله بې توپیره نه پاتې کېده، ولې چې یاد شوې ابره اصولن په ده پورې اړه لرله او ده هیله لرله، چې له هغه نه برخه من شي.

د مریه توب په دور کې هر څه چې د مریه له کاره لاس ته راتلل، اصولن د ارباب برخه وه، خو په دې دور کې د «ازاد شوي بزگر» د کار بور اصولن په ده پورې اړه لرله، خو د هغه عمده برخه یې، د هغه هوډونو پر بنسټ چې پر ده باندې تحمیل شوي وو، ارباب ته پرېښودل. دې ازاد شويو بزگرو ته سرف او د دوی دور ته سرواژه وايي، چې هماغه فیوډالي دور

دی. سرفان په زمکه پورې تړلي وو او د زمکې په
 خرڅلا سره له یوه ارباب نه بل ته منتقلېدل.
 نوگورو، چې مریه توب نه یوازې د مریانو په گټه
 نه وه، چې د اربابانو په گټه هم نه وه او د هغو زمکې
 په سرواژ باندې بدلې شوې او هغه څه چې له دې
 بدلون سره مرسته وکړه، د جرمنانو یرغل په روم
 باندې ؤ، چې د روم دولت سازمان ته یې ماتې ورکړه
 او د نویو اړتیاوو پلي کېدل یې اسان کړل. دا یرغل،
 چې د مریه توب په دور باندې پرېکړنده گوزارگڼل
 کېږي، له زېږیز نه وروسته په څلورمې پېړۍ کې
 پېښ شو او د سرواژ دور څه نا څه تر اتلسمې پېړۍ
 پورې یانې نږدې څوارلسو پېړیو په موده په اروپایي
 هېوادونو کې پاته شو.

*****

۱۱

د کوچنیو او منځنیو مالیکتونو له منځ تلل

د روم په دولت (مړیه توب دور) کې د دې لپاره چې د ملت شتمني ټوله کړي، بې شمېره مالیه یې ټاکلې وې، چې هم په زمکې او هم په سر وې، ترڅو هم له بزگره څخه واخیستلې شي او هم له کسبې څخه او برسېره پردې مالیه نوره قانوني تحمیلې یې هم وضعه کړې وې، د بېلگې په توګه خانانو کولای شول، څومره چې کولای شي بزگران بیگار ته اړباسي، یانې په هغو باندې وړیا کار وکړي او داسې نور.

دغه ټول تحمیلونه لامل شول، چې ورو ورو وړوکی او منځنی مالکیت له منځه لاړ شي. یو د بې شمېره مالیه له امله او بل په دې دلیل چې واړه او منځني خانان د لویو خانانو له تیري څخه بچ نه پاتې کېدل. مالیه هومره ډېرې وې، چې بېوزلي

مالک به د خپلې زمکې د انګورو او د مېوې ونې به یې پرې کولې، تر څو له هغو مالپو څخه چې په ده پورې یې اړه لرله خلاص شي. له بله پلوه لویو خانانو، ځواکمنو ملکانو هڅه کوله، چې خپلې سیمې پراخې کړي او له دې کبله یې په وړو خانانو باندې ناتار کولو. د بېلګې په توګه هغوی یې ارباسل، چې خپلې زمکې تر تحمیلې شرطونو سره خرڅې کړي او دا بېوزلي به چې برېښد شول، یوازې هوبله یې دا وه، چې لا لوی خان ته نږدې د یوه اجاره لرونکي بزګر په توګه په کرهڼه بوخت شي.

له دې کبله ځینې بزګر مخکې له دې نه، چې د بېوزلۍ دغې درجې ته راپرېوزي، په دې کې سلا کتله، چې د یوه لوی خان، چې په هغه دور کې یې پتانس یاداوه، ملاتړ ترلاسه کړي. د دې ملاتړ شرط دا ؤ، چې خپل ملکیت بشپړ پتانس ته وسپاري، تر څو هغه هم د زمکې نه د برخې اخیستلو حق د مرګ تر ورځې پورې ده ته وبخښي. په دې توګه یو نسل به چې تېر شو، پتانس به یو شمېر بې ملکیته بزګر

مخپې ته لرل او هر خومره به چې د دغو شمېر زیاتېدو، د پتانس ځواک هم ډېرېدو او په دې توګه یې کولای شول لا نور بزګر له خپلو ملکونو نه جلا کړي.

نو ګورو، چې د روم دولت په وروستیو کې یانې له څلورمې پېړۍ نه مخکې واړه او منځني مالکیتونه په تدریج سره له منځه لاړ وو او یو شمېر شتمن بریالي شوي وو، چې واړه خانان درې وړې کړي او د زمکې مطلق خاوندان شي او یوازې د زمکې نه برخه اخیستلو حق د ځینو شرطونه په اړوند هغه چاته، چې پخوا خانان وو، ورکړي.

کله چې جرمنانو په څلورمې پېړۍ کې په روم یرغل وکړ او د روم دولت مرکزیت ته یې زیان ورپه برخه کړ، دې لویو خانانو وکولای شول، خپلو ملکیتونو ته لا ښه پراختیا ورکړي او سیمه ایز ځواک ومومي او هم دوی وو، چې وروسته فیوډالان ونومول شول.

پایله:

۱ - ځينې غواړې داسې بنسټونه کړي، چې فيوډالي (سرواژ) دور يوازې د جرمنانو د يرغل له امله رامنځ ته شو. د هغو د يرغل په پايله کې ؤ، چې مريه توب له منځه ولاړ او د سرواژ رژيم رامنځ ته شو او لوی خانان (فيوډالان) پيدا شول.

خو د تاريخ تجربه څرگندوي، چې د روم دولت سازمان د بدلون دور ته رسېدلی ؤ او ټولنيزو اړتياوو غوښتنه کوله، چې دا بدلونونه لاس ته راشي او که د جرمنانو يرغل پېښ شوی هم نه وای، دا بدلونونه سر ته رسېدل، خو د جرمن يرغل دا بدلونونه اسان کړل.

۲ - د مريه توب له منځ تلل د مريانو د څېښتانو د زړه سواندي، پايله نه وه، بلکه دا موضوع د مريانو د خوځښتونو او د ټولنيزو ضرورياتو په پايله کې پېښ شول.

۳ - د سرواژ دور د مريه توب د دور په پرتله په ځانگړې توگه له حقوقي نظره د ولس ډېرکيو لپاره يوه پرمخ تللی او لا ښه دور شمېرل کېږي.

اوس د سرواژ (فیوډالي) دور په خپرلو او تحلیل
پیل کوو:

*****

۱۲

سرفان او نور بزگر

په تېر څپرکي کې مو بسکاره کړه، چې د مریه توب رژیم ناڅاپه په سرواژ رژیم بدل نشو، بلکه دا بدلون د ټولنیزې اوضاع د ودې په پایله کې رامنځ ته شو، د بېلگې په توګه له هغه ځایه چې مریان یې د مالیې د اخیستلو په موکه د زمکې برخه ګڼل، د دې موضوع او نورو مهمو موضوع ګانو له کبله، چې څرګند مو کړل، له هماغه ۳مې زېږیزې پېړۍ د دې دود بنسټ کېښودل شو، چې مریان دې زمکې پورې تړلي وي، تر څو کرهڼیزې چارې ډېره وده ومومي او خانان لا ډېره ابره پورته کړي او مالیې اسانه ټولې کړي. دغه دود په څلورمې پېړۍ کې ځواکمن شو او په دې باندې یې، چې مریه دې د زمکې نه سوا خرڅ شي، بندیز ولګاوه او مریه باید په زمکه پورې تړلی وي. دا قانون که څه هم د خانانو

او مامورینو په گټه هم ؤ، خو په همدې توگه یې د
خان اختیار د مریانو په خرڅلا کې محدود کړ او
مریانو ته یې کوچنۍ ازادې ورکوله.

همدې قانون ورو ورو ځواک وموند، تر هغو چې
مړیه د مړیه توب له وضعیت څخه ووتلو او د سرف
بڼه یې ونهوله.

په گرده توگه د سرف توپیر د مړیه سره دا ؤ،
چې سرف په زمکې پورې تړلی ؤ، کورنۍ یې درلوده،
کور او کرونده یې لرله، ارباب یې کولای نشول دی
لېرې ځای کې خرڅ کړي، بنځه او بچي یې له ده نه
اخیستلای نشول او دا یې هم کولای نشول، چې
کور او کرونده، چې له نېکونو څخه ده ته رسېدلې
وه، ترېنه واخلي.

د لویو اربابانو زمکې په دوو برخو ویشل کېدلې:
یوه عمده برخه، چې بزگرو ته د کرلو لپاره ورکول
کېده او بله هغه برخه، چې د ارباب په کور پورې
نښتې وه او د ارباب په لاس کې پاتې کېدله، خو هغه
هم باید بزگر د ارباب په گټه وکړي، تخم وښندي او

لو وکړي. په ننه نې نړۍ کې بزگران هغه چې د زمکې خاوندان نه وي، دوه ډوله دي: يا مزدوران دي او يا اجاره اخیستونکي - خو په منځنيو پېړيو کې بزگران په عين وخت کې د ارباب په زمکو کې مزدوران وو او له پلار نه زوی ته په همدې وضعیت کې پاتې کېدل او په خپلو زمکو کې بيا اجاره اخیستونکي گڼل کېدل. خان کولای نشول، هغه زمکه چې دوی په لاس کې لرله (ياني خاوندان يې نه دي، خو له هغه نه برخه اخلي)، له دوی څخه واخلي او له دې پلوه داسې وه، چې زمکه د هغو خپل مال وي، خو په بدل کې يې د خانانو په وړاندې هوډونه لرل:

- ۱ - خان ته د اجارې حق يې بايد ورکړې وای، ماليات يې پرې کړي وای، له غنمو، وربشو، د چرگو هگيو او له چرگو څخه ارباب ته برخه ورکړي.
- ۲ - بايد د ارباب د زمکې پر سر د کرنې لپاره لار شي، ابره يې لو، گدام او وچ کړي او دا وړيا کارونه يې بيگار بلل.

۳- خپل غنم باید د وړه کولو لپاره د ارباب ژرندې ته وپسي، خپله ډوډۍ د هغه په تناره کې پخه کړي، خپل انگور د هغه په مخصوص لوبني کې وزبېني د دې ټولو په بدل کې مزد پرې کړي او په همدې توگه کچې او وزنونه چې ارباب ټاکل، په بازار کې ومني.

۴- د ارباب قضاوت ته باید سر کېږي او له دې کبله هر کله به یې چې گناه وکړه، ارباب له دوی څخه د ځان په گټه جریمه اخیستله او که لویه گناه یې کړې وای، هغوی یې وژل. ارباب د دې لپاره چې بنکاره کړي یې وي، چې د بزگرانو په اړوند د قضاوت حق لري، په خپله زمکه کې یې دار جوړولو او غله یې له هغه نه ځړول.

په دې توگه وینو، چې سرفان د مریانو په پرتله د ځینو باندبوالتیاوو خاوندان وو، خو په هم هغه توگه مو چې وړاندې وویل - او هېڅکله یې نباید هېر کړو - دا باندبوالتیاوې په یوځل لاس ته رانغلې، بلکه ورو ورو او د ټولني د ضرورتونه پر بنسټ منځ ته راغلې. د دې لپاره چې په دې موضوع سم پوه شو، یانې په

بشپړه توگه يې درک کړو، چې سرفان په تدريج سره او د ټولنيزې ودې له امله له مريه توب نه جلا شول، د دوی وضعیت په بېلابېلو پېړيو کې څېړو:

د بېلگې په توگه د فرانسې په خاوره کې په ۱۳مې پېړۍ کې هسې کسان وو، چې وضعیت يې د پخوانيو مريانو له وضعیت سره توپير نه درلوده، خو ورو ورو د سرفانو وضعیت وټاکل شو او په هماغه ۱۳مې پېړۍ کې دوه ډوله سرفانو شتون لاره: يو هغوی چې د خپل ځان او د خپلو مالونو په اړوند په بشپړه توگه د ارباب د ځواک اېل وو، تر دې هانده چې ارباب کولای شول له دوی او د دوی د مالونو څخه د خپلې خوښې او ارادې پر بنسټ گټه پورته کړي. بل هغه چې يوازې له مرگه وروسته يې ټول مالونه ارباب ته رسېدل او ان اولادونو پورې يې اړه نه موندله.

ارباب هرکله چې غوښتل پر هغو يې ماليې او بيگار تحمیلولو او هرکله به چې پيسو ته اړ کېده، کولای يې شول له هغو څخه ماليې واخلي. برسېره پردې بزگرو بايد بيگار کړې وای او نور خدمتونه يې

سرتہ رسولي وای او گن شمپر غیر مستقیمې مالیې
یې پرې کړي وای او غالبن یې هومره غرامت پر
دوی باندي تحمیلولو، چې د دوی د راتگ عمدہ
برخې په دې لار کې لگېدلې.

خو په ۱۵مې پېړۍ کې د سرفانو وضعیت تر یوه
هانده بڼه شو. سرفان له هرې بڼې څخه چې وو،
کولای یې شول خپل میراث خپلو اولادونو ته
ورکړي. ارباب کولای نشول له هغو څخه د یوه
ځواک ورستوونکي کار غوښتنه وکړي، خو په همدې
پېړۍ کې سرف کولای نشول د ارباب له خوښې پرته
له یوه ازاد وگړي سره واده وکړي او ان هغه بڼه
یې چې د بل ارباب په سیمه کې وه، کولای نشول د
ارباب د خوښې نه پرته په میرمنتوب ومني.

په ۶مې پېړۍ کې بیا د سرفانو په وضعیت کې
توپیر پیدا شو. په دې پېړۍ کې سرفان په درې ډوله
وو: یو هغه چې د سرواژ له وضعیت نه وتلای نشول
او مالیې یې باید پرې کړې وای او بیگار یې کړې
وای. بل هغه چې کولای یې شول ازاد شي، خو په
دې شرط چې خپله ټوله منقوله شتمني یې د ارباب
په زمکه کې پرېښودلې وای. یوه بله ډله هغه چې د

ازادېدو شرایط یې لا هم اسانه وو او د دې کار لپاره یې باید یوازې هغه زمکه، چې په اختیار کې یې درلودله، ارباب ته خوشې کړي. په دې پېړۍ کې که چېرې یوه سرف له یوې ازادې وگړې او یا د هغه سرفې سره، چې د بل ارباب په سیمه کې وه، واده کړی وای، باید غرامت یې پرې کړې وای. که سرفې ښخې چېرې له ازاد سړي سره واده کړې وای، ازاده نه شمېرل کېدله او په وضعیت کې یې بدلون نه راتللو، مگر دا چې هغه سړی یې ارباب وای. سرف کولای نشول د کومه زمکې خاوندتوب ومني، ولې چې دا عمل په غیر مستقیمه توګه د ده د ازادې لامل ګرځېده، خو د خپل ارباب د رضایت نه پرته یې کولای شول د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق ومني.

نو وینو، چې د سرواژ نطفه د روم د امپراطورۍ په دور کې پیدا شوه او د فیودالیزم په لمړي دور کې یې وده وکړه او شکل یې بدلون وموند، هسې چې

خومره وړاندې راځو، سرفان ازادی ته ډېر نږدې کېږي.

اوس که د ځانگړو وضعیتونو څخه، چې سرفانو د فیوډالي دور په هره پېړۍ کې لرل، سترگې پټې کړو او یو بشپړه نظر دې دور ته، چې له ۴مې پېړۍ نه یې تر ۱۸مې پېړۍ پورې پایښت وموند، واچوو، د سرفانو حالت څنگه وینو؟

وینو، چې د دوی وضعیت د مریه توب دور په پرتله ښه شوی، خو د مریه توب اصول یې لا هم لمنه نه پرېږدي او د بېوزلۍ او اسکېرنې په چکرو کې ننوتې دي. د دې لپاره چې دا موضوع څرگنده شي، ښه ده، چې د رعیتو سره د اربابانو چلند ښکاره کړو. ارباب لا د بزگر په اړه بشپړ اختیار درلوده او ورله داسې ښکارېده، چې هغه زمکې، چې سرف کرلي د ده د ښکار خنډ جوړېږي، پرته له دې چې د هغه د بدمرغۍ په سوچ کې شي، هغه به یې ورله په بل مخ واړولې.

د ارباب له حقونو څخه یو دا ؤ، چې هرکله به له کلیو څخه تېرېده، رعیتو باید ځای ورکړې وای او دا موضوع د رعیتو د خورا زیار لامل ګرځېدله، د بېلګې په توګه کله چې یې وغوښتل له یوه کلي نه تېر شي، چوپړو یې د دې لپاره چې د ده خپته څاربه کړي، هر څه یې چې وموندل، له ځانه سره یې یوړول. بزګرانو ته یې ګواښ وکړ، چې که هغه څه چې لري، پټ کړي، متروکې به وځوري. په پای کې یې د خپل لوټ مال په کلیسا کې غونډ کړ او په دې حال کې چې بېوزلو رعیتو لوړه ګالسه، دوی د عیش ټغر وغوړولو!

تاریخ لیکونکو لیکلي، چې له همدې اربابانو څخه یو له هغو کروندو څخه، چې تخم پکې شپندل شوی ؤ، تېرېدو او له هغه ځایه چې ابره یې په ده پورې اړه نه موندله، هغه یې په بل مخ واړوله.

د دې زور ویلو له امله وو، چې بزګرانو په بېوزلی او بدمرغۍ کې ژوند کاوه. بزګر به خواره خټین چټې کوډله د غوډل او اخور سره لرله، لوبني یې ډبر لږ

وو، خواړه او کالي يې هغو ابرو پورې تړلي وو، چې ارباب خوښ کېدو، ده ته يې خوشې کړي، د ده خواړه عمومن توره ډوډۍ، سابه، شېډې او په ندرت سره کب او د خنځير غوښه وه. له همدې کبله ځيني بزگران له خپلې کړوندې څخه تښتول او په غرونو او ډاگونو به يې سر شو او کله د بېلگې په توگه د دې لپاره چې خپلې زړې مور ته خواړه ورکړي، غلا او لاروهلو ته اړ کېدل. نورو وگړو، چې د دې ځواک يې نلرلو، سوالگري کوله.

د فرانسې د ۱۸مې پېړۍ له شاعرانو څخه يو وايي: په بيابان کې انسان ته ورته موجودات گوري، چې زمکې ته ټيټېږي او چې ورنږدې کېږي، گوري، چې د بوټو ولې د خوړلو لپاره راکاږي. دغوی د فرانسې بزگران دي!

آيا نه گوري، چې د هغې دورې د سرفانو او زمور د هېواد ننه نيو بزگرانو تر منځ کوم ورته والی شتون لري؟ دا فصل بيا ولولې او دا وموندی، چې دا ورته والی په کومو ځايونو کې دی. مور به هم په راتلونکو څپرکو کې له دې ورته توبونو څخه خبرې وکړو.

۱۳

واسال او سینیور

د فیودالیزم پایلید (دورنما): پرته له هغه اېلانیته څخه، چې د یوه هېواد د وگړو او دولت تر منځ شتون لري، یو بل ډول اېلانیته هم شتون لرلو او هسې اېلانیته دی، چې بېوزلي او خوار کسان یې د شتمنو او ځواکمنو کسانو په وړاندې لري. دا اېلانیته له هغه اېلانیته څخه جلا دی، چې د بېلگې په توگې د مریه او ارباب تر منځ یې شتون لاره، ولې چې د مریه اېلانیته له ارباب څخه قانوني او جبري دی، خو د بېوزلي اېلانیته له شتمن څخه هسې اېلانیته دی، چې ظاهرن په هېڅ قانون کې ثبت شوی نه دی او نه د بېوزلي سړي په ارادې پورې تړلی دی او حال دا چې بېوزلی سړی د دې لپاره چې د زورویوونکو د ناتارو او بېوزلي څخه تر څه

هانده پورې وساتل شي، اړ دی، چې د شتمنو او
خواکمنو کسانو اېلان واوسي.

دا وضعیت په پخوانیو ټولنو کې هم شتون لاره
او د بېلگې په توګه د مریه توب په دور (د روم
امپراطورۍ) کې یې هم شتون لرلو او په ځانګړې
توګه ګورو، چې لمن یې د زېریز په څلورمې پېړۍ
کې خورا غوړېدلې ده.

په دې توګه چې واړه خانان ځانونه د لویو خانانو
تر ننګې لاندې راولي، تر څو هم د خواکمنو کسانو
له ناتاره وساتل شي او هم له دې لارې مهمې دولتي
دندې ونیسي.

دا «ننګه غوښتنې» بېوزلو او کمزورو کسانو
پورې محدودې نه وې، بلکه په هماغه لمړې
زېریزې پېړۍ کې لېدل کېږي، چې مهم کسان هم
ځانونه د لا مهمو خلکو تر ننګې لاندې راولي او البته
د هغه چا ننګه چې تر نورو ډېر د پاملرنې وړ وه، چې
له نورو یې لا ډېر ځواک لرلو.

د «ننګې» عمومي شرط دا ؤ، چې زېر لاسی کس
خپل لاس لاندې کس نه د هر څه په وړاندې ننګه

وکړي او د بېلگې په توگه که دی وړوکی خان دی،
دی د مالیو له پرېکولو څخه تر شوني هانده
وبخښي. لاس لاندې کس هم باید په بدل کې خان
د هغه زبرلاسي د اېلانیټ لاندې راولي.

ورو ورو دې موضوع پراختیا وموندله او د
«ننگې» لپاره خاص شرایط رامنځ ته شول او د
ننگې له شرطونو څخه یو دا ؤ، چې وړوکی خان خپل
ملکیت بشپړ لوی خان ته خوشې کړي، تر څو هغه
هم په بدل کې د مرگ تر موکې پورې د زمکې نه د
برخې اخیستلو حق ده ته وروبخښي. په دې توگه
چې یو نسل تېرېدو او د زمکې لمړي خاوندان مړه
کېدل، لوی خان او یا د هغه ځای ناستي به خپلې
مخې ته یو شمېر بې زمکې بزگر لرل او هر څومره به
چې د دې بې ملکه بزگرو پر شمېر زیاتېدو، هومره
به هم د لوی خان ځواک ډېرېدو او کولای یې شول
نور بزگر هم په دې تدبیر سره له ملکیت څخه بې
برخې کړي.

نو وینو، چې له څلورمې پېړۍ وړاندې د روم
امپراطوی د زمانې په وخت کې واړه او منځني

مالکیتونه په تدریج سره له منځه لاړ وو او یو شمېر شتمن توانېدلي وو، چې واړه خانان درې وړې کړي او د زمکې مطلق مالکین شي او یوازې د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق ځینو کسانو ته، چې پخوا خانان وو، د ځینو شرطونو په بدل کې ورکړي او دغه لوی خانان هماغه کسان وو، چې د همدې اقتصادي وضعیت له امله، چې رامنځ ته شوی و، سیاسي او قضایي ځواک هم ومونده او د سینیور په نامه یاد شول او د فیوډالیزم دوره یې منځ ته راوړه.

فیوډالي ډله: مسلمه ده، چې د اقتصادي ځواک یانې د شتمنۍ د تولید د وسایلو لرل، چې په هغه وخت کې بزگر او زمکه وو – سیاسي ځواک منځ ته راوړي او بزگر چې د خپلې شتمنۍ څخه څه چې د خپل ژوند له توبنې نه، چې زمکه ده، بې برخې کېږي، ناچاره دی ځان په بشپړه توګه د لوی خان ځواک ته وسپاري، په ځانګړې توګه چې د جرمن کامونو تر یرغله وروسته د روم دولت او ځواک مرکزیت ته لوی زیان ورسېدو او د دولت او قانون ننگې کمښت ومونده او له دې کبله بزگر نه یوازې د

اقتصاد له پلوه، بلکه له سیاسي او قضایي اړخه هم د لویو خانانو (سینیورانو) په لاس کې ولوېدل. د زمکې خاوندانو سیالي په خپلو کې په همدې توگه پایښه لرله او له هغه ځایه چې دوی ځواکمن شوي وو او مرکزي دولت کمزوری شوی و، د زمکو دې خاوندانو لکه د وړو دولتونو خاوندانو په توگه په خپلو کې په جگړو پیل وکړ او ځیني له ځینو نور ځواکمن شول او د هغو کمزوري، چې اړ شول د خپلو زمکو د ساتلو لپاره د لا لویو خانانو د ننګې لاندې راشي، **واسال** ونومېدل او هغه لا لویو خانانو ته یې د **سینیور** لقب ورکړ.

د سینیورانو معامله له واسال سره له یوه پلوه هغې معاملې ته ورته وه، چې واسال له وړو خانانو سره کړې وه، یانې له هغه مودې څخه، چې د «ننګې» اړیکه د واسال او سینیور تر منځه شتون وموند، واسال خپل مالکیت په بشپړه توگه له لاسه ورکاوه او یوازې د زمکې څخه د برخې اخیستلو حق یې لرلو او د دې برخې اخیستلو حق په بدل کې باید درې دندې په غاړه واخلي:

- ۱ - د مطلقې وفا لولو قسم باید یاد کړي، په دې مانا چې د سینیور «سړی» شي او هر کله چې سینیور دی جگړې ته وروغواړي، د هغه مرستې ته ورشي.
  - ۲ - ځان د سینیور د نیاوگلوۍ او قضاوت اېل وکني او د هغه حکم سره خوښ واوسي.
  - ۳ - په هغو اړوندونو کې، چې دودونو او رواجونو ټاکلي وي او په هغو اړوندونو کې چې سینیور پیسو ته اړه پیدا کړي، هغه سره د پیسو مرسته وکړي.
- نو وینو، چې د فیوډالي دور له ځانگړتیاؤ څخه دا دی، چې د تېرو دورونو د اقتصادي وضعې پایلو په دې دور کې وده وکړه او د هغو سیاسي او قضایي اغېزې - چې د سینیور، واسال او سرف منځ ته راتلل دي - څرگندې شوې. په دې دور کې د واسال لپاره هېڅ دولت او قانون نشته، مگر د هغه چا اراده، چې د اقتصاد له پلوه پر ده باندې پورته والی لري، یانې هغه څوک چې د زمکې خپښتن پېژندل شوی دی.

خومره به چې یو سینیور له دې کبله، چې نوي
 واسالان په ده پورې تړل کېدل، ځواکمن کېده،
 هومره به یې کولای شول نور واسالان تر خپلې
 ننګې لاندې راولي او د لا ډېرو زمکو خاوند شي. په
 دې ډول د فیوډالانو ډلې شتون وموند، یانې هغې
 ډلې چې بشپړ سیاسي او قضایي ځواک یې د هغه
 چا په لاس کې ؤ، چې د زمکو لرلو له کبله یې په نور
 پورته والی ترلاسه کړی ؤ. خومره هم چې دا دستګاه
 بشپړه شوه، د پاچا ځواک لږ شو او په هغه دور کې
 چې فیوډالیزم وده موندلې وه، پاچا په حقیقت کې د
 پاچایي ځواک نه لرلو، ولې چې سیاسي ځواک
 اقتصادي ځواک ته اړ دی او پاچا په دې دور کې
 اقتصادي ځواک نه لاره، ولې چې د شتمنی تولید
 کوونکې طبقه یانې بزګران او کارګران یوازې د
 لاسالانو تر ادارې لاندې وو او هر لاسال هم یوازې
 خپل سینیور پېژانده او هر سینیور په خپله سیمه
 کې د مالیات ټولولو په اړوند واکمن ؤ. له دې کبله
 پاچا سینیورانو ته ډېر اړ ؤ، تر دې چې سینیوران
 پاچا ته اړ وي او له دې کبله حقیقي ځواک یانې

اقتصادی خُواک بی په لاس کي نلرلو او په پایله کي
بي سياسي او قضايي خُواک هم نبردي له لاسه
ورکړی و.

نو وینو، چي د فيوډاليزم په زمانې کي د ټولني د
بېلابېلو ډلو تر منځ يوازېني اړيکه زمکه وه او په
همدي توگه وینو، له دي کبله چي پخواني اقتصادي
رژيم بدلون وموند، نوی مالکيت رامنځ ته شو، په
دي مانا چي د زمکي په اړه ازاد او مطلق مالکيت
نبردي له منځ ولاړ او سرفانو عمومن زمکه يوازي د
برخي اخیستلو لپاره په واک کي لرله.

پایله:

- ۱- اقتصادي وضعه وه، چي سرفان او سينيوران
او د دوی حقوقي دندې بي رامنځ ته کړي.
- ۲- د فيوډاليزم په دور کي زمکه د شتمني تر
ټولو لويه وزله او د ټولني د بېلابېلو ډلو تر منځ
اصلي اړيکه وه.

*****

۱۴

رنځورتيا، قحطي، مرگ، پاڅون

د بزگرانو رنځوونکې وضعه مو ولېدله، د ملک لرونکو ژوند مو هم وڅپړه، او له دې موضوع څخه خبرې کوو، چې د وضعې خرابي او د کارونو خرابي چې د پرله پسې جگړو په پايله کې رامنځ ته کېدله، د لويو قحطيو لامل گرځېدله، چې يو ځل به يې گڼ شمېر بزگران د مرگ ډاگ ته لېږل.

د بېلگې په توگه د ۹۷۰م زېږيز څخه تر ۱۰۴۰م زېږيزه پورې نږدې ۴۸ ځلې په فرانسې کې قحطي رامنځ ته شوه.

قحطيو عمومن سيمه ايزه بڼه لرله، خو کله يې هم عمومييت موندلو. په ۱۰۰۰م زېږيز کال کې داسې يوه لويه قحطي پېښه شوه، چې د روم ټوله نړۍ يې ونېوله او لږ داسې څوک ؤ، چې د لورې په مونگولو کې پرېنوزي. خلکو نه يوازې د ځناورو او تر

تولو وحشي حیواناتو غوسې خورلې، بلکه د بنخو او ماشومانو غوسې به یې هم خورلې. دې قحطې بله اغېزه هم لرله، په دې مانا چې بد خواړه د وبا د پراختیا لامل شول او دې وبا له قحطې څخه لږه خطره نلرله، د بېلگې په توګه په هماغه وختونو کې د فرانسې په یوه ایالت کې یې سپین گل د وړو او سبوس سره ګډولو د ډوډې نوم یې پرې اېښودلو. ډېرې وګړو، چې خپله لوړه یې په دې ډوډې ورکه کړای شوه، وپرسېدل او مړه شول. دې قحطې د خلکو په روغتیا باندې خورا بده اغېزه لرله او په پای کې یې اروپا ته یو طاعون راوستلو، چې درې بشپړه کاله یې ټوله اروپا نېولې وه.

د دې ټولو ناروغیتاؤ او قحطې له کبله چې پېښې شوې او په ځانګړې توګه د هغه ناروغی له امله چې په ۵۴۱م او ۵۴۲م زېږیز کال کې په مصر، سوریې، ایران او اروپا کې خورې شوې، ورو ورو خلک باوري شول، چې یقینن کوم سحر او جادو شتون لري، چې د ناروغی لامل ګرځېدلې. د هغو فکرونه لا دومره خلاص شوی نه وو، چې د دې

ناروغی حقیقی لامل درک کړي او په دې پوه شي، چې دا ناروغي د سمو خواړو، سالم کور او روغتیا د نلرو له امله رامنځ ته شوې ده. له دې کبله ناهوبله وو، غیبی ځواکونو ته اړ شي او د بېلگې په توګه کوډګر د ناروغی لامل وګڼي. له همدې ځایه په ښه توګه کولای شو د خرافاتو د پیدا کېدو حقیقی لامل درک کړو.

ترهغه پورې چې بشر د هغو بلاګانو په وړاندې، چې په ده باندې رالوبېږي، کمزوری او بې ځواکه دی او د هغو لامل کشفولای نشي، تل به په غلطو عقیدو پورې تړلی وي، اړ به وي هغو بلاګانو ته یو خیالي لامل وتوګي او له دې کبله به په خرافاتو اخته شي. که چېرې غواړو چې خرافات له منځه ولاړ شي، اصلي هوبله دا ده، چې بشر ځواکمن کړو، یانې د بشر مادي وضعې ته داسې سمون ورکړو، چې د بلاګانو او ناتارونو په منګولو کې کمزوری نه وي.

په هره توګه، په کوډګری باندې دې باور دومره ځواک وموند، چې کېسه کوي: کله چې د بورګني

(د فرانسې يو ولايت) ملکه د ناروغتيا له امله مړه کېدله، له مېړه نه يې هوډ واخيست، چې هغه طبيبان، چې د دې معالجه يې کوله، ووژني!

بيوزلي بزگران له يوه پلوه د سينيورانو تر فشار لاندې وو او له بله پلوه د بيوزلي تر فشار لاندې - دا ناروغتيا او قحطې هم برسېره پردوی بارېدلې، تر څو چې په پای کې تنگ شول او په ځينو خوځښتونو يې لاس پورې کړ.

د بېلگې په توگه د **فرماندي** بزگر، چې د فرانسې يو ولايت دی، په کال ۹۸۸ کې پاڅېدل او له خپلو منځو نه يې څو کسه وټاکل، تر څو د سينيورانو سره په خبرواترو کې شي، خو دا بيوزلي استاذي د سينيورانو له خوا ټوټې ټوټې بېرته راستانه شول (ياني د هغو غوړ، پزه يا لاس يې پرې کړی ؤ) او د سپارې پر سر بېرته راوگرځېدل.

خو د سينيورانو دې قساوتونو ونه کولای شول د بزگرانو د پاڅون مخنيوی وکړي او هغو بيا هم لاس په پاڅونونو پورې کړ او د بېلگې په توگه په کال ۱۰۰۸ م کې يې هم به ځينو ولايتونو کې لاس په

خوځښت پورې کړ، خو د هغو لوی خوځښت په ۱۳۵۸ م کال کې پېښ شو او په ژاکري باندې ونومول شو.

پېښه دا وه، چې د فرانسې په یوه شمالي ایالت کې بزگرانو د خپلو سینيورانو پر ضد په خوځښت لاس پورې کړ. دا پاڅون لکه اور چې په مزره کې پرېوزي، د فرانسې ټولو بزگرو ته یې پراختیا وموندله او د هغه هېواد شمال او ختیځ یې ونېوه. په ځینو ښارونو کې د منځني حال خاوندو خلکو هم، چې بورژوازي نومېدل، له بزگرو سره مرسته وکړه او د پاڅون اور لا لوړ شو. سینيورانو لاس او پښې ورکې کړې او له هغه ځایه، چې خطر یې وکتلو، په خپلو کې سره نږدې شول او په یووالي سره یې د سر غرونکو په له منځه وړلو کې همت وکړ او په پای کې یې هغو ته ماتې ورکړه.

د دې ماتې خوړونکو بزگرانو په اړوند یې هېڅ رحم ونکړ او ان کله چې هغه سرغړونکي یې، چې د اشرافو اردو ته یې پناه راوړې وه، په بشپړه ناځوانې ووژل او په خپل دې عمل سره یې د بشر په تاریخ

کې د خووم ځل لپاره بنکاره کړه، چې حق هېڅکله په زاريو انسان ته نه ورکوي او د نړې زورويوونکي د بېوزلو خلکو د اوبنکو په وړاندې له ځناوردولو چيغو او سانگې له څوکې څخه پرته بل څه نلري.

په هر حال، د فرانسې اشرافو ياغي بزگر په هسې قساوت او څېړنتيا سره ووژل او جونگرې، کلي او د هغو مشران يې له خاورو سره سم کړل، چې د ژاکري کلمه له خپلې لمړنې مانا څخه راوتلې ده او په فرانسوي ژبه کې هر هغه پاڅون چې په خونړيو او وحشي سزاگانو سره مات شي، ژاکري نوموي. د بزگرو دا خوځښتونه لامل شول، چې ځيني ټولنيز باندېوالتياوې تر لاسه کړي، دبېلگې په توگه له هغه ځايه چې بزگر(سرفان) له زمکو څخه تېښول، سينيوران ورو ورو اړ شول، چې ځيني زمکې هغو ته په واک کې ورکړي او دوی ازاد کړي. دا زمکې که څه هم ډېر څه نه وو، سره د هغه د بزگرو لپاره يو لوی باندېوالی شمېرل کېدو، ولې چې په دې توگه ازادېدل او سينيورانو کولای نشول پر هغو باندې

ډېرې مالپې ٲحميلې كړي او هغوى ډېر بېگار كړي،
خو د سرفانو د كرونو ازادېدو او د فيوډالي اصولو
راپرځېدو نور مهم لاملونه لرل، چې په راتلونكو
څپركو كې به يې څرگند كړو. وړاندې تر هغه بايد د
فيوډاليزم په دور كې د صنعت او سوداگرۍ په هكله
لنډه څرگندونه وكړو.

*****

۱۵

صنعت او سوداگری تر یوولسمی پیری پوری

په ۶مې او ۷مې پیری کې اربابانو د خپلو زمکو له ابرو څخه ژوند کاوه او د دوی د احتیاجونو عمده برخه، لکه کالی او داسې نور هم په هماغه زمکو کې چمتو کېدله، یانې پخپله بزگر وو، چې خپلو اربابانو ته یې توکرې اوبدلې او بوتیان یې گنډل او د دوی نورې اړتیاوې به یې پوره کولې.

عبادتگاوو یانې هغه ځایونو، چې کشیشان او روحانیان هلته اوسېدل، عمومن ډېره پراختیا لرله، خو دې عبادتگاوو له هغو ابرو څخه، چې خپله یې چمتو کولې، ژوند کاوه او ان داسې چې د هغه وخت له تاریخونو سرې پوهېدلای شي، تر ټولو بڼې توکرې د هغو بڼو په لاس اوبدل کېدلې، چې په دې عبادتگاوو او د نړې خوشې کوونکو کورونو کې یې ژوند کاوه.

له دې وضعې څخه کومه پایله ترلاسه کېدله؟
 د دې وضعې پایله دا وه، چې کلیو بهر ته کوم
 اړتیا نه لرله او د ښار له صنعته یې نیازه وو. روښانه
 ده، چې ښارونه هم په دې توګه د صنعت خاوند نه
 ګرځېدل، ولې چې صنعت د اړتیا په پایله کې رامنځ
 ته کېږي او کله چې اړتیا نشته، صنعت هم نشته.

نو په دې دور کې د ټولنې اقتصاد پر کلیو باندې
 څرخېدو او صنعت کوم پرمختګ نه لاره او له هغه
 ځایه چې د اربابانو سیمو د خپلو اوسېدونکو اړتیاوې
 په خپله بشپړولې او نږدې نورو برخو ته یې کومه
 اړتیا نه لرله، د جنسونو بدل او سوداګری کوم
 پرمختګ نه لرلو.

له هغه ځایه چې ښارونو په دې دور کې کوم
 مهم صنعتونه نلرل، وګړي یې هم ډېر نه وو او ان د
 هغو ښارونو پر ګڼې، چې د طبیعي وضعې په پایله کې
 یې کولای شول مواد لاس ته راوړي او له تیګو نه
 یې څو پوره ماڼې جوړولای شوې، په هر
 هکتار (هکتار له ۱۰،۰۰۰ مربعو مترونو سره سم
 دی) کې یې له ۳۰۰ کسانو نه تېری نه کولو او د

فرانسیسی ہیخ بنار له ۸ زرو نه تر ۹ زرو کسانو ډېرې
پرگنې نه لرلې و عمومن د بنارونو نفوس ۲ تر ۵ زرو
پورې ؤ.

البته بیا هم په دې دور کې لېشانې سوداګري او
صنعت موجود وو او هسې خلکو هم شتون لاره، چې
بوختیا یې سوداګري وه، خو دا صنعت او سوداګري
هومره کوچني وو، چې هغه کولای نشو د دې دور د
اقتصاد بنسټ وګڼو.

ځینې داوه کوي، چې د مارسي بنار (د فرانسیسی
په سهېل کې) په همدغه دور کې د ځلانده
سوداګري اقتصاد خاوند ؤ او له قسطنطنیې،
سوریې، افریقا، مصر، اسپانیې او ایټالیا سره یې
سوداګري کوله. د داوه سمه نه ده او نوموړې
سوداګري خورا کمزورې وه، لامل یې دا ؤ، چې د
مارسي بنار په هغه وخت کې وړوکی بنار ؤ، چې له
۲۵۰۰ مترو څخه یې ډېر محیط نه لاره او
اوسېدونکو یې له ۸ زرو تر ۹ زرو تېری نه کاوه.

نو مور هماغه پخوانې خبرې تکراروو، چې په ۶مې او ۷مې پېړۍ کې صنعت او سوداګری کوم رونق نلرلو او کرهڼه د اقتصاد بنسټ ګڼل کېدله. په ۸مې، ۹مې او ۱۰مې پېړۍ کې هم وضعه په همدې توګه وه او د زمکې مالکیت په ځانګړې توګه خورا پراختیا ومونده، هسې چې د بېلګې په توګه یو روحاني د ۹مې پېړۍ په لمړي سر کې د ۳۳،۰۰۰ هکناره کرهڼیزې زمکې خاوند ؤ.

سینيورانو نه یوازې دا چې سرفان یې کار ته اړ کول، چې زمکې وکړي، چمنونه او ځنګلونه وساتي، بلکه د دوی له خبرتیا او کارپوهۍ او فني مهارتونو نه هم ګټه پورته کوله او د بېلګې په توګه یو شمېر پښان(آهنګران)، ډوډې پخوونکي، ترکانې او نور یې په اختیار کې لرل، چې د هماغه سرفانو له منځه راوتلي وو. د سرفانو بنځې هم عمومن په تار سکپلو او ټوکر اوبدلو بوختې وې.

په لنډه توګه ویلا شو، چې د یوه سینيور سیمه په یوه وخت کې یوه پراخه بنگاه، یوه پراخه کرونده او یوه پراخه کارخونه وه، په دې حال کې، چې

صنعتي بڻه يڻي ڪمزوري او تر ڊبره پوري يڻي ڪرهنيزه بڻه لرله.

نو هره سيمه د خپلواکي خاوند ه، وڻي چي د
سينيور او سرفانو ٽولي اڻتياوي يڻي بشپروڻي. هسي
چي سينيور هيخ ڇه له بهر نه نه پيرودل.
د يوه سينيور په بېلابېلو سيمو کي مبادلہ ايزو
او سوداگري اڻيکو شتون نه لاره، سينيورانو د دي
لپاره چي لبر موندونکي ابري لکه مالگه، زيتون
غوري، شراب او ڪتان هم په لاسرسي کي وڻي او
پيرودلو ته يڻي اڻ نشي، په لرو واٽنونکي کي يڻي
زمکي، چي دا ابري به يڻي لرلي، لاس ته رواڻي او
سرفان يڻي اڻباسل، چي دا لبري لاري ووهي او خپل
ارباب ته هغه ابري راوڻي. د بېلگي په توگه يو شمېر
هالنڊي خانانو د فرانسې په شمال او يا د هغو د
رودونو په اوږدو کي، چي له جرمني نه تېرېدل،
تاکستانونه لرل او هغو خپلي سراوڻي يڻي د هغو
تاکستانونو له ډولاډولو سراونو څخه ډکولي.
البتہ دي وضعي، چي هرې سيمي له اقتصادي
پلوه خپلواکي لرله او د خارج له ابرو څخه بي نيازہ

وه، د مبادلې او سوداګرۍ لپاره يې مساعده زمينه نه رامنځ ته کوله. په هماغه توګه مو چې وويل، ځينې ليکي، چې په دې دور کې هم سوداګرانو او بازارونو شتون لاره. مور هم د دې موضوع نه منکر نه يوو، خو وايوو، د دې سوداګرانو شمېر ډېر لږ او د هغو سوداګري خورا کوچنې وه. په دې دور کې د بنکلا د شيانو او لږموندونکو خارجي ابرو سوداګرۍ، چې يو کوچنی لږکی د هغو ګاګان (مشتریان) وو، تر يوه هانده پورې رونق لرلو.

په ډېرو بناړونو کې ځينې بازارونه لېدل کېدل، خو ډېري يې کوچني سيمه ايز بازارونه وو، چې بزګر په مياشت کې يو ځل د خواړو ابرو د خرڅلا لپاره هغو ځايونو ته تلل. دې کوچنې سوداګرۍ په هغو موکو کې، چې قحطي به راتله او د پروس سيمې يې په بشپړه توګه وړانولې، تر څه هانده پورې يې ځان ته سر او بڼه نېوله. دغه بزګران، چې د ځانګړو پېښو په راتلو سره به يې کله کله په مبادلې لاس پورې کولو، نبايد له هغو کسانو سره، چې دنده يې

سوداگري وه، غلط کړو. د دې «سوداگرانو» زیات شمېر هغه کسان وو، چې گرځندویه وو، یانې یوه پنډه یې لرله او له یوه ښار نه بل ته د خرڅلا لپاره تلل.

نو کولای شو د فیوډالیزم ځانګړتیاوې تر ۱۱مې پېړۍ پورې داسې لنډې کړو:
د ټولني اقتصاد په کليو تاوېدو او صنعت کوم رونق نه لاره. د هر سیننیور سیمې خپلواکي لرله. د زراعت ابرې هم عمومن له دې کبله، چې د بزګرو د کار افزار بشپړ نه وو، کوم رونق نلرلو. مبادلې او سوداګري ډېره لږه وه. ښارونه واړه او لږوګري (لږ نفوسه) وو.

*****

۱۶

صنعت او سوداګري تر يوولسمې پېړۍ وروسته

د کرهڼې پراختيا نږدې له ۱۱مې پېړۍ څخه پيل شوه، ولې چې ورو ورو د سينيورانو او بزګرانو لپاره ثابته وضعه رامنځ ته شوه او له بله پلوه د سرفانو ازادول پيل شول.

ولې يې سرفان ازادول؟

ولې چې سرفان په تدريج سره له ژونده تنګ راغلي وو او خپلې زمکې يې خوشې کولې او تنستېدل او يا دا چې ياغي به شول او په خوځښت به يې لاس پورې کاوه او حال دا چې د خپلو ازادېدو په بدل کې حاضر وو، ډېرې روپې خپل ارباب ته پرې کړې. اربابانو د دې لپاره چې د سرفانو له خوځښته او په همدې توګه د دوی له تېښتې څخه يې مخنيوی کړي وي او داسې کار يې کړی وي، چې هغوی زمکې يې بزګره پرې نږدې، هغوی يې ازادول او زمکه يې دوی ته په اجارې ورکوله. په دې توګه د

سرفانو ستونزمنې وضعې لږښت موندلو، ولې چې اربابانو نور کولای نشول پر ازادو اجاره لرونکو باندې مالیه او بېگار تحمیل کړي.

د همدې موضوع گانو اغېزه وه، چې په کرهڼې کې رونق پیدا شو او نفوس مخ په ډېرېدو شو، هسې چې له ۱۰۹۰ څخه وروسته د قحطیو شمېر لږ شو. سوداگری هم د ځینو پېښو له امله، چې لاندې یې څرگندوو، دود وموند:

د سکندناوي جزیرو یو شمېر خلک، چې په سمندري غلاوو بوخت وو، د انگستان څنډو ته یې د فرانسه له شمال لویدیز ښار نرماندې له لارې یرغل وکړ، په هغو ځایو کې میشته شوي وو. دوی وروسته له دې چې په انگلستان او فرانسه کې یې ځای ونېوه، ورو ورو یې له تېرو دودونو څخه لاس واخیست او د سمندري غلا پر ځای په سمندري سوداگری بوخت شول. دوی په وچې لارې روسیې ته تگ راتگ وکړ او ځانونه یې قسطنطنیه او بغداد ته ورسول او د نړې د دې بېلابېلو برخو کالی یې اخیستل او څرخول، خو د دوی سمندري سوداگری

ډېر رونق لرلو. وړاندې له دې چې دوی په سمندري غلا بوخت شي، یوې سوداګریزې لارې په بالتیک سمندرګي کې شتون لاره. دوی دا لاره په ۱۹مې پېړۍ کې د خپلو غلاوو په وجه پرې کړه، خو په ۱۱مې پېړۍ کې، چې خپله په سوداګری بوخت شول، دا لار یې بېرته پرانېستله.

په دې موکې کې په هالنډ او بلژیک کې هم سوداګری یو څه دود وموند، ولې چې دا دوه هېوادونه د سمندر په څنډه پراته دي او څو رودونه له هغو څخه تېرېږي او سمندر ته لوېږي او دا دوه هېوادونه د دې رودونو له لارې مرکزي اروپا سره اړیکې موندې. د هالنډ او بلژیک هېوادونو خپل کالي او د مرکزي اروپا کالی د سمندر له لارې انګستان او دنمارک ته وړل.

یو بل مرکز هم په همدې پېړۍ کې رامنځ ته شو او هغه ونیز و، چې د ایټالیا په ختیز کې پروت دی او سوداګریز موقعیت لري.

د عیسی پیغمبر زیارت هم یوه سوداګریزه لار رامنځ ته کړه او وروسته له دې چې صلیبي جګړې

پېښې شوې او د اروپا خلک د ختيز له تمدن او د هغه ځای له کاليو سره اشنا شول، هسې چې وبه يې گورو، له ختيز سره سوداگري ته يې رونق ورکړ.

له ۱۱مې پېړۍ څخه د مديترانې سمندرگي د سوداگريزو اړيکو مرکز شو. اروپايي سوداگران د شام او چين د ورېښمنو، د ايران قالينو، د افريقې عاج د هندوستان درمل او د عربستان د عطرونو د رانېولو لپاره د شام د هېواد بندر او د سکندريې بندرگي ته راتلل. له دې کبله قسطنطنيې اهميت وموند او لويديزي اروپا سوداگرانو په هغه ځای کې په خپلو کې په سيالی پيل وکړ.

هسې، چې يو فرانسوي پروفيسور ليکي، چې د ۱۰-۱۲ پېړيو لمړني سوداگران هماغه بې کوره کسان وو، چې د خوړو د غوښتنې لپاره دې خوا او هغې خوا ته تلل. دې کسانو ورو ورو حس کړله، چې که په خپلو کې سره ټول شي، لږ خطر ونه به دوی ته پام شي او په ښه توگه کولای شي، کالي يوسي او راوړي. په دې توگه لمړي سوداگريز شرکتونه، چې د يادشوي پروفيسور په خبره له پېښې لټوونکو کسانو

څخه جوړ شوي وو، رامنځ ته شول او دوی بريالي شول، چې څه شتمني لاس ته راوړي. ورو ورو دغو شرکتونو پراختیا وموندله او دې نړۍ ګرځندویو وکولای شول لوی کاروانونه په لاره واچوي. په لمړي سر کې خلکو له دوی څخه ډار لرلو، خو په تدریج سره، له هغه ځایه چې د لېرې هېوادونو جنسونه یې له دوی څخه لاس ته راوړل، له هغو سره یې انس واخیست.

ورو ورو د سوداګریزو واټونو په څنډو کې سوداګریز ښارونه رامنځ ته شول او په دې توګه د ښاري ژوندانه رونق پیل شو. څومره چې سوداګری لا ډېر رونق ومونده، د هغو کسانو شمېر، چې په دې کار پورې تړلي وو، ډېر شو. له هغه ځایه چې سوداګران په نه شلېدونکې توګه په سفرونو کې وو، لازمه وه، چې د هغو د لارو پر سر، په ځانګړې توګه په هغه ځایونو کې، چې څو واټونو په خپلو کې پیوستون مونده، تل داسې کسان وي، چې کالي او بار بنسټه کړي. بېرې جوړې کړي، ګاډې سمې کړي

او د سوداگرانو نور احتیاجونه بشپړ کړي. له دې کبله د سوداگرانو د لارو په سر په مناسبو ځایونو کې یو شمېر ډوډې پخوونکي، قصابان، خیاطان او داسې نور ټول شي.

په تدریج سره، چې شتمني ډېرېدې، د خلکو احتیاجات هم زیاتېدل او د لگښت کچه هم لوړېدله. له دې کبله لازم وه، چې د تولید اندازه هم پورته ولاړه شي. په پایله کې صنعت مخ په پراخېدو شو او لمړني صنعت چې رونق یې ومونده، د ټوکر اوبدلو صنعت و، هسې چې په ۱۲ مې پېړۍ کې د میلان په ښار کې د ټوکرو ۶۰،۰۰۰ کارگرانو شتون لاره.

دې صنعت د هالنډ او بلژیک په هېوادونو کې هم پراختیا ومونده، هسې چې دوی په همدې پېړۍ کې انگلستان ته ورین ټوکر لېږدول.

د اوسپنې صنایعو په دې دور کې څه رونق نه درلوده، هسې چې وږه گورو، چې د هغو رونق د ازادو ښارونو په دور کې د نویو اختراعاتو په زمانه کې پیل شو.

*****

۱۷

د بورژوازی او ازادو ښارونو رامنځ ته کېدل

له دې کبله چې صنعت تر یوه هانده پورې رونق وموند او سوداگران پیدا شول، د ټولنې په وضعې کې توپيرونه رامنځ ته شول. تر هغه وخته پورې په ټولنې کې د دریمې طبقې برسېره اسیلو او روحانیانو هم شتون لاره، خو کله چې سوداگری رونق وموند او د سوداگرانو او د هغوی د کاریگرو شمېر زیات شو او شتمني هم د دوی په لاسونو کې راغونډه شوه او ورو ورو یې ځواک وموند، بیا یې یوه ځانگړې طبقه جوړه کړه، چې هغه بورژوازی بولي. دې بورژوا طبقې په تدریج سره ډېره شتمني ډېری کړه او هماغه ډول چې فیوډالان د کلیو اربابان وو، بورژواگان هم د ښارونو اربابان شول.

بورژوا طبقې په پخواني فیوډالي تشکیلاتو کې ځای نلرلو. په دې مانا چې فیوډالي اقتصاد کسبیا،

چې هماغه د بزرگانو وضعه یې لرله، د بېلې طبقې په توگه نه پېژندله. د ۱۱مې پېړۍ سوداگران د سینیورانو د سیمې په اړوند پردي گنل کېدل او په حقیقت کې یې د ټولنې په څنډه کې ژوند کاوه. دوی په حقیقت کې قانوني وضعه نه درلودله او یوازې ټولنیز ضرورت ؤ، چې دوی یې منځ ته راوړي وو او نه قانون - همدا بورژوازي، چې په قانون کې یې ځای نلرلو، زموږ پخوانې خبرې تائیدوي، چې هغه څه چې ټولنیزه وضعه رامنځ ته کوي، هغه قانون نه دی، بلکه ټولنیزې اړتیاوې دي. دا اړتیاوې دي، چې ټولنیزه وضعه رامنځ ته کوي او د قانون د جوړېدو لامل ګرځي.

سینیوران ناهوبله وو، چې د دې بورژواگانو ازادۍ ته درنښت ولري، خو دې ازادۍ ته یې قانوني بڼه نه ورکوله او تل یې غوښتل چې د کالیو وړل راوړل په خپلو سیمو کې تر درانه کنترول او مقرراتو لاندې راوړي. له سوداگرانو مالېې او جزیه واخلي. دې خبرې، چې سوداګري یې فلجوله، د بورژواگانو او فیوډالانو تر منځ دښمني رامنځ ته کوله، خو

بورژواگان ورو ورو شتمن کېدل او برسېره پر دې کارگران او کسبیاں یې تر شا لرل. له دې کبله یې هڅه وکړه، چې د ځان نه دفاع لپاره بنارونه ازاد کړي. البته د بنارونو ازادې په سوېلي او سپېڅلتیا او د فیوډالانو په رضایت سره نه شونې کېدله او له دې کبله عمومن د خوځښتونو او وینو توپېدو له لارې پلې کېدله، د بېلګې په توګه د میلان بنار په ۱۰۶۷ م او د مارسي بنار په ۱۱۲۸ م کې ازاد شول.

کېسه کوي، چې د فرانسې په یو بنار کې لوی سینیور د بنار له ازادۍ سره مخالفت وکړو. خلک وڅوڅېدل او وروسته له وهلو او ټکولو یې د سینیور په ماڼۍ یرغل وکړ. خو لوی سینیور له ډاره د خپل قصر سراوې ته وتښتېدو او په یوه ګلدان کې پټ شوی ؤ.

عمومن داسې ده، چې کسان د خپل پور په تکیه خورا لوبښت خرڅوي او باټې ولي، خو همدا چې له یوه لوی کار سره مخ شول، د هغه له مخې نه تښتي او بېوزلي او کوچنی والی څرګندوي. دوی د درمنده د سر نانځکې ته ورته دي، چې د ټولني

په سر ولاړ دي او له هغه ځايه چې ټولنې د دوی
حقيقت هېر کړی، له هغو څخه بېرېږي.

په هر حال، له موضوع نه لېرې نه شو. هغه
بنارونو ته به يې، چې په دې توگه د اقتصادي اړتياوو
له کبله ازادېدل، کمون ويل.

بنارونه ازادېدل او حال دا چې کلي بيا هم د
فيوډلانو تر لاسبري لاندې وو، نو يو جرمني متل
پيدا شو، چې وايي: «د بنار هوا انسان ازادوي».

*****

۱۸

د کمون فیوډالي ښارونه

هغه توپیر چې نن د ښار او کلي تر منځ لېدل کېږي، په فیوډالي دور کې یې شتون نه لاره او د ښار ډېرو اوسېدونکو کلیو کې هم زمکې لرلې. له هغه ځایه چې صنعت ډېره وده کړې نه وه، نو د ژوندانه د دود له پلوه او د مانیو د جوړښت له پلوه د ښار او کلي تر منځ خورا توپیر نه ښکارېدو. سوداگرانو او ټولو کسانو، چې په فیوډالي ټولني کې یې ځای نه لرلو، هر پټ (قشر) په جلا سیمې کې ژوند کاوه، د بېلگې په توګه قصابانو، وسله جوړونکو، خیاطانو، هر یوه یوه مېنه او یا کوڅه لرله.

د هر پټ لپاره ځانګړو مقرراتو هم شتون لاره. هر پټ یوه ټولنه لرله، چې **کارپورېشن** نومېده. له کارپورېشن څخه موخه دوه شیان وو: یوه دا چې خپل غړي د بهرنیو کسبپوهانو له سیالی نه وساتي، بله

دا چې د خپلې دندې لپاره پرېکړې و ټاکي، تر څو چې هم د جنسونو بڼکلا تر یوه هانده پورې وساتل شي او پېرودونکي ولري.

بڼکاره ده، چې دا دواړې موخې په فیوډالي دور کې، چې لویو صنعتونو شتون نه لاره او کلیو بڼارونو ته ډېره اړتیا نلرله او د اړتیاؤ لمنه هم پراخه نه وه، پلې کېدلې او اصولن پورتنې پرېکړې هم د همدې لاملونو له کبله رامنځ ته شوې وې. د فیوډالي دودونو پر بنسټ هېڅ بهرني کس حق نلرلو، یوه بڼارته وردننه بڼي او په کوم کسب لاس پورې کړي. په کارپورېشن کې غړیتوب میراثي ؤ او شاگردانو د څو کلونو زده کړې او د ځانگړو دودونو له پلې کولو څخه وروسته کولای شول د بڼوونکي درجې ته ورسېږي.

نو که د کتاب تېر څپرکی په پام کې ولرو، نو وینو، چې صنعت او ازادې سوداگري په فیوډالي دور کې شتون نه لاره او کولای یې هم نشول شتون ولري.

خو - په هماغه توگه مو چې په تېر څپرکي کې وويل - بنارونه ورو ورو مخ په رونق روان شول او بورژواگان منځ ته راغلل او د بنارونو په ازادولو يې پيل وکړ، تر څو له فيوډالي مقرراتو څخه ازاد واوسي او وکولای شي خپلې سوداگري ته پراختيا ورکړي. کمون په حقيقت کې د بورژواگانو په خپلو کې شرکت او گډ کار ؤ. دې بورژواگانو به کسم يادولو، چې د يوبل امنيت وساتي. په کمون کې د گډون له شرطونو څخه دا ؤ، چې که د بنار او خوا او شايو اوسېدونکی يې د پرديو د يرغل موخه وگرځي، ټول له هغه نه ملاتړ وکړي او که چا د کمون له پرېکړو نه سرغړونه کړې وای، د هغه نه يې جريمه اخيستله او هغه يې په مرچو(استحکاماتو) باندې لگوله، تر څو بنار په لازمه موکه کې له دفاع څخه پاتې رانشي. د ازادو بنارونو چارواکي په خپله کسبپالو ټاکل او ټاکنې د بېلگې په توگه په لاندې ډول پلې کېدلې: هر پټ دوه کسه د خپلو منځو نه ټاکل او که د پټونو شمېر دوولس ؤ، په دې توگه څلورويشت کسه ټاکل کېدل. دې څلورويشتو کسانو نور لس کسه او هغو

لسو کسانو نور لس کسان او دې شلو کسانو بیا لس
نوره کسان ټاکل او دې دېرشو کسانو د عمده
چارواکو ټاکل ترسره کول. د بنار عمده چارواکي هر
کال بدلېدل او نویو ټاکل شویو ته یې باید حساب
ورکړی وی.

*****

۱۹

د صنعت او سوداګرۍ پراختیا فیوډالی اصول ړنگ
کړل

ومو ویل، چې په فیوډالی دور کې تر ۱۳مې پېړۍ پورې صنعت او سوداګرۍ خورا لږه وه. څومره چې صنعت او سوداګرۍ رونق ومونده، لا ډېره څرګندېدل، چې فیوډالی اصول د ټولني پرمخ تللي وضعیت سره جوړښت نلري. د دې لپاره چې دا موضوع روښانه شي، بېلګه راوړو.

انګلستان له لمړیو هېوادونو څخه ؤ چې د صنعت خاوند وګرځېده. له ۱۴مې پېړۍ د مخه هم هغسې مو چې وویل، وړی یې له انګلستان څخه هالنډ او بلژیک ته وړلې او د هغه هېوادونو په کارخانو کې به یې ټوکرې ځینې اوبدلې. ورو ورو ټوکر اوبدلو په خپله انګلستان ته هم سرایت وکړ، په ځانګړې توګه کله چې د هالنډ او بلژیک یو شمېر بورژواګان له سینیورانو سره د جګړو له امله

انگلستان ته ولاړل او خپله سرمايه يې هلته په کار واچوله. د انگلستان دولت د دې لپاره چې خپل داخلي صنعت نه يې ملاتړ کړی وي، په کال ۱۳۳۷م کې يې په دې باندې بنديز ولگاوه، چې څوک دې وړی او وړين ټوکرونه له انگلستان نه بهر ولېږي، خو يو څه موده وروسته يې په دې قانون کې يو څه بدلون راوستو او د ياد شويو کاليو بهر ته وړل يې د گمرکي بيو په بدل کې مجاز وگڼل. د انگلستان دولت د دې لپاره چې د ټوکړ اوبدلو لمړني مواد له هېواد څخه بهر نشي، د وړيو گمرکي بيه يې ۳۳٪ ټاکلې وه او په دې حال کې چې د وړينو ټوکړو گمرکي بيه له ۲٪ څخه زياته نه وه. البته دا قانون د قاچاقو د دودېدلو لامل وگرځېده او سوداگران د دې لپاره چې د دولت په سر شرعی خولې کېږدي، په دې يې پيل وکړ، چې پسونه اصولن بهر ته وپسي، خو په تدريج سره د انگلستان د ټوکړ اوبدلو صنعت ځواکمن شوی ؤ او کولای يې شول له نورو ځايونو سره سيالي وکړي. له دې کبله د وړيو درنه تعرفه د انگلستان دولت لخوا لغوه شوه.

د ټوکر اوبدلو صنعت ډيرو چارو ته اړه لري، د بېلگې په توگه وړی بايد پاکې کړي، رنگ ورکړي، و بې سکني، توگر واوبدي، د ټوکر غوړ بېرته کړي او داسې نور...

د فيوډالي پرېگرو (مقرراتو) پر بنسټ له دې چارو څخه هر يوه بايد يو جلا کارپوريشن سرته رسولې وای او په دې توگه د وړيو د پېرودلو او پلورلو او د هغو په ټوکر و بدلولو لپاره ډېرې ستونزې پېښېدلې او د دې لپاه چې يو سپارښت سرته ورسوي، د بېلگې په توگه بايد د ۱۵ کارپورېشنونو موافقت ترلاسه کړي.

بورژواگان ناهوبله شول، په کومه توگه بنديزونه له مخې نه اوچت کړي او په پای کې يې کارخونې غالبې د ښار نه بهر داسې ځای ته يووړې، چې د کارپورېشنونو تر اغېزې لاندې نه وې او د دې تدبير سره يې په هماغه ۱۴مې پېړۍ کې وکولای شول، چې د ۲۰۰ بېلابېلو کسبونو کارپورېشنونو د يوه چت نه لاندې په کار بوخت کړي او ۶۰۰ کارپورېشنونو په يوه ځای کې سره ټول کړي.

نو وینو، چې ورو ورو د ټولني غوښتنو هسې بڼه
 نېوله، چې له فيوډالي مقرراتو سره يې جوړښت نه
 موندلو او لازمه وه، چې ياد شوي مقررات بدلون
 ومومي.

په فيوډالي دور کې هر څوک چې په کارپورېشن
 کې دننه ؤ، برخه لیک يې خوندي کېدو، خو گټې
 يې محدودې وې، ولې چې د پېرودلو او پلورولو بېي
 په خپله کارپورېشن څارلې او له دې کبله هېچ چا
 کولای نشول، چې په يوې دوو معاملو سره د خورا
 ډېرې سرمايې خاوند شي. البته په هغه موکه کې هم
 دلالانو او سوداگرانو دوکې کولې او نا مشروع گټه
 يې ترلاسه کوله، خو د دوی د هغه وخت گټه د
 هغې گټې سره چې د صنعت د دور سوداگرانو لاس
 ته راوړله، د پرتلې وړ نه وه. له دې کبله خلک د
 سوداگرۍ خوا ته جلب شول او هماغه کسان، چې
 تر اوسه پورې يې خپل ژوندون په پېښلټون
 (ماجراجويي)، نړېوالې گرځندويي او وزگار تيا
 تېرولو، په کار پسې ولوېدل.

به دې ځای کې ښه ده، چې د همدې کسانو له
ډلې نه د یوه کېسه، چې ډېره شتمني یې غوښه کړه،
نکل کړو:

ریچارد ویتینګن هغه یتم ماشوم ؤ، چې د یوه
سوداګر په کور کې چوپړ ؤ. په هغه زمانه کې دود ؤ،
چې هرکله به یوه سوداګر خپله بېړۍ لېرو سیمو ته
لېرله، خپل هر چوپړ ته یې اجازه ورکوله، چې خپل
یوشی په بېړۍ کې کېږدي او خپل بخت وازمويي.
ریچارد په ټوله نړۍ کې یوه پیشو لرله او هغه
یې د خپل ارباب په بېړۍ کې کېښوه. د پېښې له
مخې کله چې بېړۍ په یوې لېرې سیمې کې لنگر
واچاوه، ویې کتل، چې هلته مورک دومره ډېر دي،
چې د پاچا ماڼۍ یې له زیار سره مخ کړې ده، خو په
هغه سیمې کې کومه پیشو نه موندل کېده. د هغه
هېواد پاچا د هغې بېړۍ د پیشو له کتنو او د هغې د
هنرښودنې څخه هومره خوښ شو، چې پیشو یې د
بېړۍ د ټولو مالونو په بیه وپېرودله. په دې توګه
ریچارد ویتینګن ناڅاپه شتمن شو.

دا کپسه که افسانه هم وي، خو خرگندوي، چې
 د ریچارد ویتنگن شتمني په اسانه سره لاس ته
 راغلې ده. دا سرې د خپلې شتمني له کبله د لاردانو
 په ډله کې راغی او پیسې یې هومره ډېرې شوې، چې
 د انگلستان پاچا له ده نه یو واخیست.
 د لویو سوداگرو او ناخپه شتمنیو له کبله و،
 چې د کارپوریشنو وضعې بدلون وموند، د بېلگې په
 توگه مساوات، چې د کارپوریشن یوه ځانگړتیا وه، له
 منځه ولاړه. اوس نو د کالیو بنکلا او د جشنونو
 دودونه هومره وو، چې یوازې شتمنو کسانو کولای
 شول له هغو نه برخمن شي.
 کپسه کوي، چې د شرابو د سوداگرانو
 کارپوریشن هومره شتمن شوی و، چې له پنځو
 پاچایانو څخه یې په یوه ځای هرکلی وکړ!
 په دې توگه د هغو کسبیاوو، چې پخوا شونې وه،
 چې د بنوونکي درجې ته ورسېږي، د پر مختگ مخه
 بنده شوه او د دې لپاره چې له ځانونو نه یې دفاع
 کړې وي، د «کارگرانو د کارپوریشنونو» په تشکیل

بي لاس پورې كړ، تر څو كركه جن اربابان له ځانه
لبرې كړي. په پايله كې دوې ځانگړې طبقې رامنځ
ته شوې.

*****

۲۰

له انگلستان څخه د يهودانو اېستل

مسيحيانو د پيسو په سود وركول حرام گڼل او له هغه ځايه چې په فيوډالي دور كې د معاملو د كوچني والي او لگښت له امله د سود وركولو او اخيستلو ته اړتيا نه پيدا كېده، دا باور د مننې وړ ؤ، خو كله چې فيوډالي وضعه مخ په بدلون شوه، صنعت رامنځ ته شو او پيسو نوې پور ومونده، نور دې باور د ژوندانه له واقعيت سره سمون نه موندلو. لمړني كسانو چې وكولاى شول ځانوته د ژوندانه له واقعيت سره سمون وركړي، يهودان وو، چې په صنعت او سوداگرۍ بوخت شول او له سود وركولو او اخيستله څخه يې ډډه نه كوله. ورو ورو صنعت او سوداگرۍ پرمختگ كولو، د انگلستان لويو كورنيو پيسو ته لا ډېره اړتيا پيدا كوله او بله هېڅ هوبله يې پرته له دې نه چې يهودي سوداگرو ته لاس په لمن

شي، نرله. خو دا يهودان بزگر نه وو، چې په زمکو پورې تړلي او سينيورانو ته اېل واوسي او عموم يې په بنارونو کې ژوند کاوه. له دې کبله د انگلستان پاچايانو د دې لپاره چې د دوی له پيسونه گټه پورته کړي، دوی يې په خپله ننگه کې ونيول او په دې توگه يې خپل واقعي ځواک يانې اقتصادي ځواک د بارنانو په پرته پورته يووړ. د تاريخ ليکونکو تر منځ پېژندل شوې ده، چې وايي: «د يهودانو په صندوقونو کې وه، چې د نرماند پاچايانو د بارنانو د اېل کولو ځواک لاس ته راوړ».

خو ورو ورو د يهودانو اقتصادي ځواک هومره ډېر شو، چې د انگلستان د لويو کورنيو او اسيلانو خيال له يې د ناهوساينې لاملونه چمتو کړل و په هڅه کې شول چې په کومه توگه ځانونه د هغو پورونو له بنده، چې له يهودانو څخه يې اخيستي وو، خلاص کړي. په پای کې يې له دې نه بله هېڅ بڼه هوبله و نه موندله، چې د مذهب توپير پلمه کړي او يهودان له انگلستان څخه بهر وغورځوي او همدا کار يې په ۱۲۹۰ م کال کې سرته ورسولو.

دا پېښه د دې خبرې له دلیلونو څخه یو دی،
چې مذهبي کښالې عمومن مالي او اقتصادي ولې
لري.

*****

۲۱

د کار د قانون منځ ته راتلل

له هغه ځايه چې د سينیورانو فشار د بزگرانو په متونو خورا دروند او له بله پلوه د کار رونق هر ورځ پورته تللو او کارخونو کارگرانو ته اړتيا لرله، سرفان له کليو څخه تېنول او بناړونو ته يې مخ کولو. هسې چې د انگلستان د ۱۴مې پېړۍ د تېنېدلو بزگرانو شمېر هم هومره ډېر ؤ، چې د تېنېدلو مريانو شمېر د ۱۹مې پېړۍ په امريکې کې.

د پېښې له مخې په ۱۳۴۹ کال کې درنه ناروغي راغله او اروپايي ونېوله او د اروپا او انگلستان نږدې ۲۵ ميليونه اوسېدونکي يې له منځه يووړل.

له دې ناروغي نه دوې پايلې لاس ته راغلې: د نفوس شمېر کمښت وموند. هغه بزگران چې ژوندي پاتې شول، څه شتمن شول او څه پراخې زمکې يې لاس ته ورولوېدې.

په دې توگه له هغه ځايه چې د سينيور اړتيا بزگر ته زياته شوه او زمکې ته د بزگر اړتيا لږه شوه، نور بزگر نه حاضرېدل، چې په اربابي زمکو کې په کرلو بوخت شي او د اربابانو ځورول وزغمي. له دې کبله سينيوران، چې د کرنې لپاره يې څوک نلرل، ناچاره کېدل، زمکې په خپله سرفانو ته اجاره ورکړي او يا دا چې اصولن زمکې په لږه بيه وپلوري.

په پای کې سينيورانو لاس په کلکه پرېکړه پورې کړ او د «کار قانون» يې وضع کړ. دا قانون د ټولو هغه قانونونو په توگه، چې د لږکيو لخوا وضع کېږي، د بزگرو پر گنو پر ضد ؤ؛ د دې قانون له امله:

۱- هر څوک چې عمر يې له شپېتو کلو نه ټيټ ؤ، بايد به هغه مزد، چې له ۱۳۴۷م کال نه مخکې دود ؤ، په کرهڼه بوخت شي.

۲- هر سينيور به چې له دې نه پورته لاسمزد پرې کولو، د غرامت په ورکولو محکومېده.

۳- سينيور حق لاره، خپل سرفان کار ته اړکړي او که هغو ونه منله، بندي يې کړي.

دا د هغو زلندو قانونونو یوه بېلگه ده، چې د زیار اېستونکو پرگنو د بندپوانی لپاره وضع شوی دی! د دې ډول قانونونو اغېزې لا هم د نړۍ په هېوادونو کې، په ځانگړې توگه زموږ په هېواد کې، چې له نورو څخه وروسته پاتې یوو، پاتې دي. آیا دا هغه قانونونه دي، چې د ستمگرو عدلیه او امنیه ځواکونه د هغه نه په بشپړه خوند او رنگ یادونه کوي او هغه مقدس گڼي؟ آیا په رښتیا سره کولای شو دغه حق وژونکي قانونونه مقدس وبولو؟

آیا ډاکټر اراني، چې په جنایي محکمې کې ویل: «یوازې هغه قانون مقدس دی، چې د پرگنو د گټو ساتونکی وي»، حق نلرلو؟

*****

۲۲

د بزرگو خوځښت يا په انگلستان کې د سرواژ راپرځېدل

د سينيورانو فشار له يوې خوا او د فابريکو جذبې له بلې خوا د انگلستان بزرگ ارباسل، چې دې نه زغمونکې وضعې ته پای ورکړي. په پای کې بزرگو په ۱۳۸۱ م کال کې لاس په يوه لوی خوځښت وواهه او دوکان (دوک خان ته وايي) او د پاچا نور چوپړ يې ووژل.

د بزرگو اصلی فکر دا ؤ، چې د خپل ځور ليکلي آثار له منځه يوسي او هر چېرې به يې چې کوم پرېکړه ليک لاس ته راوړلو، اور يې وراچولو.

د انگلستان لويو کورنيو ونکولای شول د بزرگو په وړاندې ودرېږي. يوه ځل د لويښت له پوره رابښکته شول او وتښتېدل او په جگړو کې پټ شول. خو بزرگ ښارونو ته ولاړل او بورژواگانو له هغو نه نسبتن ښه هرکلی وکړ. په پای کې بزرگو لندن ته مخ

راور او له هغه ځايه چې د انگلستان پاچا دوهم ريچارډ لا هلک ؤ، اند يې کولو، چې دوی به د سينيورانو له منگلو خلاص کړي.

د بزگرو پوځ لندن ته ننوت او اسيلې کورنې يې ووژلې. خو پاچا ته يې موکه ورکړه او له هغه نه يې وغوښتل، چې کتنه ورسره وکړي. پادشاه له بزگرو سره وکتل او هوډ يې وکړ، چې د هغو هيلې سرته ورسوي. مستوفيانو هم د رنگينو او خوندورو فرمانونو په ليکلو پيل وکړ. د دې ساده ډبو بزگرانو هرې يوې ډلې به چې د پاچا دا فرمان تر لاسه کړ، په خدا او خوبنۍ سره به بريالی له لندن نه ووتل. کله چې شمېر يې لږ شو او له څو زرو نه زيات کسان پاتې نشول، پاچا بيا کتلو وعده ورکړه او له خپل پوځي ځواک سره د کتلو ځای ته راغی، د بزگرو مشر يې مخې ته ورغی. کله چې نږدې شو، د پاچا يوه ملگري په هغې وسلې سره، چې تر کاليو لاندې يې پټه کړې وه، په بشپړه نه نارينتوب سره يې د هغه په سرگوزار کړه او هغه يې په زمکه راوپرځولو. د پاچا ملگري د هغه مشرگېرچاپېره ټول

شول، تر خو بزگر ونه ویني، چې مشر یې وژل شوی دی. خو بزگرو وکتل او په خوځښت راغلل. پاچا خپلو ملگرو ته امر وکړ، چې له خپل ځای نه ونه خوځېږي او خپله یې آس رهې کړ او د بزگرو مخې ته راغی، هغو ته یې وویل: تاسو پرته له مانه بل مشر نه لری. زه ستاسو پاچا یم. ډاډه اوسی.

خلکو، چې د دې هلک څېره ولېدله او اند یې نه کاوه، چې دومره کرغېړنتوب به دهغه په باطن کې وي، هغه ته تسلیم شول او ریچارد د هغو په سر کې ودرېدو.

په دې توگه د بزگرو خوځښت هسې وشپندل شو. هغه وخت پاچا او د هغه قاضیان کلیو ته ولوېدل او په وژنو یې پیل وکړ او خلک یې سل سل کسه په دار ووهل او دې وژنو تر یوې مودې پورې پایښه لرله! دا ؤ د پاچا چلند، چې رعیت په هغه رحم وکړ او ده رعیت ته ډاډگېر نه ورکړه!

پایله:

هېڅ ازادي په هېڅ هېواد کې پرته له ځان
بنډلو لاس ته راغلي نه ده.

خيانت، ناځواني او څپرنتوب د هغو کسانو له
ځانگړتياؤ څخه دي، چې ولس ته زور وايي، خو د
دغه ځانگړتياوو مخ تل چوپړ مورخان غواړي پټ
کړي. زياراپستونکي پرگنې بايد هېڅکله به
هودونو ونه غولېږي او نبايد رحم او زړه سواندي
ته ماتل واوسي.

*****

د بزگرو خوځښت په هغې دردوونکې وضعې پای
وموند، خو د ولس د خپلواکۍ روح يې څرگنده کړه.
له بله پلوه د صنعت رامنځ ته کېدلو او کارگرانو ته
اړتيا، هسې چې وروسته به يې څرگنده کړو،
ايجابوله، چې د بزگرو ازادې پلې شي.

له دې کبله د کار قانون د ۱۴مې پېړۍ په پای
کې له اعتباره ولوېده او سرواژ اصولن د **تودر** کورنۍ
د سلطنت په زمانې (۱۴۸۵ - ۱۶۰۳) کې له
انگلستان څخه تېر ټول کړ او د ۱۶مې پېړۍ په پای
او د ۱۷مې پېړۍ په پيل کې دا يو قانوني اصل شو،
چې هر انگرېز وگړی ازاد دی.

*****

۲۳

د سرفانو په وضعې باندې د ټوکر اوبدلو صنعت اغېزه

کله چې د ټوکر اوبدلو صنعت په انگلستان کې مخ په ودې شو، بنکاره ده، چې وړيو ته لا ډېره اړتيا رامنځ ته شوه او لازمه شوه، چې خرځايونه لا پراخ، پسونه لا ډېر او وړی لا پرېمانه شي. له دې کبله خانانو په دې باندې پيل وکړ، چې کروندې په خرځايونو بدلې کړي او بزگر وشړي او په ځانگړې توگه د سرفانو ازادېدل يې پلمه کړل، هغوی يې بې وزلي کړل، هسې چې په لږه موده کې پسونه د بزگرو کورنيو ځای ناستي شول. د هغه دور يو ليکوال وايي: «پسه پخوا ډېر سر په لاره ځناور و، خو اوس هر څه وړانوي او هر څه خوري، ان سړي». هغه نښتې چې د اتم هانري په وخت (۱۴۰۹ - ۱۵۴۶) کې د مذهبي دښمنيو په نامه د روحانيانو سره

پېښې شوې او د هغو د وژلو لامل وگرځېدې، د همدې لپاره وې، چې د کلیسا زمکې د هغو له منگولو نه راوباسي او په خرڅایونو یې بدلې کړي. البته خرڅای ته اړتیا، چې د ټوکر اوبدلو د صنعت د ودې په اغېزه رامنځ ته شوې وه، د سرفانو ازادۍ سره یې مرسته وکړه. خو د هغو ازادې په هغه توگه ترسره شوه، چې بیان مو کړله. له دې کبله هغو ستم خپلو بیا هم لاس په خوځښت وواهه، خو داخل یې هم خوځښت په عام وژنې سره پای وموند.

هغه بزگر، چې په دې توگه له خپلو پلارنیو کروندو څخه شړل شوي وو، غالبین لاس یې په سوال، وزگار گرځېدو او یا په غلا پورې کولو. خو دا وضعه د فابریکه لرونکو په گټه وه، چې ورځ په ورځ یې کارگر ته لا اړتیا موندله.

هغو داسې کسانو ته اړتیا لرله، چې ازاد وي، یانې په زمکې یا ارباب پورې تړلی نه وي او په کم مزد سره په کار بوخت شي. دا وه د فابریکه لرونکو

په ژبه د ازادۍ مانا! له دې کبله د وزگارانو پر ضد درانه قانونونه وضعه شول او هغو ته یې کلکه سزا ورکوله، تر څو د فابریکې په لور وشړل شي. نو، د سرف ازادې په حقیقت کې دا وه، چې په ازاده توگه د فابریکه لرونکي چوپړ شي.

په دې توگه هغه بدلون چې د توکراو بدلو صنعت له امله د سرفانو په وضعیت کې وړکړی شو، داسې لنډولای شو:

په فیوډالي دور کې د بزگر د کرنې اسباب د ده په خپل لاس کې وو او په بنسټیزه توگه یې کولای نشول، چه هغه له هغې زمکې څخه، چې کرنه یې پرې کوله بهرکړي، خو د بزگر ازادې داسې بڼه ومونده، چې زمکه یې له هغه نه واخیسته او یوه برخه زمکه یې د اجارې لاس ته راوړلو په بدل کې هغه ته پرېښودله. د بزگرو گڼ شمېر هم په وزگار گړخېدلو او غلا سر شول او یا په چوپړتیا کې اخته شول.

*****

په دې توگه انگلستان د صنعت مرحلې ته ورسېدو. مور له دې کبله د انگلستان په تاريخ کې وړاندې لارو، چې انگلستان تر نورو وړاندې دې مرحلې ته گام کېښود. اوس لېرشانې شاته ستنيږو او نورو اروپايي ولسونو او په ځانگړې توگه له فرانسې څخه خبرې کوو.

*****

۲۴

د ۱۳ مې پېړۍ تر پایه پورې فیودالي دور ته یوه
بشپړه کتنه

د مدیترانې د سوداګرۍ تړل کېدل:

په پخوانې نړۍ کې، یانې د روم په دور کې د مدیترانې سمندرګي د داخلي سمندرګي په توګه ؤ، ولې چې د هغه ټولې څنډې د روم دولت په خپلې ولکې کې لرلې او د شا او خوا تمدنونو د مدیترانې د سمندرګي له لارې له یو بل سره اړیکې لرلې او هغه سمندرګي د هغو دجنسونو او فکرونو د وړو راوړو وژله وه. په دې دور کې د هغه ټولو هېوادونو فعالیتونه، چې د برتانيا د جزیرو او فرات د سیند تر منځ پراته وو، د مدیترانې سمندرګي په لور وو.

وروسته له هغه چې جرمنانو د روم پر دولت باندې یرغل وکړ، بیا هم د مدیترانې سمندرګي د رونق خاوند ؤ، ولې چې بیا هم ایتالیا، افریقي، اسپانيې او فرانسې د دې سمندرګي له لارې د

بیزانس له امپراطورۍ (ختیز روم، چې قسطنطنیه یې په ولکې کې لرله) سره اړیکې لرلې. د دې وضعیت له امله یو اقتصادي ژوند رامنځ ته شو، چې په حقیقت کې د پخواني دور مستقیمه لکۍ وه، د بېلگې په توګه د سوریې اوسېدونکو له پنځمې نه تر اتمې پېړۍ پورې د لویدیزو بندرونو او د مصر او کوچني آسیا د بندرونو تر منځ سوداګریزې اړیکې لرلې.

خو وروسته له هغې چې په اوومې پېړۍ کې مسلمانان ډګر ته راننوتل او د مدیترانې ختیځې سېلې او لویدیزې څنډې یې فتحه کړلې او د قسطنطنیې ښار په ۷۱۹م زېږیز کې د دوی لاس ته ولوېدو، د سوداګرۍ وضعه بدله شوه او په حقیقت کې د اروپا سوداګري په مدیترانې کې پای ته ورسېده. له دې نه وروسته د مدیترانې سمندرګي نه یوازې چې د تمدنونو اړیکه نه و، بلکه د هغو تر منځ یو بند ګڼل کېده. پخوا د مدیترانې په ټولو څنډو کې یو تمدن شتون لاره، خو اوس دوه تمدنه رامنځ ته شوي وو: رومي تمدن په شمال کې؛ اسلامي تمدن

په ختیز، سهیل او لویدیز کې. دا دوه تمدنونه په خپلو کې غلیمان وو او د هغو یو پر بل باندې یرغل پخوانی اقتصادي انډولتیا له منځه یووړو او اقتصادي فعالیت له مدیترانې څخه د بغداد په خوا لور شو.

د اتمې پېړۍ په ترڅ کې د مدیترانې د سوداګرۍ بندېدل لامل شول، چې سواګر له منځه ولاړ شي او بساري ژوند، چې د هغو په لاس کې ساتل کېده، مخ په پرځېدو شي. په پایله کې عمومي بېوزلي څرګنده شوه او د هغې یوه نښه دا وه، چې د سپینو زرو روپې د سرو زرو روپو پر ځای کېناستلې.

د سوداګرۍ د بېرته رونق پیل: کله چې د مدیترانې ختیز او سهیل د مسلمانانو په لاس کې ولوېدل، د ختیز روم او ایټالیا سوداګرو اړیکې هم له سوریې، د افریقې له شمال او د اسپانیې له سهیل سره وشلېدې او یوازې د لویدیز او قسطنطنیې مسیحي بندرونو سره یې (وړاندې له دې چې د مسلمانانو لاس ته ولوېږي) سوداګري کوله.

خو د دې خبرې لامل، چې مذهبي توپیر و، سوداګرو ته دومره ځواکمن نه و، چې وکولای شي هغوی د ډېرې مودې لپاره د مسلمانانو سره سوداګری نه منع کړي.

تل لېدل شوي، چې د پیسو ځواک روپی لمنانځونکو وګړو ته په څو څلو د مذهب له ځواکه ډېر دی او عمومن د مذهب ځواک یوازې د دې لپاره، چې له هغو سره د روپیو په موندلو کې مرسته وکړي، ورباندې ګران دی.

له دې کبله سره د دې چې د مدیترانې ختیز، سهېل او لوېدیځ د مسیحیانو په خبره له کفارو سره وو، د هماغه نونسمې پېړۍ له پای نه لېدل کېږي، چې خپلې اړیکې یې له دې سیمې سره له سره ټینګې کړې او ورځ په ورځ یې پراختیا ورکړه.

دې روپی لمنانځونکو سوداګرو د خپلو ګاګانو له مذهب سره، په دې شرط چې ښې روپی ورکړي، څه کار نلرو.

روپی لمنځل، چې مسیحي مذهب یې په کلکه محکوموي، په دې دور کې په کلکه توګه څرګند

شول او ونيزي سوداگرو اسلاو خوانان د دالماسی له خندونه پېرودل او یا یې غلا کول او په بېړیو کې یې په مصر او سوریې کې د مسلمانانو حرمونو خوا ته وړل او خرڅول. د مریانو سوداگری په دې دور کې ونيزي سوداگرو ته هم هومره گټه ورسوله، چې د تورو خرڅولو په اتلسمې پېړۍ کې د فرانسې او انگرېز تجارانو ته. البته مذهب دا چارې منع کولې، خو د چا غور د اورېدو پوروی نه ؤ او سوداگرو هغه گڼ شمېرگټه یې چې له دې لارې وړله، نه یوازې د مجاز اوسېدلو دلیل او بلکه د هغه د مقدس اوسېدلو دلیل بللو. هر کله چې داسې کسانو ته د خرافاتو په ضد د تمدن او فرهنگ نه خبرې وکړې، وايي، دلته د استدلال ځای نشته، خو دوی خپله په دې موکه کې، چې گټو یې غوښتنه کوله، د مذهب پر ضد استدلال کولو.

د بورژوازی آزادي: د بورژوازی لپاره تر ټولو ضروري شی آزادي ده، ولې چې بورژواگان - پرته له دې چې وکولای شي له یوه ځای نه بل ته لاړ شي، هوډ وسپاري او هوډ واخلي، په خپلو مالونو کې د

تصرف هر ډول حق ولري - نشي کولای سوداگري وکړي. دا ازادې د سوداگري لپاره لازمي دي. خو دې ازاديو په فيوډالي جوړښت کې شتون نه لاره، له دې کبله بورژواگانو د دې ازاديو دلاس ته راوړو لپاره هڅې وکړې او په اوومې پېړۍ کې يې د سرفانو په مرسته خطرناک خوځښتونه منځ ته راوړل.

هغو د سرفانو ازادي هم د همدې خپلو اړتياؤ د سرته رسولو لپاره غوښتله او اصولن نبايد هېر کړو، چې بورژواگانو ازادي په مطلقه توگه او د يوه طبيعي حق په ډول نه غوښتله، بلکه له دې کبله چې ښېگڼې يې لرلې او يوگټه ور حق ؤ، د هغې تيگه يې به خپل ټټر وهله. مور به وروسته د دې اصل په هکله خبرې وکړو.

په هر حال، د بورژواگانو د هڅو اغېزه وه، چې ورو ورو ازادي په ښارونو کې، هسې مو چې وړاندې څرگنده کړه، پيل شوه او په تدريج سره دود شوه، چې که چا د يوه کال او يوې ورځې لپاره په ښار کې ژوند کړې وای، ازادېدو.

د بورژوازی قانون: ازادی د بورژواگانو لمړنې اړتیا وه، خو نورې اړتیاوې یې هم لرلې. د فیوډالې دور حقونو پېچلي دودونه لرل او وگړي یې د سینیورانو د ارادې اېل گړخول.

په فیوډالې دور کې، کله د دې لپاره چې یوه داوه فیصله کړي، لازمه وه، چې دواړه خواوې په خپلو کې مخاوی (مقابلې - دوئل) وکړي او هر څوک چې بریالی شي، حق دې له هغه سره وي. په دې دور کې قاضیان عمومن د بزگرو د ټولنې نه ټاکل کېدل او دا وگړي یوازې د هغه چا د دودونو او رواجونو سره، چې په کلیو کې یې د کار او یا د زمکې ملکیت لپاره ژوند کاوه، آشنا وو او د ښاري ژوند نه یې کافي خبر نه لرلو.

له دې کبله کله چې بورژواگان منځ ته راغلل او ښارونو شتون وموند، کولای یې نشول خپل ښاري ژوند له دې حقونو او دې دودونو سره، چې د دوی له وضعې سره جوړ نه راتلل، اداره کړي. بورژواگانو هسې حقونو ته اړتیا لرله، چې پېښې په ساده توگه حلې کړي او د دواړو خواوو د ادعا د زیات لاره په

اسانه توگه لاس ته راوړي او د بورژواگانو د ژوند اړتیاوې په ښه توگه په پام کې ولري.

په دې توگه وینو، چې د یوولسمې پېړۍ په پیل کې د ټولنیزې اړتیا له امله څه سوداگریزه حقونه رامنځ ته شول، چې لا په جنینیزه حال کې وو. دا حقونه د هغو دودونو ټولگې وه، چې له عمل نه لاس ته راغلې وه او یو ډول نړېواله مسئله وه، چې سوداگرو په خپلو منځو کې منځ ته راوړې وه. خو له هغه ځایه چې یاد شویو حقونو لا قانوني بڼه نه وه موندلې، عمومن سوداگرو د خپلو اختلافونو د حل لپاره حاکمانو ته رجوع کوله.

هغه محکمو ته، چې په دې توگه جوړېدلې، په انگلستان کې «خاورینې محکمې» ویلې، ولې چې هغه کسان، چې دې محکمو ته یې رجوع کوله، هغه سوداگر وو، چې تازه له لارې نه رارسېدلي وو.

سینپوران، بورژواگان، ازاد ښارونه: سینپوران پرته له هغه، چې روحاني وو، ژر د ښارونو د ودې او پرمختگ په ښکېلو پوه شول، ولې چې په هماغه

پرتله به یې چې دې بنارونو ته په سیندونو او واټونو کې تگ راتگ زیاتولو او د پیسو کچه یې پورته وړله، د سینیورانو خزانه هم هومره لا ډکېدله. نو د اریانتیا وړ نه ده، چې که په کلیو کې په خپلو ماڼیو کې یې ژوند کاوه، د بنار له اوسېدونکو سره یې لږې اړیکې لرلې، تر دې چې له پورژواگانو سره اختلاف پیدا کړي.

خو روحاني سینیورانو د بنارونو او د بورژواگانو له ژوندانه سره مخالفت کولو، چې د ځینو جگړو لامل وگرځېدل. د پېښې له مخې، په هغه جنگ کې چې د ۱۱مې پېړۍ په دوهمې نیمایې کې د امپراتورانو او پاپ په منځ کې ونستو، د لمباردي بنارونو اوسېدونکو موکه وموندله، چې د دې روحاني شاهزویانو پر ضد پاڅون وکړي. په ۱۰۷۷م کال کې د کامبر بنار د هغه اسقف (لوی کشیش) پر ضد قیام و کړ او تر ټولو پخوانی کمون یې منځ ته راوړ. په دې توگه بنارونو د اوومې پېړۍ په پیل او ځینو د همدې پېړۍ په ترڅ کې د بناري جوړښتونو خاوندان شول، چې دوی د ژوندانه بڼې ایجابول.

هغه څه چې بورژوازي يې ځانگړې کوله، دا وه، چې بورژوازي د پاتې خلکو په منځ کې يوه وتلې طبقه جوړوله. نن د بنارونو توپير له کليو سره دادی، چې د بنارونو اوسېدونکي ډېر او ادارې يې پېچلې دي، خو بل باندېوالی نلري او نورو عمومي او ځانگړو حقونو خاوندان نه دي.

خو بورژواگان داسې نه وو او د حقونو له پلوه د ټولو هغه کسانو سره، چې د بنار له دېواله نه يې بهر ژوند کاوه، توپير درلوده؛ همدا چې انسان د بنار له درې او ډنډ نه تېرېده، بلې نرې ته ورتللو او په حقيقت کې د بېلو حقونو سيمې کې يې پښه کېښودله. بورژواگان د لويو کورنيو او روحانيانو په شان په عمومي حقونو کې گډ نه وو.

د بنار زمکې هم بښگنې درلودلې او د پناه وړلو ځای شمېرل کېده، که هر چا هلته کډه کړې وای، د دې په شان چې کليسا ته پناه يوسي، په امان کې ؤ. لنډه دا چې پورژوازي له هره پلوه ځانگړې طبقه گڼل کېدله او بورژواگانو د کليو خلکو ته د زبېښاک په سترگه کتل او په بشپړه کست (حسادت) سره

حاضر نه وو، له خپلو بښگنیو څخه هغو ته څه شی ورکړي.

دلته دا ټکي هم باید یاد کړو، چې د ۱۲ مې پېړۍ نه تر ۱۵ مې پېړۍ پورې په ټولې اروپا کې د بښارونو نفوس د ټول نفوس یو پر لسمې برخې نه ډېر نه ؤ.

د سوداګرۍ اغېزه په فیوډالي جوړښت باندې:

۱ - کله چې سوداګرۍ رونق وموند، سینیورانو او د هغو چاپېروالو غوښتل، خپل ژوند ته د هغو شیانو په وزله، چې د سوداګرۍ له لارې د دوی لاس ته رسېدل، لویښت یا لیر تر لیر هوساینه ورکړي. که چېرې په ۱۱ مې او ۱۲ مې پېړۍ کې د ټولنې د لوړو طبقاتو د یوه وګړي ژوند وڅېړو، وینو، چې د خوړو، کالیو او د کور او نورو شیانو له پلوه یې لګښت خورا پورته تللی دی.

په دې توګه د زمکو د لویو خانانو اړتیاوې زیاتېدې او د جنسونو نرخونه هم پورته تلل، خو د یاد شوو خانانو عاید په هغه اندازه نه ډېرېدو، ولې چې دوی خپل عواید د هغو دودونو پر بنسټ لاس ته راوړل، چې مقدس شمېرل کېدل او هغو ته ډېره

ګرانه وه، چې له دې دودونو تېری وکړي، نوی عاید خلکو نه واخلي. له دې کبله ډېرې اسيلې کورنې (يانې د زمکولوی خاوندان) پوروري او يا ديوالي شول، د بېلګې په توګه کېسه کوي، چې د ۱۳مې پېړۍ په نيمايي کې، په يوه سيمه کې د خانانو شمېر له ۶۰ کسانو نه ۱ يا ۲ کسانو ته راټيټ شو.

۲- البته ځينې خانان د دې بحران په وړاندې ودرېدل، په دې مانا چې پخواني دودونه يې مات نکړل، خو ويې کولای شول چې د جنسونو د ګرانېدو څخه تر څه هانده پورې مخنيوی وکړي، د بېلګې په توګه پخوا په هر «کور» کې ځينو مهمې کارګاوو شتون لاره او څو لس کسه سرفان يې بوختول، چې ټوکر او يا د کار افزار جوړ کړي او په دې حال کې چې همدغه لوبښي د ګاونډي ښار د کسبانو لخوا جوړېدل. ځينې خانان په هڅه کې شول، چې دا راز کارګاوې منع کړي او په ۱۲مې پېړۍ کې دا کارګاوې نږدې ټولو ځايونو کې مخ په زوال شوې.

۳- ڊپرو لویو خانانو، چې ځینې لږ موندل کېدونکي جنسونه لکه مالگه، شراب او نور چې د دوی په املاکو کې نه موندل کېدل، لږې پرتې زمکې یې خپلې کړې وې او دا جنسونه یې له هغه ځایه چمتو کول، نور لوی خانان دې ته اړ نه وو، چې دا لږې پرتې زمکې وساتي او د هغو په پلورلو یې پیل وکړ.

۴- د سوداګرۍ له نورو اغېزو څخه یوه دا وه، چې له هغه ځایه چې جنسونه ورو ورو له بهر نه پېرودل کېدل، کورنې په هڅه کې شوې، چې د خپلو روپیو عاید ډېر کړي، دې خبرې دوی اړ کول، چې سرواژ له منځه یوسي او یا یې شدت لږ کړي. ولې یو سرف به یې چې ازاد کړ، دوې گټې یې لرلې: یو دا چې سرف د ځان ازادۍ لپاره پیسې پرې کولې، بله دا چې له ازادېدو وروسته هم له خپلې زمکې څخه نه تېرېدو او د هغې اجاره اخیستونکي به شو. په همدې موکه کې وو، چې سرفانو کولای شول خپل هوډونه، د بېلګې په توګه د بېګار دنده یې د پیسو په بدل له

خپله سره لېرې کوله. ورو ورو په پیسو کېدلای شول هر څه وشي.

۵ - د سوداګرۍ نفوذ بیا دا اغېزه لرله، چې د کرهڼې ډول ته د زمکې، اوبو او هوا سره سمون ورکول کېدو. تر هغه دمه چې د شيانو وړل راوړل لږ پلي کېدل او د هېڅ په حکم کې وو، اړتیا پیدا کېده، چې سینیوران په هره توګه چې کېږي، د حبوباتو راز راز ډولونه په خپلو زمکو کې وکړي، ولې چې له بله ځایه یې چمتو کولای نشول. خو له دولسمې پېړۍ څخه وروسته، چې سوداګري دود شوه او جنسونه یې له یوې سیمې نه بلې ته وړل راوړل، سینیوران په هڅه کې شول، چې هغه شيان په خپلو زمکو کې وکړي، چې له زمکې، اوبو او هوا سره اړوند ولري او په لږ لګښت سره وکرل شي.

۶ - د سوداګرۍ له اغېزو څخه دا هم وو، چې زمکې خوځېدونکې شوې، یانې په لاس پر لاس کېدو یې پیل وکړ - په دې توګه، چې بزګرانو په دې موکه کې په ګاونډي ښار کې یو بازار لرلو او له دې کبله د

بيسو لرلو او ذخيره كولو ذوق په ده كې پيدا شو. په همدې موكه كې هم د بنارونو شتمن بورژواگان په هڅه كې شول، چې زمكې واخلي، ولې چې غوښتل يې هغه گټې يې، چې د سوداگرۍ نه لاس ته راوړلې، په دې زمكو كې په كار واچوي. په دې توگه ورو ورو ځينې زمكې د لمړنيو خاوندانو له لاسه وتلې او د نويو خاوندانو لاسو كې لوېدلې.

ترانسپورتي ستونزې: په منځنيو پېړيو كې د انسان او شيانو په وړو راوړو كې خورا ستونزو شتون لاره. پخوانيو روميانو د خپلو يرغلونو لپاره په ځانگړې توگه واټونو ته خورا اهميت ور كولو او هڅه يې كوله، چې هغه ښې وساتي.

خو دا واټونه په فيوډالي دور كې د هغو گډوډيو له امله، چې پېښې شوې، د مركزي ځواك د لږ كېدلو له امله او د سوداگريزو اړتياؤ د كمښت له امله ويجاړې شوې او د بېلگې په توگه په نهمې پېړۍ كې يې د خواخوږۍ وړ وضعه لرله.

په فيوډالي دور كې ښه واټونه له منځه تلې وې. خو د لارساتلو حقونه، چې پخوا د واټونو د ساتلو او

ودانولو لپاره اخیستل کېدل، هماغسې پاتې وو، ان نوي حقونه هم منځ ته راغلي وو او له دغو حقونو څخه هېڅ یو یې اصلي موخې ته نه رسېدلو. د لارساتلو حقونه په حقیقت کې یو ډول مالپې وې، چې د سینیورانو له خوا اخیستل کېدلې او حمل او نقل یې په کلکه توګه فلجول. د لارساتلو له دې حقونو څخه یوې پیسې هم په لار جوړولو لګښت نه موندلو او یادشوي حقونه یو بار ؤ، چې په سوداګرۍ باندې تحمیلېدو او تر پایه پورې یې هغه د سینیورانو د زورچلولو او ناوړې ګټې پورته کولو له مادو څخه یوه شمېرله.

له دې کبله لمړنی حق، چې ازداد شویو ښارونو غوښتلو، دا ؤ، چې د لارساتلو حقونه دې د بورژواګانو په ګټه له منځه لاړ شي. تر دولسمې پېړۍ وروسته د ښارونو سوداګران بریالي شول، چې د لارساتلو له پرېکولو څخه په پرديو هېوادونو کې هم، چې ترې تېرېدل، تر یوه هانده پورې وبخښل شي، برسېره پر دې د سوداګرو د لارې په سر د لارساتلو د حقونو د اخیستلو لپاره ډېرو بارونو شتون

لاره. د بېلگې په توگه د خوارلسمې پېړۍ په پای کې د الپ سیند په سر ۳۵ او د دانوب سیند (یوازې په بنکته اطیش کې) په سر ۷۷ ځایونو د لارساتلو د حقونو اخیستلو لپاره شتون لاره.

د واټونو وضعې د جنسونو د ځنډېدو سره مرسته کوله. په ژمې کې نږدې ناشونې وه له هغو واټونو څخه، چې له اوبو او خټو به ډکېدلې، تېر شي. د واټونو ساتل او ودانول د هغه چا په غاړه وو، چې د هغو په ساتلو کې یې گټه لرله او عمومي ځواکونو نږدې هېڅ راز لاسوهنه نه کوله. له دې کبله د واټونو د وضعې بڼه کېدل یوازې د مساپرو او هغو کسانو د ابتکارونو له امله وو، چې د مقدسو ځایونو زیارت ته تلل.

څرگنده ده، چې ترانسپورتي وسایل باید له واټونو سره سمون ولري. په پایله کې یې عمومن د دوه تېره گاډیو څخه کار اخیستلو، خو د تجارت خورا لویه برخه په اس باندې سرته رسېدله او په ندرت سره یې درندې او څلور تېره گاډې هم په ډبرینو واټونو کې کارولې.

د واټونو دا وضعه لامل شوه، چې د سیندونو په فکر کې ولوېدل او له هغو څخه یې، که څه هم چې په ژمې کې به یخ وهلې او په اوږې کې به بنسکته کېناستلې، په ډېرو سیمو کې گټه پورته کوله. سوداګري د دې ټولو لارساتلو د حقونو له امله، چې د هېوادونو په منځ کې ورپورې تړل کېدل، د مخنیویو سره مخ وه. خو د هغه په بدل کې په سیاسي سرحدونو کې د سوداګري لپاره هېڅ ممانعت شتون نه لاره او یوازې په ۱۴مې پېړۍ کې وو، چې «د داخلي سوداګري د ساتنې» چلند رامنځ ته شو. له دې تاریخ نه مخکې هېڅکله لېدل شوي نه وو، چې د داخلي سوداګري لپاره کوم پورته والی قایل شي او له هغې نه د بهرنې سیالی لپاره ملاتړ وکړي.

د سینورانو خپل منځي اړیکو په اقتصادي وضعې باندې ډېره اغېزه لرله، ولې همدا چې دوه سینپوره به په خپلو کې په جگړه شول، د یو بل سوداګري باندې او د دوی مالونه به یې ضبطول او د هغو بېرې یې اخیستلې، په بله توګه د غلیم له

سوداگری، خخه مخنیوی له هغو وسایلو خخه و،
چې د هغه اړیاسلو لپاره، چې نښته خوشې کړي،
کارېدلو.

خو همدا چې سوله به بېرته ټینګه شوه، له دې
تگلارې خخه به کومه نښه هم نه پاتې کېدله او نور
د هغو وسایلو خخه د ګټې پورته کولو فکر، چې د
مخامخ لوري د ماتولو لپاره په کار شي، د دې فکر،
چې د مخامخ لوري بازارونه له هغه نه ونیسي او د
هغه صنایع ضبط کړي، په هېڅ ځای کې نه کتل
کېده.

*****

۲۵

د ۱۳ مې پېړۍ تر پایه پورې فيودالي دور ته بشپړه
کتنه

پانگه (کاپیتال) له سوداګرۍ څخه رامنځ ته شوه: هېڅ شک نشته، چې د پانګوالۍ نطفه له هماغه ۱۲ مې پېړۍ څخه وتړلی شوه او سوداګري يانې هغه سوداګري، چې له اوږدې مودې څخه پلې کېدله، شتمني يې توليد کړه. له **ګودريک دوفنگال** په نامه يوه کس نه کېسه کوي، چې د همدې دليل دی، چې سوداګري او پانگه سره يوځای پيدا شول او تر څنګه يې دا کېسه د ټولو دورونو د پانگه والو روحیه ځانګړې کوي:

ګودريک دوفنگال د ۱۱ مې پېړۍ په پای کې په يوې کليوالي بې وزلې کورنۍ کې نړې ته راغی او له هغه ځايه چې اړ شو خپله پلرينه زمکه خوشې کړي، ناچاره شو، خپل ټول فکر د مزد لپاره په کار واچوي

او د ډبرو بېوزلو په توگه د سیند په غاړه گرځېدلو او د هغه شیانو له ټولولو څخه یې، چې سیند څنډو ته راوړل، ژوند کاوه. په هغه موکه کې هم ډبر پېښېدل، چې بېرې ډوډې شي، توپان هم د هغو پاتې شیان څنډو ته راوړل. د پېښې له مخې یوه ورځ هغه څه چې له سینده د گودریک دوفنگال لاس ته ورغلل، هغه ته یې موکه ورکړه، چې یوه پنډه وتړي او د گرځندویو په شان په گرځېدو روان شي او له دې لارې لېرشانې روپې ترلاسه کړي. په همدې وخت کې یوه موکه لاس ته ورغله، چې د سوداگرو له یوې ډلې سره همسفره شي او په دې سفر کې یې وکولای شول ډبره گټه لاس ته راوړي او د تجارانو سره په کمپنیو کې شرکت وکړي. یادشوی شرکت بڼه بریالی شو او گودریک او همچارو ته یې لویه پانگه ورکړه. د گودریک دا برخه لیک په حقیقت کې د نورو ډبرو کسانو برخه لیک دی. په هغه دور کې چې سیمه ایزې قحطې ډبرې پېښېدلې، په اسانۍ سره شونې وه، چې څوک ډبره کمه اندازه غنم، په هغه ځای کې چې پرېمانه وو، واخلي، د قحطۍ سیمې ته

بې یوسي او په ډېره لویه بیه یې وپلوري، ډېره گټه ترلاسه کړي او دا عمل تکرار کړي. له دې کبله احتکار چې د دې ډول کارونو سرچینه ده، د لمړنيو سوداگريزو شتمنيو په منځ ته راوړلو کې دخيل و. په دې توگه د پانگه وال کس روحیه په خورا بڼه توگه پېژندلې شو.

د یو پانگه وال کس ځانگړي صفتونه دادي، چې د حساب له مخې کار کوي او یوازینې موخه یې دا ده، چې گټې سر په سر ډېری کړي.

سوداگریزه گټه د زمکو پېرودونکي ته پکار

ورځي: هغه سوداگرو، چې په دې توگه ډېرې گټې لاس ته راوړلې، له دې گټې څخه د گټې پورته کولو ځای په توگه یې زمکې ته تر ټولو څخه د بڼې سیمې په توگه کتل. له دې کبله یې د ۱۲مې او ۱۳مې پېړۍ په ترڅ کې د بنارونو عمده برخه زمکه واخیستله او له هغه ځایه چې د بنارونو نفوس ډېرېدلو او د دوی زمکو پر سر به کورونه جوړېدل، له دې لارې یې هومره گټې یووړې، چې له دوی څخه ډېرو د ۱۳مې پېړۍ له نیمايي نه له سوداگری څخه

تېر شول او یوازې د خپلو زمکو له عاید څخه یې ژوند تېرولو. په دې توگه وینو، چې که څه هم زمکه د خوځنده پانگې سرچینه ده، خو دا خوځنده پانگه وه، چې بورژواگان یې د زمکو خاوندان وگرځول.

په دې دور کې طبیعي ابرې ډېر سوداگریزه کالي وې:

که هغه کالي، چې په دې دور کې یې ورباندې سوداگری کوله، په پام کې ونیسو، وینو، چې طبیعي ابرې لکه درمل، شراب، غنم، مالگه، کبان او وړی له صنعتي ابرو څخه خورا ډېرې دي.

نږدې د صنعت ټول ډولونه لکه بوتان، کالي او افزار د بناړونو په چاپېریال کې پاتې وو، په دې مانا چې د دې لوبنو جوړوونکو هغه یې انحصار کړي وو او یوازې په سیمه ایزو بازارونو کې یې پلورل. له دې کبله هغه کالي، چې په سوداگری کې دود وو، غالباً طبیعي ابرې وې – البته په همدې دور کې د ماهوتو (کشمیري) سوداگری د لویو سوداگریو څخه وه، خو د دې ډول صنعتي ابرو سوداگری باید استثنايي وشمېرو.

د پښ توب او معدنونو صنعت: په ځينو ځايونو کې د پښ توب سوداګرۍ پراختيا وموندله، په سوداګرۍ کې شامله شوه، خو په بشپړه توګه بايد ووايو، چې د دې ډول صنعت پراختيا په منځنيو پېړيو کې لږه او ناقصه وه او همدا موضوع ده، چې د منځنيو پېړيو اقتصاد د نوي دور له اقتصاد څخه جلا کوي. د ډبرينو سکرو وپستل هم په همدې درجې ناقصه وو.

د کسبونو انحصار - کارپورېشن: له يوولسمې پېړۍ څخه وروسته هر کسب يوه ځانګړې ډله جوړوله، چې کارپورېشن نومېده. هرې ډلې حق لاره، چې خپل کسب هغو کسانو ته ځانګړی کړي، چې د هغې غړيتوب يې درلوده. دې ډلو هسې حقونه لرل، چې د صنعت له ازادۍ سره يې بشپړه تضاد لرلو او د هغو بنسټ له انحصار څخه پرته دا ؤ، چې له خپل صنعت څخه ملاتړ وکړي او هغه له هر راز داخلي او بهرني سيالي څخه وژغوري.

دې کارپورېشنونو د ښار بازار د بهرنيو ابرو پر مخ تړلو او په څنګ کې يې څارنه کوله، چې د

کارپوریشن هېڅ غړی د نورو غړو پر ضد شتمن نشي. له دې کبله کارپوریشنونو د خپلو غړو لپاره پرېکړې لرلې، د بېلگې په توګه د بیې او لاسمزد کچه، د کارګټې، د هغو افزارونو، او کارګرانو شمېر، چې هره کارګاه یې باید ولري، ټاکلې. هر ډول رکلام (تبلیغات یې منعه کول)، تر څو په دې توګه د کارپوریشن هېڅ غړی له بل څخه مخکې نه شي او د امکان تر هانده برابرتیا په دوی کې حاکمه وي.

د هر کارپوریشن حقونه او باندېوالتیاوې، چې هغه یې له سیالی څخه ژغورل، لامل شول، چې د ابتکار ځواک له منځه لاړ شي، ولې چې هیڅ چا حق نلرلو، خپل جنس له نورو ژر یا ارزانه چمتو کړي او په دې توګه هغو ته ضرر ورسوي. د دې کارپوریشنونو اصلي موخه دا وه، چې صنعت په هماغې وضعې کې چې وه، وساتي، تر څو د وګړو وضعه هم ثابته پاتې شي.

د کارپوریشن مقرراتو یوه بله بڼه هم لرله او هغه د مصرفوونکي ژغورل وو، په دې مانا چې د ابرو ډول

د کارپورېشن له خوا بیا کتل کېده، تر څو له بنکلا و نه لوېږي، د دوکو او جعل لپاره یې ګرانې سزاګانې ټاکلې وې.

دې کارپورېشنونو، چې کسبیاو د ۱۱مې پېړۍ په پای کې پیل کړې، لمړی هېڅ قانوني بڼه نلرله او هغه کسبیاو یې، چې د کارپورېشن غړي نه وو، یوازې د بایکوت کولو (د هغو د مصنوعاتو د منع کولو) له لارې کولای شول، کارپورېشن کې غړیتوب ته اړ کړي، خو ورو ورو کارپورېشنونو ځواک وموند او په پای کې قانون اړ شو، د هغو واکونه په رسمیت وپېژني.

د کارګرانو او پاترنونو وضعیت: د هغه کارګرانو ژوند، چې په صنعتي ښارونو کې په کارګاوو کې بوخت وو (دوی نباید د کسبیاو سره اشتباه و نه نيسو)، پرله پسې د بحران او وزګارتیا سره مخ ؤ. همدا به چې توکي د جګړې له امله او د هغو د واردولو له امله بند شول، کارګاوې به له کاره ودرېدې او د وزګارو کارګرانو ډلې به په کوڅو کې

خوشې شوې او يا په كليو کې به په سوالگري لگيا شوې.

په هغو دورونو کې به چې دا بحرانونه نه وو، د کارگاوو د خاوندانو او يا اجاره لرونکو وضعيت به د منډې وړ ؤ، خو کارگرانو په خپله غالبن په تنگو او ناولو کوڅو کې په هغو کوټو کې، چې په اونيزه توگه به يې کرا کولې، ژوند کاوه او پرته له خپلو کاليو يې هېڅ مال نرلو. دا کارگران به له يوه بنار نه بل ته تلل او اربابانو (پاترنانو) سره به اجير کېدل. د دوه نې (دوشنبه) سهار به چې شو، دا بېوزلي به تر کليسا چاپېره عمومي ميدانونو کې کوم ارباب ته سترگې په لار وو، چې دوی د اتو ورځو په موده اجير کړي.

د کار ورځ د سهار له سره پيل کېده او پای يې د ورځې پای ؤ. د پيسو پرې کول به د خالي (شنبه) په ورځ پلي کېدل او سره د هغه چې د بنار مقرراتو به امر کولو، چې پيسې بايد په سپينو زرو پرې شي، اربابانو د پرې کولو په موکه خورا ناوړه گټه پورته کوله.

په دې توگه د لويو صنايعو کارگرانو د نور کسبپانو په منځ کې هغه طبقه تشکيلوله، چې تر يوه هانده پورې د نن ورځې پرولتاريا ته ورته وه. دا کارگران د «شنو نوکانو»، د کاليو او د تريخوالي له امله، چې په چلند او خبرو کې يې درلوده، پېژندل کېدل؛ هېچ چا له دې نه، چې له دې بېوزلو سره سم چلند ونکړي، حزر نه کولو، ولې چې پوهېدل، چې که چېرې د دوی څخه يو وشړي، د هغه ځای به د اورېدې مودې لپاره تش پاتې نه شي. له دې کبله د اريانتيا ځای نه دی، که وينو، چې کارگرانو د هماغه ديارلسمې پېړۍ له منځ نه د اعتصابونو په جوړولو لاس پورې گړ. تر ټولو پخوانی اعتصاب، چې مور ته څرگند دی، په ۱۲۴۶ م کال کې د دوپې په ښار کې (د فرانسې له شمال لويديزو ښارونو څخه) پېښ شو. په کال ۱۲۷۴ م کې د گان د ښار (د بلژيک په شمال لويديز کې پروت دی) د ټوکراوبدلو کارگران له اعتصاب څخه هم پورته لاړل، په ډله ايزه توگه له ښار نه ووتل او د بلژيک د پايتخت په لور روان

شول، خو د بنارونو خلک د دوی له عمل نه خبر شول، لار یې د دوی پر مخ وتړله. له دې کبله په هالنډ او بلژیک کې له ۱۲۴۲م څخه ځینې ترونونه د ځینو بنارونو تر منځ وتړل شول، پر دې بنسټ چې شکمن او توطیه گر کارگران یو بل ته ورستانه کړي او هرکله به چې کارگران د امر نه د سرغړونو په هڅه کې شول، هغوی یې تبعیدول او یا یې وژل.

هغو کارگرانو چې د دې دور په کارگاوو کې کار کولو، زموږ د عصر له مزدورانو سره یې څو بنسټیز توپیرونه لرل:

۱ - دغه کارگران د دې پر ځای چې په لویو فابریکو کې په خپلو کې څنگ تر څنگه کار وکړي، په وړو کارگاوو کې خواره وو.

۲ - پاترن (ارباب) چې د کار د افزارو څېښتن او یا - هسې چې غالبین پېښېدل - د هغو اجاره لرونکي و، اصولن په خپله هم کارگر و او د یوه کس پانگه وال سوداگر په حساب یې کار کولو او حال دا چې د نن ورځې فابریکه لرونکي پخپله په هېڅ وجه کارگر نه دي او په کار کې برخه نه اخلي.

له هغه ځايه چې د ښار مشران د بورژواگانو له
منځه ټاکل کېدل، په حقيقت کې داسې ډاډه مرجع،
چې د کارگرانو حقونه وژغوري، شتون نه لاره. د هغو
سندونو پر بنسټ، چې په لاس کې دي، په بشپړه
توگه څرگندوي، چې د لويو صنايعو د کارگرانو
زبېښاک کومې درجې ته رسېدلو، کارورکونکو په
پاترنانو او پاترنانو په خپل وار سره په بېوزلو کارگرانو
فشار راوړلو.

*****

۲۶

۱۴مې و ۱۵مې پېړۍ ته بشپړه کتنه

د بزگرانو وضعیت: د ۱۴مې پېړۍ په پیل کې د اروپا اقتصادي وضعه داسې وه، چې نه د بنسارونو خلک او نه د کلیو خلک هېڅ یو هم خوښ نه وو. ومو ویل، چې له ۱۱مې پېړۍ وروسته د سرفانو ازادول پیل شول، خو د سرواژ دور ډېرې پای پاتې (باقي مانده) برخې لا ټینګې وې، په ډېرو هېوادونو کې لا درانه بیګارونه په سرفانو باندې تحمیلېدل، په دې حال کې چې د سرواژ بنسپګنې له دوی څخه اخیستل شوې وې. په دې مانا چې سینیورانو په ۱۲مې او ۱۳مې پېړۍ کې - هماغه شان مو چې څرګنده کړه - د خپلو زمکو یوه برخه ازاده کړه او په اجاره یې ورکوله او له دې کبله یې غالب خپلې پخوانې بڼې له لاسه ورکړې وې او د بېلګې په توګه ځانونه یې د خپلو زمکو اوسېدونکو څخه ملاتړ ته موظف نه ګڼلو. سینیوران په هغه دور کې د هغه

زمکو لرونکو په حکم کې وو، چې د مالیو او ارزي حقونو د اخیستلو له لارې یې ژوند کاوه. پخوا سرفان له اربابې زمکو نه تېنول او نورو سیمو ته تلل او د بل ارباب په شنډو زمکو کې په کرهڼه بوختېدل او سینپوران د دې لپاره، چې د هغو له تېنې نه مخنیوی وکړي، ناهوبله دوی ته یې ازادي ورکوله او هغوی یې اجاره اخیستلو ته اړباسل. خو په دې دور کې له هغه ځایه چې د سینپورانو ډېرې زمکې ودانې شوې وې، سرفان که له خپلې زمکې څخه تېنول، عمومن کوم ارباب یې نه موندلو، چې هغو ته زمکه ورکړي. له دې کبله په دې دور کې کوم مهم لامل شتون نه لاره، چې سینپوران سرفانو ته ازادي ورکړي. سره د دې له دې کبله چې سینپورانو د تجارت د پیدا کېدو له امله پیسو ته اړتیا پیدا کړې وه، داسې پېښېدل، چې خپل سرفان او کله د یوه کلي ټول اوسېدونکي یې د لږې وجې په بدل کې ازادول، خو له هغه ځایه – هماغه شان چې وموویل – د سینپورانو د شنډو زمکو پراخوالي لږ شوی ؤ. سرفان هیله مند نه وو،

چې که د خپل ارباب له زمکو څخه ووځي، تر دې
بڼه وضعه ومومي.

له بله پلوه له هغه ځايه چې سرواژ د بزگرو لپاره
يو عمومي وضعیت نه ؤ او گڼ شمېر ازاد شوي وو،
هغه شمېر چې په دې وضعیت کې پاتې وو، ځانونه
بې له يوه حق څخه بې برخې گڼل او ناراضه کېدل.
ازاد بزگر هم له سينيورانو څخه، چې هغوی ته
بې زور ويلو، ناراضه وو او د سينيورانو خپل منځي
جگړې په دې ناخوښيو ورزياتېدلې.

دا وضعه په فرانسې کې رامنځ ته شوې وه او
نورو هېوادونو هم هغه ته ورته وضعیت لرلو. د
پېښې له مخې له ۱۳۱۵ کال نه تر ۱۳۱۷ م کاله پورې
په اروپا کې لويه قحطي پېښه شوه، چې وړاندي يې
له پخوانيو قحطيو خورا ډېرې وې او ۳۰ کاله
وروسته له دې تاريخه يو طاعون راغی، چې تر ټولو
خطرناکه طاعون ؤ، چې تاريخ يې په ياد لري، هسې
چې د اروپا يو پر دريمه نفوس يې له منځه يووړ.

دا ټول لاملونه د پاڅونونو لامل شول، چې د
هغو بېلگه (په ۱۳۵۸ م کې د ژاکري خوځښت) مو د

کتاب په ۱۳م څپرکی کې څرگند کړ. دا پاڅونونه موخې ته ونه رسېدل، بزگرو که څه هم د ټولني ډبرکی جوړولو، خو د هغو ټولنيز وضعیت داسې نه ؤ، چې د گډو عملياتو لپاره يو شي او له فکري پلوه هم نه پوهېدل، چې که اوسنۍ ټولنه وړانه کړي، د سبا ټولنه څرنگه ودانه کړي. د هغه بزگر، چې زمکه يې کرله او هغه خان تر منځ، چې د ده د لاسرنځه څخه يې ژوند کولو، ډېر توپير او تضاد شتون لرلو، خو د هغه توپير په کچه، چې نن د بنارونو د کارگر او پانگه وال تر منځ شتون لري، نه محسوسېده، ولې چې د بزگر وضعیت هسې ؤ، چې لمړی هغه په زمکې پورې تړلی ؤ او حال دا چې کارگر په فابريکې پورې هېڅ راز تړون نلري او دوهم دا چې د دوی خپلواکي تر يوه هانده پورې د کارگرانو په پرتله ډېره ساتل شوې وه.

د بورژواگانو او کارگرانو وضعه: له هغه ځايه چې د بنارونو ژوند په صنعت او سوداگري باندې تکيه لرله، څرگنده ده، چې بورژواگانو (سوداگرو او د کارگاؤ خاوندانو) په بنارونو کې ډېر اهميت لرلو او

مهم پورونه د دوی په لاس کې وو او هغوی وو، چې دولت یې جوړاوه. دې دولت په بشپړه توګه طبقاتی بڼه لرله، له هغه ځایه چې له عمومي ګټو سره یې غبرګون درلوده، تر څه مودې پورې یې لیاقت او کفایت له ځان څخه څرګند کړ او ښاري ادارې یې منځ ته راوړې، مالیه یې رامنځ ته کړه. بازارونه یې سم کړل، ښوونځي یې پرانیستل. خو څرګنده ده، چېرته چې د صنایعو د اقتصادیاتو ادره د هغو کسانو په لاس کې وي، چې د هغو له ګټو څخه ژوند کوي، د هغو هڅه به په دې کې وي، چې ترڅو کولای شي د کارګرانو برخه کمه کړي.

مور پخوا څرګنده کړه، چې کارګرانو څنګه په تدریج سره د فابریکو له خاوندانو سره مخالفت پیل کړ. اوس یو ټکي پر تېرو خبرو ورزیاتوو، چې ورو ورو ګڼ شمېر بورژواګان هم دې کارګرانو سره یوځای شول، ولې چې اقتصادي ځواک یوازې د لږو شمېرو په لاس کې لوېدلی ؤ، چې نورو ته یې د ګډون حق نه ورکولو. په دې توګه دوه بهیره د اداره کوونکو پر ضد رامنځ شول.

په دې پاڅونو باندې، چې د کارپورېشنونو له خوا د پاترنانو پر ضد پلي کېدل او مور له هغو څخه ځینې د کتاب په تېرو څپرکو کې څرگند کړل، غالبین د «دیموکراتیک انقلاب» نوم کېږدي. که دېموکراسي، په هغه مانا سره چې نن یې لري، په نظر کې ونیسو، دا نوم اېښودل چندانې سم نه دي، ولې چې ناراضیان او یاغیان د ملي حکومت د رامنځ ته کولو په هڅه کې نه وو، بلکه یوازې د ولسوالیو په حدودو کې یې فکر کاوه او هر کارپورېشن یوازې د خپل کسب په فکر کې ؤ او له دې کبله هرکله څو کارپورېشنونه د مبارزې په موکه له یوبل سره یو کېدل، مازې همدا به چې هله گوله وېده شوه، هغه وخت به په خپلو کې په نښته بوخت شول.

له بله پلوه نباید هېر کړو، چې همدا انقلابیان، چې په ځانونو یې دېموکرات نوم ایښې ؤ، د هغو ډلو غړي وو، چې د بنسټ ټولو خلکو په پرتله د ډېرو باندېوالتیاوو خاوندان وو او د بېلگې په توگه د صنعت او سوداګرۍ انحصار یې په لاس کې لرلو.

دا دېموکراسی، چې دا کسان یې پلوي وو، په حقیقت کې د باندېوالتیاوو خاوندانو لپاره د دېموکراسی څخه عبارت وه.

*****

د کارپورېشن په بنسټ کې تزلزل

د کارگرانو او پانگه والو نښتو ته چمتو کېدل:

ومو ویل، چې د ښارونو چارې لویو بورژواگانو اداره کولې او له هغه ځایه چې دغو مهمې دندې ځانونو ته ځانگړې کړې وې او ناوړه گټه یې پورته کوله، د ۱۳مې پېړۍ له نیمایې راهیسې د وړو سوداگرو او کارگرانو له خوا ځینې خوځښتونه د لویو بورژواگانو پر ضد راپورته شول او له هغه ځایه چې د نفوس ډېرکې په کارپورېشنونو کې ؤ، ناچاره شول، چې کارپورېشنونو ته د ښار د چارو په ادارې کې برخه ورکړي او د هغو استاذي ومني.

له بله پلوه دهغو کارگرانو وضعې، چې په لویو صنایعو کې یې کار کولو، د بازار د سیمه ایزو کسبیانو سره خورا توپیر درلوده. دا کارگران نور د خپلو اربابانو سره په یوه کرښه کې نه وو او خپله اقتصادي خپلواکي یې له لاسه ورکړې وه. له دې

کبله په هڅه کې وو، چې له اقتصادي بدې وضعې څخه راووتې او د کار د شرايطو او د لاسمزد بېي ټاکل د دوی خپل لاس ته ولوېږي او ناروېنانه افکار د برابرتيا په هکله له هغوی څخه د ډېرو په سر کې لوېدلي وو. همدغه وو، چې د ۱۳مې پېړۍ په پای کې يې په ټولو ښارونو کې د پاڅون بېراغ اوچت کې، خو په چټکتيا سره د بورژوازي نورو وگړو، يانې سوداگرو او کسبيانو د دوی پر ضد لاس په پاڅون پورې کې او د هغوی خوځښتونه يې کرار کړل.

د دې ورځ مزده کارگرانو او دې پرولترانو په وړاندې د لويې سوداگري پانگه وال، دلان او د جنسونو صادرونکي د سيمه ايزو صنايعو له خاوندانو سره يو شول او د دې لپاره چې ټول وگړي راضي وساتي، په هڅه کې شول، چې هرې مهمې ډلې ته، يانې د وړو کارگروو بورژواگانو او د ټوکرو اوبدلو فابريکو کارگرانو ته د ښار په چارو کې د مداخلې حق ورکړي. خو نوموړي کارگران پوهېدل، چې دا عمل له يوه نيرنگ څخه پرته ډېرڅه نه دي، ولې چې په دې توگه به دوی د ښار نورو غړو په پرتله لږکی وي

او د دې لپاره چې خپل حق واخلي، زورته لاس اچلو
 څخه پرته بله لار نلري. له دې كبله يې د ټولې
 ۱۴مې پېړۍ په موده كې لاس په خوځښتونو پورې
 كړ او حكومت يې په لاس كې ونېوه، خو عمومن د
 دوى غليمانو بناړونه كلابند كول او د دوى لار يې
 له بهر سره تړله او كارگران يې تسليمېدو ته اړ كول او
 په پاى كې خوځښتونو په عام وژنې سره پاى مونده
 او كارگران اړ شول له خپلو غليمانو سره بېرته
 جوړښت وكړي.

د ۱۴مې پېړۍ په پاى كې په كوچنيو
 كارپوښنونو كې هم پرولترو شتون وموند، ولې چې
 هغو هم كولاى نشول، چې د خپلو غړو اقتصادى
 خپلواكي خوندي وساتي. تر هغه وخته پورې چې
 كسيانو هيله لرله، چې په اسانى سره د بنوونكي
 درجې ته ورسېږي، له خپلو بنوونكو سره يې په
 سوله او اسيلتيا كې ژوند كولو، خو د كسيونو پراختيا
 هغه هاند ته رسېدلې وه، چې د مصرفوونكو شمېر
 اجازه نه وركوله، چې نوې كارگاوي منځ ته راوړي او
 د توليد كچه پورته يوسي، نو د بنوونكي پور ته

رسېدل ورځ په ورځ لا گران شول او راز راز مقررات رامنځ ته شول، تر څو د بنوونکي پور د بنوونکو په کورنيو کې پاتې شي، د زده کړې موده يې اوږده کړه، د هغه پيسو کچه يې، چې د بنوونکي مقام ته رسېدو لپاره بايد پرې شي، پورته يووړه. د يوه شاهکار بنودل يې، چې د کسبي د لياقت بېلگه واوسي، د بنوونکي پور ته رسېدلو لپاره لازمي وگڼله. لنډه دا چې د کسبيانو کارپورېشنونه د يو شمېر کبرجنو بنوونکو درلودونکي شول، چې غوښتل يې چې کارپورېشن يوازې خپلو زامنو او يا زومانو ته وسپاري.

له دې کبله د هماغه ۱۴مې پېړۍ له نيمايي نه زده کوونکو او کارگرانو، چې د خپل وضعیت د ښه کېدو لپاره کومه هيله نلرله، په اعتصابونو لاس پورې کړ او غوښتنه يې وکړه، چې لاسمزدونه پورته شي او تر څنګه يې دوی هم وکولای شي د بنوونکو په توګه د کارګاوو په ادارې کې ګډون ولري.

په دې دور کې کارگر، چې پخوا د خپل بسوونکي مرستیال ؤ او د هغه په ژوندانه کې یې گډون لرلو او غالبین له هغه سر یې خپلوي کوله او په کورنۍ کې یې ورگډېده او د هغه ځای ناستی کېدو، ورو ورو په ورځ مزده کارگر باندې بدل شو او په دې توگه په وړو کارگروو کې هم کار او پانگه د یوبل مخې ته ودرېدل. هغه کورنۍ وضعه چې په کارگروو کې حاکمه وه، له منځه ولاړه او د کارگر او پانگه وال نښتې د هغه پر ځای کېناستې.

له هغه ځایه چې کارگران ټول د گډو گټو خاوندان وو او یو ډول غوښتنې یې لرلې، یو بل سره د مرستې او د خپلو گټو څخه دفاع لپاره یې ځینې ټولنې جوړې کړې، چې لمنه یې تر ډېرو ښارونو پورې غزېدله. د دې سازمانونو بنسټیزه موخه دا وه، چې خپلو غړو له کار پیدا کړي او هغوی د اربابانو له زبېښاک څخه وژغوري.

اربابان هم د دې سازمانونو په وړاندې په خپلو کې نږدې شول او په خپلو کې یې د یووالي تړون وکړ.

په دې توگه په بنارونو کې اقتصادي او ټولنيز تضاد څرگند شو. خو دا تضاد که څومره هم ځواکمن ؤ، کولای يې نشول چې د دې ځواکمن تشکيل بنسټ درې وړې کړي، په ځانگړې توگه، چې د فکر او اړتياوو او گټو له کبله د کارگرانو او کسبپانو يوې خوا ته په خپلو کې او له بزگرو سره بلې خوا ته توپير لرلو. هغو کولای نشول، بزگر هغسې چې لازمه وه، له ځان سره هملاسي کړي او حال داچې لويې کورنې، اسيلې کورنې او د زمکو لوی خاوندان په چټکتيا سره د سوداگرو او شتمنو او د صنايعو اربابانو مرستې ته راغلل. په پايله کې يې د پاڅون څپې، چې له هر څنډې نه راپورته شوې وې، د پيسو او زور دغه بند په وړاندې ماتېدلې.

د بنارونو داخلي صنايعو نه ملاتړ: البته راز راز صنعتي ډلې، چې په يو بنار کې وې، په خپلو کې يې د گټو اختلاف درلودلو، خو د هغو ټولو گټو غوښتنه کوله، چې ځانو نه د بهرني سيالی څخه وژغوري. له دې کبله ټول سره يو وو، چې په هره وزله چې لاس

ته راتلی شی، انحصار حُواکمن کړي. د صادراتي صنایعو کارگران (لوی صنایع، چې د هغو ابره له یوه هېواد څخه بل هېواد ته صادرېده، لکه توکراوبدل او داسې نور) او د سیمه ایزو بازارونو کسبیاں له دې انحصارونو سره موافق وو، ولې چې د صادراتي صنایعو کارگران په دې باور وو، چې د دوی مزد به د صنایعو له امله پورته لاړ شي. او د سیمه ایزو بازارونو کسبیاں هیله مند وو، چې د دې سیستم له کبله به د دوی د کالیو بېې پورته ولاړې شي او یا لږ تر لږه ثابتې پاتې شي. له دې کبله صنایعو ځانگړې بڼه وموندله او هر کسب یوې ځانگړې ډلې ته ځانگړی شو.

د هغو په نظر ازادې له هغو باندې والتیاوو څه عبارت وه، چې د دوی ځای ټینګ کړي. د هغو په نظر هېڅ کوم حق شتون نه لاره، مگر هغه حق، چې لاس ته یې راوړی و.

د دې ځانگړتیا او انحصار بېلگې په دې کې وینو، چې د بورژوازي پورته رسېدلو لپاره گرانې مقررات پیدا شوي وو او هر بناړ هغه باندې والتیاوي،

چې خپلو بورژواگانو ته ورکړې وې، هغو ته منحصرې ساتلې. له دې کبله د ښار اوسېدونکو ته د باندېوالتیاوو لاس ته راوړل ورځ په ورځ لا گرانېدل.

د همدغو انحصارونو له کبله وو، چې ورو ورو یې هڅه وکړه، د ښارونو خواوې له صنایعو څخه تشې کړي او په تدریج سره یې په بېلابېلو پلمو منع کړله، چې څوک دې د ښار نه بهر کومه هټې او یا کارگاه خلاصه کړي او یوازې د بازار په ورځو هغه جنسونه، چې د ښار په منځ کې چمتو شوي نه دي، په هغه ځای کې وپلوري.

دا ډول انحصارونه، په هغه توگه چې صنعت یې فلجولو، لامل شول، چې سوداگري هم د مزاحمت سره مخ شي او له هغه ځایه چې کسبیاو د هغه باور له امله، چې د انحصار ځواکمنولو او د کسبونو ځانگړتیا ته یې لرلو، خپلې ابرې به یې د بازار په ورځو هم پېرودلو او پلورلو ته نه اېښودلې. بازارونه هم په څوارلسمې پېړۍ کې مخ په ډوبېدو شول. له بله پلوه ځینې مقررات پیدا شول، چې سوداگران به

چې کله کوم بنار ته ورسېدل، باید خپل بازارونه یې خلاص کړي وای، مخکې له دې چې لېرې ځای ته ولاړ شي، خپل جنسونه د هماغه بنار په بورژوازی وپلوري. البته دا مقررات د سوداګرۍ له روح سره بشپړ مخالف وو او زیات بندونه یې سوداګرۍ ته په لاس او پښو ورتړل.

خو برسېره پر دې بنارونو کولای نشول ځانونه سوداګرۍ ته نا اړ وبولي او هر څه شتمن کېدل، د دوی اړتیا سوداګرۍ ته ډېرېدلې او دوی یوازې کولای شول سوداګري تر هغه هانده پورې، چې د بنار د دېوالونو په منځ کې وه، د خپلو مقرراتو لاندې راولي. له دې کبله د پانګې لاسبری د هغه بنارونو په منځ کې، چې د سوداګرۍ موخه ګرځېدل، لکه د سمندر څپې، چې د وړو جزیرو په منځ کې خپرېږي، ځای پر ځای کېده.

د لویو سوداګریزو شرکتونو منځ ته راتلل او

بانکونه:

د ۱۴مې او ۱۵مې پېړۍ د پام وړ پېښو نه یوه د لویو شرکتونو او د هغو د استاذو چټکه وده ده، په

همدې زمانه کې وه، چې سوداګرو په تدریج سره، د پانګې په کار اچولو لار، د دفترونو ساتل او د اعتبار د خلاصولو مقررات زده کړل. په ۱۴۰۷ م کال کې هم د نوې زمانې لمړنۍ بانک د «ژن» په بنسټ کې منځ ته راغی.

د سینیورانو او پاچایانو په دستګاه کې د بورژواګانو نفوذ:

له همدې کبله چې د اعتبار پرانیستل دود شول، احتکار خپور شو. وړل راوړل اسان شول. د سوداګرۍ نمایندګیو او د هغو استاذو او ان هغو کسانو ته، چې لېرشانې اقتصادي ځواک یې لاره، د سوداګرۍ او ګټې لاس ته راوړلو لار پرانیستل شوه. له هغه ځایه چې د بنارونو مقررات مخ په وده وو، د چوپړو پوځونو ساتلو لګښتونه او د ګرمې وسلې کارول ورځ په ورځ زیاتېدل، پاچا او سینیوران پر شول، چې ځان نه چاپېره یو شمېر مشاوران او راز راز چارواکي ولري، چې هغه کارونه، چې د اسیلانو له توانه بهر وو او اسیلانو هغه د خپل لویوالي سره وړ نه ګڼل، سرته ورسوي. دې کسانو دنده لرله، چې

مالي چارې اداره کړي او د خپلو اربابانو خزانه تشه پرې نږدي او په دې لار کې د هغو له هر راز دوکې او غلطيو څخه سترگې پټې کړي. په دې توگه يوه نوې طبقه رامنځ ته شوه، چې د پانگې په کار اچولو او د گټې لاس ته راوړلو په لار کې هېڅ قيد او بند باندې تړلي نه وو او د بنارونو پخوانيو اربابانو په شان يې هېڅ راز مقررات سپېڅلي نه گڼل. دا طبقه، هغسې چې وړاندې مو وويل، عمومن د سوداگرۍ استاذو او دلالانو، چې وروسته پانگه وال شول، جوړوله.

د ۱۴مې او ۱۵مې پېړۍ ټول پانگه وال اړ وو، چې ځانونه شاهزويانو او سينيورانو پورې وتړي او له دې کبله د هغو تر منځ د گټو د جوړښت له پلوه ټينگې اړيکې پيدا شوې. له يوه پلوه سينورانو کولای نشول، چې پرته له دغې طبقې خپل عمومي او ځانگړي لگښتونه اداره کړي او له بله پلوه لوی سوداگر او بانک لرونکي په سينيورانو باندې يې تکيه کوله، ترڅو هغوی د بنارونو کلکو مقرراتو په هکله خپل ملاتړ وگرځوي، د هغو په لاس د ځان مخالف پاڅونونه کرار کړي او د خپلو پيسو او کاليو

بهيړ تضمين كړي. ټولنيزو او انقلابي خوځښتونو چې څومره ډېره وده كوله، هغه كسان يې، چې دا خوځښتونه د دوى پر ضد وو، لا زيات د يوه لوى ځواك په لور، چې د دوى پناه ځاى وي، جلبول.

د هېوادونو د سوداگرۍ او صنعت نه ملاتړ: د بڼارونو انحصاري مقررات له سياسي پلوه سينپورانو ته او له اقتصادي پلوه ټولو هغو كسانو ته، چې ياد شوي مقررات د هغوى لپاره خنډ گرځېدل، زيان راورونكي وو.

له دې كبله د بېلگې په توگه په فلاندر (د بلژيک په شمال لويديز) کې کوچنيو بڼارونو له سينپورانو څخه غوښتنه وکړه، چې هغوى ته د لويو بڼارونو له استبداد څخه خلاصون ورکړي. د هغه ملاتړ له امله، چې د کليو له صنايعو څخه پلى شو، د ۱۴مې پېړۍ په نيمايي کې يو شمېر کليو ته اجازه ورکړل شوه، چې په ټوکر او بدلو بوخت شي. په دې توگه د ټوکر او بدلو کارگاوي منځ ته راغلې، چې هم يې له فني پلوه او هم يې د کار د شرايطو له پلوه د پخوانيو کارگاوو سره توپير لرلو، په دې مانا چې نه يوازې

لوکس توکرونه یې تولیدول، بلکه کم ارزښته توکری یې هم جوړولې او د کار په رژیم کې ازادې د صنعتي باندېوالتیاوو ځای ناستې شوه. په دې دور کې کارپورېشنونه له منځه ولاړل او په هغه حال کې چې پاتې شول، په هغو کې نفوذ د وگړو لپاره اسان شو او دې نوي صنعت د پانگه وال صنعت بڼه ځان ته ونيوه، په دې مانا چې کارگر له کارورکوونکي سره مخامخ کېده او له هغه سره یې تړون تړلو او خپل مزد یې له هغه سره ټاکلو. په پای کې د کلیو صنعت د پانگه والی سرلیکه جوړه شوه.

تر دې دمه پاچایانو او سینیورانو له سوداگرو نه ملاتړ کولو او له سوداگری څخه یې د لارساتلو د حقونو اخیستلو له لارې گټه پورته کوله او د جگړې په موکه کې یې سوداگریزې اړیکې شلولې، خو د خپلو اېلانو اقتصادي فعالیت یې ازاد پرېښودلی ؤ.

له یوه پلوه د سینیورانو واکونه د دوی په سپمې پورې محدود وو او له بله پلوه د بېلابېلو سیمو مقررات لامل کېدل، چې هغوی په خپلو کې جوړښت ونلري او ونکولای شي د عمومي گټو سره سم او ځانگړو گټو سره ضد مقررات وضعه کړي. خو

په تدریج سره د ۱۴مې پېړۍ په پای او د ۱۵مې پېړۍ په پیل کې دولتونو هڅه وکړه، چې د خپلو اېلانو صنعت او سوداګرۍ څخه د بهرني صنعت او سوداګرۍ په وړاندې ملاتړ وکړي او د دې کار لپاره یې ښارونه سرمشق وګرځول او د هغو سیاست په حقیقت کې هماغه د ښارونو سیاست ؤ، چې د دولتونو تر هانده وغزول شو.

تر هغې موکې پورې دولتونو د بهر سره سوداګرۍ لپاره هېڅ راز بندیزونه قایل نه وو، خو تر هغه وروسته یې د ښارونو په دود ځانونو لپاره باندېوالتیاوې او انحصارونه جوړ کړل او دا امر لمړی ځل په انگلستان کې، چې له نورو هېوادونو ډېر د دولت د یووالي څېښتن ؤ، رابرسېره شو.

*****

۲۷

۱۶ مه پپری په صنعت او سوداگری کې لوی
بدلونونه

د افریقي له سهېل څخه د هندوستان د لارې
موندل کېدل: سلیپې جگړو په پای کې د
مسیحیانو په بري پای ونه موند، په دې مانا، چې
فلسطین د مسلمانو ترکانو په لاس کې پاتې شو او
قسطنطنیه یې هم په ۱۴۵۷م کال کې فتح کړله.
ترکانو د مدیترانې د شمال سوداگریزه لار، یانې
هغه لار چې د ژن (د ایتالیا له بندرونو) راتلله او له
تور سمندرګي نه تېرېدله، وتړله. خو له هغه ځایه
چې په کال ۱۵۱۶م کې یې مصر هم فتحه کړ (د
فاتح سلطان محمد په لاس) د مدیترانې د سهېل
سوداگری بېرته رونق وموند او د سره سمندرګي او
سکندریې لار بېرته پرانیستل شوه.
له هغه ځایه چې د مدیترانې د شمال سوداګري
له رونقه ولوېده او ایتالیا، چې مهم سوداګریز ښار یې

«ونیز» ؤ له نبردې ختیز سره یې تقریباً اړیکې وشلولې، هغه هېوادونو چې له ونیز او د ختیز نورو ښارونو سره سوداګري کوله، په هڅه کې شول، چې ګواکې د قسطنطنیې څخه پرته بله لار د هندوستان په لور وموندي. ولې چې د هغوی عمده سوداګري مرچ، سونډی (زنجبیل) او نور لږموندونکي درملونه وو، چې له هندوستان څخه لاس ته راتلل.

پرتګالیان په دې خیال چې د مراکش په مسلمانانو له سهېل لوري یرغل وکړي او ځانونه د ختیز هېوادونو ته ورسوي، د ۱۵مې پېړۍ په لمړې نیمايي کې یې د افریقي له لويديزو څنډو نه په ښکته راتلو پیل وکړ. په لمړي سر کې، له هغه ځايه چې سمندر یې نه پېژانده، سرعت یې خورا سوکه ؤ، خو ورو ورو یې چټکتیا وموندله، هسې چې په کال ۱۴۶۰م کې شنه جغ (دماغې) ته ورسېدل او له هغه ځايه چې پوه شول، چې په دې سیمو کې هم پرګنې شته او له هغو ځايوو نه کولای شي، مریان او د سرو زرو دوړه لاس ته راوړي، تشویق شول او د دوی یو

سمندر وهونکی په ۱۴۸۵م کال کې د هیلې له جغ
 خخه، چې د افریقي جزیرې په سر کې پرته ده، تېر
 شو او خبر یې راوړ، چې د افریقي خنډه د شمال په
 لور پورته راځي.

دې خبر د بري هيله زیاته کړه او پرتگالیان په
 پای کې په ۱۴۹۸م کال کې بریالي شول، چې
 هندوستان، چې افریقي ته مخامخ پروت دی، د
 سهېل له لارې وموندي.

ژر ټول پوه شول، چې د هندوستان نوې لاره
 دېرې بسپگنې لري. پخوا د دې لپاره چې د
 سوداګرۍ مال ختیز ته ورسوي، باید له سره
 سمندرګي خخه، چې تنګ او په ستونزو سره د
 تېرېدو وړ ؤ، تېر شي. د سوداګرۍ مال په عدن او
 جدې کې بلې بېرې ته منتقل کړي، موافقو بادونو ته
 تم شي، په زمکنیو واټونو کې هم د لارساتلو حقونه
 پرې کړي، په سپکو بېرېو سره د نیل له سینده تېر
 شي او په سکندرېې کې کالي بلې بېرې کې کېردي
 او حال دا چې په نوې لار کې دې ټولو زیارونو ته اړه
 نه وه.

پرتگاليانو د هرمز جزيره د ايران په سهېل کې په ۱۵۰۷م کال کې ونېوله او سور سمندرګی او د فارس خليج يې، چې د مصر او سوريې دوه سوداګريز بنسټونه وو، خان ته ځانګړي کړل. وروسته يې هم عدن ونيوه او مصري بېرې يې تر يرغل لاندې ونېولې.

کله چې پرتگاليان په سمندريزو لارو مسلط شول، مسلمانو سوداګرو سره يې په نښتو پيل وکړ او د هغو جګړې په حقيقت کې د مرچو او سونډي د سوداګرو صليبي جنگ ؤ.

په دې جنګونو کې عجيبې ځناور تياوې پلې شوې او هر راز کرڼه د مسلمانانو پر ضد جايزه وشمېرل شوه. اور لګول، عام وژنه، کلابندي، د ودانو بڼارونو وړانونه، د بېړيو سوزول سره د کارکوونکو، د بنديانو د سرونو پرې کول او «بربرو» پاچايانو ته د هغو د پزو او غوړونو لېرل، دا وو د هغو کسانو کرڼې، چې پر ځانونو يې د مسيح سپارو نوم ايښې ؤ.

د امریکې کشف: شپږ کاله مخکې له دې چې دا لار وموندل شي، يانې کریستوفر کلمبوس، چې هغه هم د هندوستان موندلو لپاره په سمندر وهلو بوخت ؤ، امریکا یې کشف کړله.

دا سړی د «ژن» د بندرگي اوسېدونکی ؤ او خپرته یې کوله، ترڅو د هندوستان لار د ختیز له لوري وموندي او د دې لپاره چې د دې کار وزلې چمتو کړي، پرتگال ته ولاړ. خو په هغه ځای کې بریالی نشو او اسپانیې ته یې سفر وکړ. د اسپانیې پاچا له هغه سره دا ومنل او درې بېرې یې ده ته ورکړې. کلمبوس د اسپانیې سهېل لويديز لوري ته روان شو او په هماغه کال کې د امریکې جزیرو ته ورسېدو. کلمبوس څلور ځلې نور هم امریکې ته سفر وکړ او تر ۱۵۰۶م کال پورې چې مړ شو، فکر یې کاوه، چې هندوستان یې کشف کړی او نه پوهېدو، چې هلته نوې سیمه ده.

کله چې کلمبوس د امریکې لمړنې جزیرې کشف کړې، ټولو دی وینکنه، چې د هند د هېواد د موندلو لپاره یې بده لار ټاکلې او حال دا چې

پرتگاليانو بڼه لار موندلې ده. دی يې ملامت کړ، چې د ده زمکې لږ سره زر لري، له دې کبله د سرو زرو حرص د کلمبوس ځای ناستي اړياسل، چې د لويديز خواته مخکې لاړ شي.

امريکا د کلمبوس له کشفه وړاندې: پراخې وچې، چې د هند لار يې په سمندر وهونکو بندوله، واقعن نوې نړۍ وه او له عجايبو څخه ډکه. په بشپړه توگه د کريستف کلمبوس نه مخکې امريکه د تمدن له پلوه د زمکې د کرې له نورو سيمو څخه وروسته پاتې وه. ډېر ولسونو هلته د تاريخ نه وړاندې ژوندانه په دود يې ژوند کولو، په هغه توگه چې که وغواړو د امريکې د هغه وخت تر ټولو ځلاندي تمدنونه له نورو تمدنونو سره پرتله کړو، بايد هغوی د کلدي، مصر او چين له پخواني تمدن ته ورته وگڼو.

په دې سيمه کې هغه څه چې د اروپائيانو پام تر هر څه ډېر جلب کړ، د امريکې بې شمېره سره زر، سپين زر، مرغلرې او مرجان وو، چې د هند د درملونه يې له يادونو څخه واپستل. بلې سوداگرۍ چې خورا ډېره گټه لرله، هغه د دې خاورې د خلکو

سوداگري وه، چې هغو يې بنکارول او په اروپاکې يې د مريه په نامه پلورل. اصولن وروسته له دې چې امريکه کشف شوه، روحانيانو تر مودو پورې بحث کولو، چې آیا د دې خاروې خلک روح لري او که نه!

د امريکې له بوميانو سره د اروپائيانو د چلند بېلگه: هماغه شان مو چې وويل، هغه څه چې اروپائيان يې امريکې ته جلب کړل، د هغې سره او سپين زر وو. له دې کبله ورځ په ورځ د هغو پېښو لټو شمېر، چې په سرو زرو پسې يې ځغستل، ډېر شو او دغو سره د دې چې ځانونو ته يې د مذهب رنگ هم ورکولو او ويل يې، د ځناورو مسيحي کولو او د خدای رضا لپاره هغې خاورې ته ځي، له هېڅ ډول څېړنې نه يې ډډه نه کوله. دا دي د هغو د چلند څو بېلگې:

اسپانويانو مکسيکو فتحه کړله. د مکسيکو وروستني پاچا چې ډېر مقاومت وښوده، په پای کې ونېول شو او هغه يې په دار وځړاوه، خو وړاندې له دې چې دار ته وځېرول شي، دی يې په سره اور

ځملاوه، تر څو خپل گنجونه بنکاره کړي! نامتو ده، چې وزیر یې هم په همدې شکنجې اخته کړی ؤ او هغه تر زاریو ډکو کتلو سره له پاچا څخه غوښتنه وکړه، چې دومره په شکنجې کې پاتې نشي او گنج څرگند کړي. پاچا ده ته مخ راواړولو او ویې ویل: «آیا زه څه د گلو په پانو وېده یم؟»

په همدې موکه کې د دو کسو اسپانویانو وژل کېدلو اسپانویانو ته پلمه په لاس کې ورکړه او هغو قاتل کس او نور ۱۵ کسه بومیان ونيول او ژوندي یې په اور وسوزول!

هسې چې مؤرخانو لیکلي دي: د مکسیکو په نېولو کې ۶۷،۰۰۰ کسه له بومیانو څخه په جگړه کې او ۵۰،۰۰۰ کسه له هغوی څخه د ناروغیو له کبله مړه شول! که دا رقمونه که څه هم مبالغه جن وي، څرگندوي، چې د بومیانو په وژلو کې څومره هڅه سرته رسېدله.

د «پيرو» په نېولو کې هم اسپانویانو په یوه خبره ۲،۰۰۰ او په بله خبره ۱۰،۰۰۰ کسه اوسېدونکي ووژل، په دې حال کې چې دوی خپله یو

کس زخمي هم نلرلو، ولې چې دوی په گرمې وسلې سمبال له هغو کسانو سره، چې د دفاع لپاره یې هېڅ ځواکمنه وسله نلرله، مخامخ کېدل.

د امریکې د سرو زرو کچه: ونزوېلا د سرو زرو خاوره وه او په هغه کچه سر زریې درلودل، چې کورني لوبښې یې هم له سرو زرو څخه جوړول. د هغو کسانو ځناورتوب، چې دې خاروې ته ورغلل، هومره وه، چې هغه ځای یې له نفوس ځینې تش کړ. د مریانو په یوه بازار یې بدل کړ.

لیکي، چې له ۱۵۳۳م کال څخه وروسته له «پیرو» څخه یې له سلو میلیونو فرانکو څخه پورته سره زر او د هغه دوه ځله یې سپین زر بهر کړل. د امریکې او اسپانیا ابرې یې د ۱۵۴۱م - ۱۵۴۴م کلونو په منځ کې نږدې ۱۷ میلیونه فرانکه اټکل کړې دي.

انگلستان څنگه شتمن شو: داسې ښکارېده، چې د اسپانیا او پرتغال سوداگریز او مالي ځواک نه ماتېدونکی دی او د امریکې سره زر په ځانگړې توگه د دوی دي او د نورو هېوادونو سوداگر او د هغو له

ډلې نه انگلستان باید له لېرې څخه دا دسترخوان یوازې بوی کړي. د هغو یوازېنې هیله دا وه، چې له هغه ځایه چې اسپانویان له سهیل لویدیز او پرتگالیان له سهیل ختیز څخه هندوستان ته روان شوي دي، کېدای شي له شمال ختیز او یا شمال لوېدیځ څخه کومه لار شتون ولري، له دې کبله انگریز سیلانیان له دوو خواوو څخه په هڅو کې شول، خو کوم ځای ته ونه رسېدل.

البته د انگریز پاچایانو جرئت کولای نشو، چې له اسپانیې سره ووهي، خو د انگلستان سوداګرو په دې کې هېڅ کومه ګټه نلرله، چې دا تړون درون وشمېرې او د نړۍ شتمنو سیمو ته ولاړ نشي. د انگلستان سمندریزه غلا په ۱۵مې پېړۍ کې مشهوره وه او په ۱۶مې پېړۍ کې د وطن پرستی هاندونو ته ورسېده. د سمندریزې سوداګرۍ او غلا تر منځ کومه ټاکلې جلا کوونکې کرښه نه وه او د غلا ځینې ډولونه اصولن قانوني شمېرل کېدل، د بېلګې په توګه که کوم بېړۍ چلونکی د بهرنې بېړۍ لخوا لوټ شوی وای، حق یې لاره، چې د هغه بدل له هرې

بېړۍ څخه، چې د هغه هېواد څخه وي، واخلي. انگرېز بېړۍ چلوونکي، چې په توپو سنبالي بېړۍ يې لرلې، خپله دنده يې رسمن د پرتگالي بېړيو په لوبه، چې له هندوستان نه راستنېدې، بدله کړې وه.

جان هاوگینس لمړنی کس ؤ، چې هڅه يې وکړه، تر څو د اسپانيې له مستعمرو سره منظمه سوداگري روانه کړي او له هغه ځايه چې سوداگر او بېړۍ چلوونکی هم ؤ، په ۱۵۶۲م کې يې يو شمېر مريان د گينې له جزایرو څخه اوچت کړل، هغوی يې د اسپانيې په مستعمرو کې په سوندي او قند باندې بدل کړل، دا لمړنی سفر لامل شو، چې جان هاوگینس د انگلستان تر ټولو شمن سپری شي او نور د ده نه په تقليد بوخت شي.

«فرانسيس دراگ» د انگلستان يو زړور بېړۍ چلوونکی ؤ. دې سپری په بشپړه توگه په غير قانوني کارونو لاس پورې کړ او د بېلگې په توگه له دوو بېړيو او پنځوسو کسانو سره د «پيرو» د سمندر په څنډو کې پلې شو، د کچرو کاروان يې، چې بار يې سره زر وو، لوبه کړ او سره زر يې په بېړۍ کې واچول او

انگلستان ته یې راوړل او الیزابت د انگلستان ملکه په باطن کې له دې غلا نه خوښه شوه.

«دراگ» په ۱۵۷۷ م کال کې په اوږدې پردېسې روان شو او غوښتل یې چې له نړې نه چاپېره وگرځي. دا سفر د څو کسو شریکانو په پیسو، چې له هغو څخه یوه د انگلستان ملکه الیزابت وه، پلې شو. د انگلستان ملکې دا کړنې رسمن د غنډلو وړ گرځولې، خو په باطن کې دا خپله په هغو کې شریکه وه.

دا ځل د «دراگ» بېرې، چې په توپونو سمبال وه، څو سوه سړي پکې وو. په هر ځای کې چې د «دراگ» بېرې لنگر اچولو، د ښار حاکم ډارېدلو او که حاضر نه وای، چې تحفې ورکړي، هغه ښار یې د توپونو تر اور لاندې نېولو. خو دراگ په دې تحفو قناعت نه لرلو او د ده اصلی ولجه دا وه، چې د سرو زرو وړوونکې بېرې ونېسي. اتفاقن «پانامې» ته نژدې یو بومي کس، چې د انگریزانو او اسپانویانو تر منځ یې توپیر کولای نشو، خیال یې وکړ، چې دراگ د ده د اربابانو له ډلې څخه دی. هغه یې هغه خلیج

خواته بوتلو، چې له سرو زرو ډکې بېړۍ هلته لنګر اچولی ؤ. دراګ هم مائل نشو، صندوقونه یې خلاص کړل او په ۱۵۸۰م کال کې د انګلستان ملکه الیزابت له دې ولجې نه لویه برخه یووړه و وایي، چې نورو شریکانو هم د خپلې برخې ۴۷۰۰ په سلو کې ګټه پورته کړه.

کله چې دا خبر اسپانیې ته ورسېده، خورا غوسه او غضب یې راوپاراوه، د اسپانیې سفیر په لندن کې دنده واخیسته، چې دې کار پر ضد اعتراض وکړي. الیزابت وویل، چې له دې کار نه هېڅ خبر نلري او قول یې ورکړ، چې دا به وروستنی یرغل وي، چې د اسپانیې جاګیرونو باندې کېږي. خو برسېره پر دې د سمندریزو ځواکونو په تجهیز لګیا شوه او وسله یې وپېروده او دراګ ته یې د لویانو لقب ورکړ. له دې کبله څرګنده وه، چې د انګلستان او اسپانیې تر منځ باید جګړه پیل شوې وای او دا یو اړوند دی، چې رسوي، چې **جنگ د دولتونو تر منځه عمومن** اقتصادي لامل لري او هغه څوک یې په لار اچوي،

چې غواړي خپلې نامشروع گټې وساتي، خو له هغه ځايه چې کولای نشي خپل دغه ټيټ نيتونه څرگند کړي، د وطن پالنو احساساتو پرمين او ځلاند رنگونه پرې وهي، تر څو وکولای شي، د ولس وگړي، چې هېڅ راز گټه په دې حريصيزه جگړو کې نه لري، په لا ساده توگه وژلو ته وځکوي. سر فرانسيس دراگ، د انگلستان د جنگي جازونو په سر کې ودرېدو او د اسپانيې د مستعمرو په وړاندو يې پيل وکړ او بنکاره يې کړه، چې انگرېزي بېرې حق لري، په هغو ځايونو کې تگ راتگ وکړي.

کارپورېشن خپلې بڼې له لاسه ورکوي:

پانگه وال اقتصاد پرمختگ کولو. هماغسې مو چې وويل، سيمه ايزه سوداگري د کارپورېشن په دقيقو مقرراتو او د بنارونو په اقتصادي ملاتړ پورې تړلې وه، خو دا بنديزونه په لويې سوداگري کې نه وې او لويه سوداگري يوازې د سوداگر شخصي ارادې ته اېل وه، چې نه يې غوښتل په هېڅ بنديز پورې تړلې وي، د دې دور سوداگرو د بېلگې لپاره

کولای شو له فرانسوي ژاک کور (۱۳۹۵ - ۱۴۵۶) څخه نوم واخلو. له دې سړي څخه، چې خپله شتمني يې د دوکې، جعل او احتکار له لارې لاس ته راوړې وه او سم چاري سوداگر يې ماتې سره مخ کړي وو، کله چې په سکې که د جعل په جرم د قبرس جزيرې ته تبعيد شو، د ۲۲ ميليونو فرانکو سرو زرو سره برابره شتمني، يوه لويه مانپې او څو هوټلونه په پاریس او نورو ښارونو کې او نږدې دیرش ټوټې زمکه ترې پاتې شوې وه.

د ژاک کور برخه ليک د نورو ډېرو سوداگرو برخه ليک ؤ. د ۱۵مې پېړۍ تاريخ له نويو سړيو څخه، چې د ده په شان يې خپله شتمني د احتکار، انحصار، او د اعتبار څخه د ناوړې گټې پورته کولو له لارې لاس ته راوړله، ډک دی.

البته هغه کسان، چې دومره يې په شتمني پسې ځغستل، په هېڅ وجه په مقرراتو پورې تړلي نه وو. د دغو او وړو پورژواگانو تر منځ، چې په کارپورېشنونو کې ټول شوي وو او زړو عقايدو باندې يې باور لاره او غوښتل يې چې سيالي منعه کړي او د بيو له

پورته تللو او د لمړنيو موادو له گډم ته تېرولو مخنيوی وکړي، هېڅ د ورته والي وجې شتون نه لاره. خو نور چا کولای نشول ځان له هغو لومو څخه، چې پانگې غوړولي وې، وژغوري، نور چا کولای نشول د پانگې د کړنو مخنيوی وکړي. په هغې ټولنې کې، چې هلته ترانسپورتي وسایل ډېر دي او هلته چې د پیسو ځواک پراختیا مومي، د بناري اقتصاد ملاتړ غوښتنې نشي کولای د بهرنې سوداګرۍ د يرغل په وړاندې کوم بند جوړ کړي. د وړو کارګاوو کسبیاو بله هېڅ درملنه نه لېدله،

پرته له دې چې ځان نه چاپېره ديوال وکارې او چا ته په کارپورېشن کې د ننوتلو اجازه ورنکړي. له دې کبله ورځ په ورځ په کارپورېشن کې د ننوتلو شرایط لا ستونزمن شول او کارپورېشنونو هر یو کسب یو شمېر بنوونکو ته محدود کړ، چې هغه کسب یې خپلو ماشومانو ته په میراث وړانقلولو. په هر بنار کې سیمه ایز صنعت د پاترنانو شرکت ته منحصر یو باندې والی جوړ شوی ؤ. نور کارګر کولای نشول هیله مند واوسي، چې د بنوونکي پور ته ورسېږي او

ورو ورو د پرولتاریا وضعیت ته نږدې شو او په پای کې بورژوازي د خو کسو کسبیانو د زبېښاک په منگلو کې، چې هغو ته پر کارگرو پرگنو برسېره باندې والی ورکړ شوی ؤ، ولوېده.

د ملي اقتصاد منځ ته راتلل: پخوا مو څرگنده کړه، چې له ښاري صنایعو څخه ملاتړ څنګه د هېوادونو د صنایعو څخه په ملاتړ بدل شو. ورو ورو د ښارونو اقتصاد په ملي اقتصاد بدل شو او بازارونو نوی نقش ومونده. دا بازارونه که څه هم کله نا کله یوځل جوړېدل، خو نور د هېوادونو د سوداګرو د لنډمهاله پناه ځای په توګه نه شمېرل کېدل، بلکه ملي بڼه یې ځان ته نېولې وه. په دې مانا چې بازارونه داسې یوه وسیله وه، چې دولتونه وکولای شي هغه تجارتي معاملې، چې عمومن د دوی د ګاونډیو په ضرر ترسره کېدلې، په خپل هېواد کې سرته ورسوي. ورو ورو د سیالی فکر نه یوازې د سوداګرو تر منځ، بلکه د ولسونو په منځ کې هم رامنځ ته شو او د بېلګې په توګه د لیون بازارونه د فرانسې د اقتصادي چارو استاذي شول. د لیون دا

بازارونه د فرانسې سلطنت منځ ته راوړې او پراختیا یې ورکړې وه، تر څو د ژنبو د بازارونو سیال واوسي. په دې توگه د دولتونو تجارتي چارې پیل شوې او هڅه یې وکړه، چې ملي اقتصاد ته ورځ په ورځ لا ډېر رونق ورکړي. خو ملي اقتصاد، چې تازه رامنځ ته شوی ؤ، کولای یې نشول په خپله هېواد پورې محدود پاتې شي، ولې چې لږ داسې هېواد شته، چې خپل ضرورتونه گړد د هېواد له منځه بشپړ کړي، په ځانگړې توگه چې دوو کالیو په دې دور کې عمده نقش لرلو: یو حبوبات، چې په ځینو سیمو لکه د سیسلی په جزیرې کې خورا ډېر لاس ته راتلل؛ بل مالگه، چې یوازې په ځینو سیمو کې موندل کېدله او په هماغې سیمې پورې منحصره وه، د بېلگې په توگه په سویس او د هغه په خوا او شا سیمو کې د مالگې تولید د سویسیانو په لاس کې د سیاسي نفوذ او سیالی لپاره یوه وزله وه. نو وینو چې، په ځانگړې توگه د دوو کالیو د شتون له امله، چې ځینو هېوادونو ته یې ځانگړتیا لرله، هېڅ هېواد کولای

نشول په ځان باندې سپړه (اکتفا) وکړي او نورو ولسونو سره مبادلې او سوداګرۍ ته اړ نه وي. دولتونو هماغسې چې ملي اقتصاد یې رامنځ ته کړ، غوښتل یې چې د سمندرونو چاپیریال اړیکې د ځان لپاره منحصرې کړي او په بل عبارت سره غوښتل یې چې هغه اړیکې هم «ملي» کړي، د بېلګې په توګه د انگلستان سمندري سیاست د اووم هانري (۱۴۸۵ - ۱۵۰۹) په وخت کې پیل شو.

اووم هانري د دې لپاره چې انګرېز بېړۍ چلوونکي وزگار پاتې نه شي، امر یې ورکړ، چې د فرانسې شرابونه نباید انگلستان ته حمل شي، مګر دا چې په انګلیسي او آیرلندي بېړیو پر سر - بیا یې دا دود د نورو هېوادونو د شرابو په هکله هم پلې کړ. برسېره پر دې یې پرېکړه وکړه، چې انګرېزان په انګلیسي بندرونو کې نشي کولای خپل مال د پردیو بېړیو پر سر کېږدي، مګر په هغه حال کې چې په هغه بندرونو کې تشه انګرېزې بېړۍ نه وي.

په هغه دوره کې وضعه هسې وه، چې یوازې ګران بیه ابرو او لوړبیه فلزونو کولای شول، چې د

سمندر هغې غاړې لوی تجارت وړ وگرځي او درمل
د گرانو ابرو په سر کې پروت ؤ.

له هغه ځایه چې دا کالي له ځانگړو سیمو څخه
لاس ته راځي، له هغه ځایه چې لازمه وه، چې اوډلې
(مرتبې) او په وسلو سمبالې بېرې د دې جنسونو د
حمل او نقل لپاره پکار واچول شي، له هغه ځایه
هغه کالي، چې بېې یې د ناڅاپه تغییراتو سره مخ
وې، باید گدام او وساتل شي، دا ټول عوامل لامل
کېدل، چې سوداگري د یوه عمومي خدمت بڼه ځان
ته ونیسي او له دې کبله باید یو انحصاري او ان
دولتي انحصار شتون ومومي.

په دې شان د بېلگې په توگه د مرچو سوداگري
د پرتگال پادشاه په انحصار کې وه او هغه نورو ته
تړونونه ورکول.

د هندوستان ټول تجارت د لیزابون (پرتگال)
په بندر کې گدام کېدل. ټاپه شوي صندوقونه هلته
راتلل او یوازې ټاکل شویو کسانو د درملونو خرڅولو
حق لرلو، صادراتي کالي هم دوی ټاکل.

ان هغو کسانو چې مجاز لرلو، خپل جنسونه یې باید د پادشاه د چوپړو له لارې وارد کړي او خپل نیمایي مرچ پادشاه ته ورکړي.

د سوداګرۍ دا انحصار په نورو هېوادونو کې هم دود شو، خو له دغو سوداګرو پاچایانو څخه یوه هم د بېړیو په وسلو سمبالولو او د صادراتي کالیو د بارولو لپاره ضروري پانګه نلرله او په همدې توګه یې کولای نشول، چې درملونه او ګران فلزات اروپا ته چمتو کړي او له دې کبله غالبین د بارچلولو دنده لرونکو سره یې اړیکه نېوله. د بېلګې په توګه د لیزابون ښار، چې سل زره نفوس یې درلوده (د هغه نفوس د یوې پېړۍ په ترڅ کې درې برابره شوی ؤ)، سره د دې چې د هغه بندر تل ډک ؤ، سره د دې چې پادشاه د ګمرکي تعرفو، انحصاري ابرو او د هند د پادشاه د باجونو له کبله لویې ګټې پورته کولې، هغو ملتونو ته، چې د سوداګرۍ له پلوه د ډېرو ښو تشکیلاتو خاوندان وو، د معاملو مرکز شوی ؤ او د بلژیک او هالنډ بارچلونکو او د جرمني بانک لرونکو هلته لاسوهنه کوله.

د غربي اروپا د اقتصاد ځانگړتياوې د ۱۵ مې پېړۍ په پای کې:

په لنډه توگه څلور ټکي مهم دي، چې د لوېديزې اروپا اقتصاد د ۱۵ مې پېړۍ په وروستيو او د ۱۶ مې پېړۍ په پيل کې ځانگړی کوي:

- ۱ - د اقتصادي ځواک ملي کول.

- ۲ - د ملي اقتصادونو پراختيا او د هغو مبادلاتي چارې له يو بل سره.

- ۳ - د معاملو بې ساری ډېرښت او د بازارونو پراختيا.

- ۴ - د هغو دولتونو ترمنځ، چې هر يو يې په يوه اقتصادي واحد باندې بدل شوي و، د سوداگريزو تړونونو تړل کېدل.

فلزاتو ته اړتيا: له هغه ځايه چې کاليو ته اړتيا ډېره شوه، د سکو ضربولو ته يې هم اړتيا ومونده او له دې کبله گرانو فلزونو پسې شول او دا مسئله د هغو لاملونو څخه يوه وه، چې جغرافيايي اکتشافات يې رامنځ ته کړل.

اروپایان وړاندې له دې چې اټکل وکړي، چې سره زر او سپین زر د سمندر هغې غاړې ته موندل کېږي، د هغو معدنونو په اېستلو یې پیل وکړ، چې په خپله اروپا کې د رومیانو په دور کې اېستل کېدل، خو وروسته د گټې پورته کولو څخه پاتې شوي وو. په دې توگه د سرو او سپینو زرو د معدنونو اېستل له ۱۵مې پېړۍ راهیسې په تودبنت سره پیل شول.

البته یوازې گران فلزات نه وو، چې د دولتونو د اړتیاوو لپاره په سوداګرۍ کې کارېدل، بلکه معمولي فلزات هم، چې په جگړې کې کارول کېدل او په ځانګړې توگه مس، چې د توپخانې په جوړولو کې کارېدل، د لټولو وړ وه او د هغې د موندلو لپاره یې هم د اروپا ځمکه په هر ځای کې وکنله.

د ۱۵مې پېړۍ په پای او د ۱۶مې پېړۍ په پیل کې د فلزاتو د حمل او نقل لپاره اړتیا له هره وخته زیاته حس شوه او د پیسو د پېرودلو ځواک په لوړه توگه پورته لاړ، خو وروسته له هغه چې د امریکې سره او سپین زر اروپا ته راننوتل، د جنسونو بیو په

کله سره پرمختګ وکړ او عمومن ۱۵۲۴ م کال د دې پرمختګ پیل ټاکي.

د بیه لرونکو پانوی سوداګری – د اعتبار رامنځ ته کېدل:

د ۱۶ مې پېړۍ حکومتونه، هغسې مو چې وویل، د مرکزیت سیستم ته نږدې کېدل، خو د هغو د مالیاتو اخیستلو سیستم لا هم هغه فیوډالي سیستم ؤ. دې دولتونو، کله به چې جګړه پېښېدل، پیسو ته یې چټکه اړتیا موندله او حال دا چې د دوی عواید په ټاکلو کشتونو (اقساط) او په ټاکلو برخو کې لاس ته راتلل او دې ټکي دوی ته ستونزي جوړولې. له دې کبله د دې لپاره چې وکولای شي په هره موکه کې، چې اړتیا یې ځي، له هغې شتمنی څخه، چې په راتلونکې کې دوی پورې اړه مومي، ګټه پورته کړي، د سلطنت عواید او په همدې توګه مالیات به یې له وړاندې پلورل او ان کله نا کله یې دولتې غلې په ګروۍ کې اېښودلې او لنډه دا چې اعتبار ته اړ کېدل. په دې توګه د پانګه والی یوه ځانګړتیا، یانې د بیه لرونکو پانوی سوداګری څخه د کالیو د سوداګری

جلا کېدل را منځ ته شول. اعتبار، چې تر هغه زمانې پورې یوازې د معاملو د تنظیمولو یوه وزله وه، خپل په خپله په یوه ارزښت، د مبادلې وړ په یوه شي، چې د معاملې او انتقال وړ ؤ، بدل شو.

د اعتبار معاملې دغه توپیر د کالیو له معاملې سره په بازار کې څرګند شو او د بېلګې په توګه د لیون ښار د لمړي فرانسوا (۱۴۹۴ – ۱۵۴۶) د حکومت له وخته په دې لور بدلون وموند. دا بازارونه په هر کال کې څلور ځله د کالیو د مبادلې عمده مرکزونه ګرځېدل او ایټالوي، سویسي، جرمني او نورو سوداګرو په هغو ځایونو کې د اسپانوي سوداګرو سره معاملې کولې، خو د ۱۵ ورځو په موده، چې بازار پایښه لرله، پېرودونکو او پلورونکو په کومه توګه هم په کالیو سره معاملې سرته نه رسولې، بلکه د هغو معاملو د بیه لرونکو پانوی له پېرودلو او پلورلو سره اړه لرله. په دې توګه بازارونه ورو ورو په بورس بدل شول او له دې وروسته حوالې، برات او د هغو په شان نور شیان دود شول.

د پیسو سوداګري ورځ په ورځ د کالیو مستقیمې سوداګرۍ په پرتله ډېرېست ومونده او بانک لرونکي په همدې موکه کې، د دې لپاره چې لوی مبلغونه ترلاسه کړي، په خپلې موکې سره شاهزویانو ته پور ورکړي او یا د درملونو او فلزاتو معاملې سرته ورسوي، د بېلابېلو کسانو سرمایو ته متوسل شول او ان هغو شيانو ته، چې مورېې زېرمه او پاسره (پس انداز) بولو، د تمې لاس اوږد کړ، په دې مانا چې د وګړو زېرمې یې په پور واخیستې او پور ورکوونکو ته یې په ټاکلو مودو کې ثابتې ګټه ورکوله. دا پاسرې په ځانګړې توګه له ۱۵۲۶م کال څخه راهیسې د یوه جرمني بانک لرونکي له خوا دود شوې. دا سړی د دې پرځای، چې د پور اخیستلو په موکو کې یوازې خپلوانو او دوستانو ته متوسل شي، هر چا ته متوسل شو او له ګردو خلکو څخه یې وغوښتل، چې خپلې زېرمې د ټاکل شوي سود په بدل کې ده ته په پور ورکړي.

دې سړي د همدې پورونو له لارې په لویو احتکارونو لاس پورې کړ او هڅه یې وکړه، چې د

لرگیو، شرابو او غنمو سوداگری په لاس کې ونیسی. دې سړي په ډېرو مبارزو سره د مسو، جیوې او ځینو نورو معدنونو انحصار تر لاسه کړ او کله چې په ۱۵۲۸ م کال کې په خورا شورماشور سره دېوالی شو، ټوله موجوده جیوه یې هر کنتال (سل کیلوگرامه) ۸ فلورنه (د پیسو واحد) پېرودلې وه، تر څو په ۱۴ فلورنه یې وپلوري او وایي، په دې کار کې یې ۰۰۰،۲۰۰ فلورنه اچولې وې، چې د اسپانوي معدنونو سیالي لامل شوه، چې یو پر دریمې ضرر وکړي. شاهزویانو، کنتانو، اسیلو، بورژواگانو او ان چوپرانو او کورچوپرو خپلې پیسې له دې سړي سره اېښې وې او د هر فلورن په بدل کې یې ۵ فلورنه تنزیل اخیستلو. له دې ځایه اټکل وکړی، چې دې کس په خپلو معاملو کې څومره ډېره ګټه لرله او د ده کړنو د لګښت کوونکو پر ګڼو لپاره څومره ګرانه پایله لرله.

سره د دې په پام کې ونیسی، چې د دې سړي (دجیوې پادشاه) دېوالي کېدلو د جرمني په بېلابېلو

طبقو کې څومره تزلزل رامنځ ته کړ. دا د اعتبار لمرنی بحران ؤ. د دې قضیو له امله نه یوازې لویې شتمنې، چې پنځوس کال د مخه یې چا فکر نه کولو، منځ ته راغلې، بلکه د پانگه والو یوې نوې طبقې شتون وموند.

د بیه لرونکو پاڼو معامله د خلکو له نظره:

عام خلکو د دې «تازه دوران ته رسېدلو» کورنیو په اړوند بڼه نظر نه لرلو. د هغو کسانو لپاره، چې د کوچني حجم په کارونو، د سوداګرۍ په وړو ګټو او د شتمنۍ د کچې په نسبي ثابته پاتې کېدلو روږدي وو، د معاملو او لویو ګټو پراختیا، د وګړو او کورنیو چټکه پرمختګ د اریانیتیا او مخالفت لامل ؤ، په ځانګړې توګه هغه معاملې، چې په هغو کې یوه ټوټه کاغذ د معاملو وړ ابرو ځای ناستی کېدو. نېټه ایزې معاملې، چې ټوله بیه او یا یوه برخه یې وروسته له ټاکلې مودې پرې کېدله او د معاملې په موکه څرګنده نه وه، دا ډول معاملې، چې ته به وايې، پر

هېڅ بنسټ شوې وې، د هغو کسانو په پام کې، چې
 ذهنونه یې له دې ډول معاملې نه تش وو، پردې
 راتللې. له بله پلوه دوی لېدل، چې پیسې څنگه د
 ځینو ټاکل شویو شمېر سره غوندې کېږي، څرنگه
 بیې پورته ځي، له دې کبله عمومن د دې نویو اوډنو
 سره وران وو.

خو ورو ورو لازمه شوه، چې پخواني قاعدې او
 قانونونه د سوداگریزو انقلابونو د فشار په وړاندې،
 یانې د قرض او تنزیل د اغېزو په وړاندې سر ټیټ
 کړي او خلک ناهوبله شول، چې د نوې اقتصادي
 وضعې غوښتنې ومني. دلته هم د دې ټکي د زیات
 له اړوندونو څخه یو دی، چې اقتصادي اړتیاوې له
 تیوریو څخه خورا ځواکمنې دي.

ارسطو ویلي وو، مسیحي روحانیونو هم تصدیق
 کړی ؤ، چې پیسې ماشومان نه زېږوي. ان «لوتر» د
 مسیحیت معروف سموونکی هم له هر ډول اعتبار
 سره وران ؤ. خو په تدریج سره، چې سوداگری
 پراختیا موندله، دا زور اصل یې باطلولو او ناچار د

دې لپاره چې سوداګريزو کړنو ته، چې پخپله روحانيت هم په هغه کې برخه ولرلای شي، د مذهب له ظاهر سره سمون ورکړي، شرعي خوله يې ورپرسر کړه و ويې ويل، چې ګټه په غنمو پرې کړی شي، تر څو دا اصل چې پيسې ماشوم نه زېږوي، غلط نه شي، ولې چې غنم د پيسو برخلاف کولای شي، بور ورکړي او ډېر شي. ويې ويل، پور ورکوونکی له دې کبله ګټه اخلي، چې ځان او خپلې پيسې په خطر کې اچوي.

صنعتي پانګه والي: آیا د دې سوداګريزې پانګه والی په څنګ کې صنعتي پانګه والی هم شتون لاره؟ د پخوانيو صنايعو په منځ کې يو صنعت ؤ، چې د افزارونو او تشکيلاتو په وجه يې د پانګه والی بڼه لرله او هغه د ټوکر اوبدلو صنعت ؤ. کله چې په تدريج سره تجارتي فعاليت ډېر شو او بازارونو پراختيا وموندله او د ټوکر اوبدونکو سيالي په خپلو کې کلکه شوه، د ټوکر اوبدلو کارخانو پانګه والی بڼه هم زياته شوه. نور دې کارخانو بايد د هغو ګاګانو

اڀتياوڀ پوره ڪڙي واي، چي د دوي د اڀتياوو اندازو
 د پخوا په شان له وړاندې معلومه نه وه او له دې
 ڪبله هغه پخواني قاعدې د ستونزو لامل څرځېدلې.
 د صنايعو خاوندان د دې لپاره، چي له دغو مقرراتو
 څخه، چي په بناړونو كې رامنځ ته شوي وو، وتبستي،
 په هغه تدبير، چي له ۱۳مې پېړۍ څخه پيل شو،
 لاس پورې كړ، يانې د كارخانو د ماڼيو يوه برخه يې
 د بناړ شا او خوا ته او هغه نه بهر يووړله. په دې
 توگه په كليو كې يوه ډله رامنځ ته شوه، چي يوه
 نيمايي كارگر او يوه نيمايي بزگر وه، بزگر په هم هغه
 حال كې، چي په كرهنيزو كارونو بوخت وو، په
 كارگاوو كې يې كارگري هم كوله.

د ټوكراو بدلو دا صنعت څرگنده ده، چي په يوه
 هېواد كې ڪلابنده پاتې نه شو او د هغه سوداگري
 بهر ته هم سرايت وكړ. هر څومره چي د ټوكراو بدلو
 صنعت د بهر لپاره كار وكړ، لا ډېره د بحران سره
 مخ شوه، ولې چي د «توليد مازاد» يې ومونده. په
 دې مانا چي نور يې له هغه ځايه چي د ابرې كچه،

چې په بهرنیو هېوادونو کې به د اړتیا وړ وه، وړاند
 وینه وکړي او له هغه ځایه چې دا کچه ثابت نه وه،
 داسې پېښېدل، چې د کارخانو جوړې شوې ابرې بې
 ګاکه پاتې کېدلې او د هغو بیه ټیټه راتلله او کارخانه
 اړ کېدله، تر څو د هغو مصرفېدو په موکه د کالیو له
 چمتو کولو څخه ډډه وکړي. د بېلګې په توګه په
 ۱۵۲۷م کال کې، کله چې انګلستان د اسپانیې پاچا
 پنځم چارل سره ووهل، دا خبره لامل شوه، چې ټول
 پراخ بازارونه، چې د چارل اېبل وو، د انګریزو
 سوداګرو په مخ وتړل شي. له دې کبله د انګلیس
 ټوکراوېدلو کارخانو خاوندانو ګاګان و نه موندل او اړ
 شول، د خپلو کارګرانو یو شمېر وزګار کړي او په دې
 توګه د خلکو د ناخوښۍ چيغې پورته شوې.

د ټوکراوېدلو صنعت تر څنګه، چې څه پخوا منځ
 ته راغلی ؤ، د لوکسو اشیاءو او جنګي شیانو لپاره نوې
 کارګاه رامنځ ته شوه. دا صنعتونه د نوښت له امله او
 د ډول له امله د کارپورېشن د قانونونو له هاندونو
 څخه بهر وو او کېدای نشول، چې پخواني قانونونه د

هغه په وړاندې پورته کړي. دې صنعتونو باید له فني پلوه ازادې لرلای.

په دې توگه، که ونه وایو د واقعي صنعتي پانگه والی لپاره، لږ تر لږه د نوې سوداگریزه پانگه والی لپاره مساعده زمينه رامنځ ته شوه.

د چاپ صنعت رامنځ ته کېدلو هم په دې موضوع کې ژوره اغېزه لرله. جان گوتنبرگ (په جرمني کې زېږېدلی ۱۳۹۷ - ۱۳۶۸) د چاپ صنعت، چې له ده نه پخوا منځ ته راغلی ؤ، د دوو نورو کسانو په گډه بشپړ کړ. کله چې د چاپ صنعت بشپړ شو، د چاپ لوازم او ټکي، هغه فلزات چې د ټکو شیندلو لپاره لازم وو، د کاغذونو شتون او رنگ، چاپ شوي کتابونه او مجلې، دا ټول هغه شتمني وه، چې د زمکې په دود د پېرودلو، پلورلو او اجارې وړ گرځېدله او د شریکانو تر منځ ویشیدله.

له هغه ځایه چې چاپنځي د ماشینونو او ادواتو سره، چې اړتیا یې لرله، ډېرو پیسو ته اړتیا لرله، دا صنعت هم د سوداگرو په لاس کې ولوېده او د هغه لپاره یې شرکتونه جوړ کړل. د کتابونو چمتو کولو،

ګودامولو او بازار ته وړلو، د دغو هر یو ځانګړو سوداګریزو سازمانونو ته اړتیا لرله.

د چاپ صنعت له امله، د کاغذ جوړولو صنعت هم له نوې وضعې سره، چې له لسمې پېړۍ څخه پیل شوې وه، پرمختګ ومونده. د توپخانې صنایعو هم، چې له ۱۴مې پېړۍ څخه یې د باروتو د کارولو له امله دود موندلی ؤ، په دې دور کې پراختیا ومونده او د پانګې پنډېدل یې ډېر کړ.

ټولنیزې وضعې ته بشپړه کتنه: بیې چې په تدریج سره پورته لارې، د کارګر مادي وضعیت لا بد شو، ولې چې د دوی مزد د بیو د لوړېدلو په اندازه پرمختګ ونکړ.

پر صنعت باندې حاکمیت او امرچلول محدود شمېر خلکو ته ځانګړتیا ومونده، چې خپلې بڼېګنې یې په ارث پرېښودلې. ټولنیز واټن د کارګر او ارباب تر منځ په کارګاوو کې ډېر شو، ولې چې د بنسټونو پورې ته رسېدل ورځ په ورځ لا درون، لا ګران او لا ستونزمن کېدلو او کارګران د ښار د چارو له ادارې

خخه لڀڙي ڪڀڙل. ٻه ڊي ٽوگه ڊ ڀرولتاريا طبقه منڃ ته راغله او ڊ اريستوڪراسي ڊ تمايلاتو ڀر ضد متشڪله شوه او ڊ پاڃون بنسٽ ٻي ڪڀڙوڊ. ڊ ٻيلگي ٻه ٽوگه ٻه ۱۵۳۹ م ڪال ڪي ڊ ليون ٻه بنار ڪي ٻه يوه صنعت ڪي، ڪي له ٽولو صنايعو «لاڪاپيٽاليسته» ؤ، ياني ڊ ڇاپ ٻه صنعت ڪي يو معروف اعتصاب ڀڀڀن شو، ڪي ڊ ڀاريس صنايعو ته ٻي هم سرايت وڪڙ او ڊ هغه نڀونو او بندي ڪونو تر ۱۵۷۱ ڪالهه ڀوري ڀاڀڀنه ومونڊله. ڊ ڀاڇا ڃواڪ نه يوازي ٻه بشپڙه ٻي رحمي سره ٻه ڊي اعتصابونو ڪي لاسوهنه وڪڙه، بلڪه موڪه ٻي غنيمت وشمڀرله، ڊ ڪارگرانو هر ڊول غونڊڀڊل ٻي له ڪوچنيو نڀولي تر لويو ڀوري ڊ ۱۵۳۹ فرمان له امله ممنوع ڪڙل.

ٻه همدڀي ۱۵۳۹ ڪال ڪي ٻه بشپڙه ٽوگه ڃانگڙي ڪڀڙي، ڪي ڀانگه والي وروسته له ڊي ڪي ڊ سوداگري ٻه برخه ڪي رامنڃ ته شوه، هخه ٻي ڪوله، ڪي ڊ ڪار بازار هم تسخير ڪري. ٻه همدڀي دور ڪي ڀرولتر، ياني هغه ڪارگران ڪي ڊ افزارو خاوندان

کېدلای نشول، منځ ته راغلل او له پانگه والې طبقې سره په مبارزې بوختېږي. خو د کرهڼې پرمختگ د صنعت په خلاف ټولو ځایونو کې په یوه ډول پلې نشو. په فرانسې کې له هغه ځایه چې د کارخانو لپاره ورځ په ورځ د «لاس» اړتیا ډېرېدلې، د سرفانو ازادول لا ډېر پلي شول، د بېلگې په توگه لمړي فرانسوا په کال ۱۵۴۴م کې د خپلې سیمې سرفان ازاد کړل او سینیورانو ته یې توصیه وکړه، چې خپل سرفان ازاد کړي.

*****

۲۸

د صنایعو لنډ تاریخ

د افزارو بدلون ماشین ته: هم هغسې مو چې پخوا خرگنده کړه، له ۱۲ مې پېړۍ څخه وروسته سوداگری او صنعت په اروپا کې رونق وموندلو او په تدریج سره یې د پانگه والی سیستم لپاره زمینه منځ ته راوړه. خو یاد شوي سیستم تر ۱۸ مې پېړۍ پورې چې لوی صنعتي انقلاب رامنځ ته شو، لا ډېره سوداگریزه بڼه لرله. دا دی د دې لپاره چې په صنعتي انقلاب بڼه پوه شو، باید وگورو، چې د تولید ساده افزارو تر منځ څه توپیر شتون لري. البته د دې دواړو تر منځ جوتنه کرنه وپستلې نشو، خو په بشپړه توګه د دوی د توپیر وجه بیانولای شو:

ځینې وایي، افزار له ساده ماشین او ماشین له مرکبو افزارو څخه عبارت دی – د هغو په نظر د افزار او ماشین تر منځ بنسټیز توپیر شتون نلري کونډی (اهرم) هم د ماشین یو ډول شمېرل کېږي.

دا لید د اقتصاد له پلوه کوم ارزښت نلري، ولې چې تاریخي لامل ته یې په هغه کې تړاو ندی ورکړی.

ځیني نور وایي، د افزار او ماشین توپیر په دې کې دی، چې افزار د انسان د ځواک په وسیلې کار کوي، خو ماشین د طبیعي ځواک په وسیلې د بشر له ځواکه پرته او د بېلګې په توګه د حیوان، اوبو یا باد د ځواک په وسیلې څرخېږي. د دې باور پر بنسټ، آس ګادی، چې په بېلابېلو اقتصادي دورونو کې یې شتون لرلو، ماشین دی، خو یوه کارګاه، چې د یوه انسان په لاس څرخېږي، خو بشپړه ابره لري، افزار دی او که هماغه کارګاه د حیوان په وسیلې په خوځښت راشي، ماشین دی.

د دې لپاره چې د ماشین او افزار په توپیر سم پوه شو، باید لاندې بنسټیزه موضوع په نظر کې ونیسو.

هر پرمختللی میکانیسم له درو برخو څخه جوړ شوی: موتور، د نقالي برخه، «ماشین - افزار».

موتور د خوځوونکي ځواک په توگه دی. دا خوځوونکی ځواک یا پخپله موتور تولیدوي، لکه د بخار ماشین او یا له یوه طبیعي ځواک څخه، چې د هغه نه بهر شتون لري، سرچپنه اخلي، لکه د اوبو لویدل یا د باد چلېدل، چې ژرنده گرځوي.

د نقالي برخه هغه برخه ده، چې خوځښت ته نظم ورکوي او د هغه شکل ته په لازمي موکې کې توپیر ورکوي او د هغه حرکت «ماشین – افزار» ته رسوي.

خو «ماشین – افزار» په حقیقت کې د هماغه دستگاوو او افزارونو څخه عبارت دی، چې پخوا د کارگر او کسبي په لاس کې و، په دې توپیر سره، چې نن یادشوې دستگاوي او افزارونه د یوه میکانیزم په لاس کې دي.

«ماشین – افزار» هغه دستگاه ده، چې وروسته له هغه چې هغه ته لازم خوځښت ورکړ شو، هغه کار کوي، چې پخوا کارگر په هغه ته ورته افزارو سرته رساوه.

د ماشین او افزار تر منځ توپیر دا دی، چې یاد شوې دستگاه د کارگر له لاسه د میکانیزم لاس ته ورکول کېږي او مازې دا چې دا عمل سر ته ورسېده، په تولید کې جوت توپیر څرگندېږي، که څه هم د هغه میکانیزم د خوځښت ځواک په خپله انسان وي.

د خوځښت ځواک هر څه چې وي، تر څو چې «ماشین افزار» منځ ته رانشي، په صنعت کې لوی بدلون راتلای نشي، د بېلګې په توګه د مانوفکتور (لاسي صنايعو) څخه خورا مخکې د ماشین خوځوونکي ځواک رامنځ ته شوی و، خو په صنعت کې یې کوم انقلاب رامنځ ته نکړ او ان د بخار ماشین، چې د ۱۷مې پېړۍ په پای کې اختراع شو، د ۱۸مې پېړۍ تر پایه یې خپل پخپله ونکولای شول صنعت منقلب کړي او یوازې د «ماشین - افزار» اختراع وه، چې د بخار ماشین یې بشپړ کړ او د ګټې پورته کولو وړ وګرځاوه. بنسټګر ده، چې خوځوونکي ځواک په خپل ځای خورا اهمیت لري او پرته له هغه هم صنعتي انقلاب د بشپړېدو درجې ته نه

رسیږي، خو باید په پام کې ونیسو، چې د صنعتی انقلاب اصلی لامل د کار د افزارو په میکانیزه کېدو کې دی، په دې کې چې د کار افزار په ماشین باندې بدل کړي. دا انقلاب په ۱۸مې پېړۍ کې پېښ شوی دی.

مور د دې لپاره چې د صنعتونو بدلون او د هغو انتقال اروپا ته، چې د فیوډالي دور د بدلون او پانگه والی د رامنځ ته کېدو لامل شو، ښکاره کړو او هغه څه مو چې په تېرو څپرکو کې بیان کړل، لا مجسم کړو، د مهمو صنایعو یو لنډ تاریخ یادوو.

تارسکنیل او ټوکراوبدل: د تارسکنیلو فن د بشري فنونو تر ټولو پخوانی فن دی او د ټولنو له رامنځ ته کېدو سره پیل کېږي.

نټیک (دوک) د دې فن تر ټولو پخوانی افزار دی، چې په ټولو ولسونو کې دود اوسېدلی دی. یوازې په ۱۶مې او د ځینو په خبره په ۱۷مې پېړۍ کې وو، چې د تار تاوولو څرخ اختراع شو، چې په پښو یې حرکت کاوه.

د اتلسمې پېړۍ په پیل کې لا تارسکنیل د کلیوالو بنځو یوه بوختیا وه، چې په نټک او یا د تارسکنیلو په څرخ سره په دې کار اخته کېدلې. په دې موکې کې وو، چې میکانیکي تارسکنیل لمړی ځل په انگلستان کې رامنځ ته شول. د اتلسمې پېړۍ په منځ کې په انگلستان کې د هغه زیاتې اړتیا له امله چې ټوکر او تار لپاره رامنځ ته شوه، د داسې ماشین د اختراع په لټه کې شول، چې وکولای شي د څو کسو کارگرانو په کچه ابره تولید کړي. د همدې پېړۍ په پای کې د تارسکنیلو ماشین، چې په ډېر ځواک سره یې حرکت کړی وای، اختراع شو.

د ټوکراوبدلو صنعت میکانیزه کول هم د اتلسمې پېړۍ په پای کې پلي شول. د دې خبرې فکر لمړی په فرانسې کې په ۱۷۶۸م کال کې رامنځ ته شو، خو لمړیو کسانو، چې هغه یې عملي کړ، انگریزان وو.

ماهوت (کشمیري) جوړول: د پسونو وړیو څخه گټه پورته کول د لمړي ځل لپاره په شپږو قبیلو کې پلي شول او په تدریج سره یې د ماهوت

جوړولو صنعت منځ ته راوړ، چې د روم امپراطوری په زمانه کې یې خورا رونق ومونده. وروسته له دې چې جرمنانو په روم یرغل وکړ، د ماهوت جوړولو صنعت هم د نورو صنایعو په دود مخ په انحطاط شو او یوازې وروسته له ۱۳مې پېړۍ و، چې په هالنډ او بلژیک کې د دې صنعت په بېرته راژوندي کېدو پیل وشو. هالنډیانو او بلژیکیانو د ماهوت جوړولو لپاره د فرانسې، انگلستان، اسپانې او جرمني له وړیو ګټه پورته کوله او نږدې تر ۱۵مې پېړۍ پورې یې د دې صنعت انحصار لرلو. خو انګرېزان ژر پام شول او د وړیو صدور یې له انگلستان څخه منعه کړ او د هالنډي او بلژیکي کارپوهو په مرسته یې په خپل هېواد کې د ماهوت جوړولو فابریکې جوړې کړې.

په فرانسې کې لمړنې ګامونه چې د ماهوت جوړولو لپاره واخیستل شول، د ۱۶مې پېړۍ په دوهمې نیمايي کې وو، خو بنسټیز ګامونه د ۱۷مې پېړۍ په منځ کې د څوارلسم لويي وزیر، «کلبر»، په زمانې کې پورته شول.

بنيښنې جوړول: ورسته له هغه چې د روم امپراطوري راوپرځېده، بنيښنې جوړول هم مخ په پرمختو شول او يوازې د فرانسې او ايټاليا په ځينو ښارونو کې يې معمولې بنيښنې جوړولې. خو وروسته له څه مودې دا صنعت په انگلستان کې هم خپور شو.

لوکسه بنيښنې يوازې په اسپانيې کې د عربو لخوا او په ختيز کې د يونانيانو لخوا جوړېدې او تر ۱۳مې پېړۍ پورې همدا ولسونه وو، چې د اروپا د اړتيا وړ بنيښنې يې چمتو کولې.

لمړی ځل د ونيز اوسېدونکو په ۱۳مې پېړۍ کې وکولای شول لوکسه بنيښنې جوړول په لويديزې اروپا کې هم دود کړي او په ۱۴مې پېړۍ کې يې دا صنعت پابليز رونق ته ورساوه. ورو ورو نورو ولسونو له دوی سره سيالي پيل کړه او د ۱۷مې پېړۍ په پای کې په فرانسې، انگلستان او جرمني کې د بنيښنې جوړولو لويې فابريکې جوړې شوې او په دې فن کې نوي اختراعات پلي شول.

کاغذ جوړول: پخوانيو مصريانو د ليکلو لپاره د پاپيروس بوټو له پاڼو څخه گټه اخيستله. د پاپيروس

خخه گته پورته کولو ورو ورو گاونڊيو سيمو ته سرايت وکړ او له زېريزه خخه وړاندې پنځمې پېړۍ کې اروپا ته ورسېده.

له پنځمې زېريزې پېړۍ خخه راهيسې، چې د پارشمن کاغذ دود شو، د پاپيروس رونق لېر شو او د هغه له کارولو خخه اصولن له ۱۲مې پېړۍ وروسته په فرانسې او د اروپا په نورو هېوادونو کې لاس واخيستل شو.

د پارشمن کاغذ د پسه، خوسي، مېرې او وزې له پوټکو جوړېده او د هغه اختراع ډېره پخوانۍ ده، خو د هغه ظريف صنعت تاريخ بايد دوې پېړۍ مخکې له زېريزه وگڼو. له پارشمن خخه گته پورته کول ژر په بېلابېلو هېوادونو کې دود شول او د منځنيو پېړيو په دور کې هم د نوي کاغذ تر دودېدلو پورې معمول وو او ان د هغه له دودېدو وروسته هم تر څو پېړيو پورې د گټې اخيستلو وړ گرځېده.

خو کاغذ د نن ورځې په سبک په لمړي سر کې له مالوچو جوړېده او د هغه مخترع چينايان وو، چې دوې پېړۍ مخکې له زېريزه نه د هغه په اختراع بريالي شول. په ۸مې پېړۍ کې چې عرب په بخارا

برلاسي شول، د بخارا په کتابتون کې دې ډول کاغذ سره مخ شول او هغه يې په لويديزې ايشيا کې دود کړ. ياد شوی کاغذ يوه پېړۍ وروسته، يانې په ۹مې پېړۍ کې اروپا ته هم ورسېده.

د زرو او ټوټو څخه د کاغذ جوړول سم څرگند نه دي، چې په کوم تاريخ کې اختراع شوي، خو د هغه بشپړېدل په ۱۲مې پېړۍ کې پلې شوي او په همدې پېړۍ کې وو، چې د کاغذ جوړولو دستگاوي په اروپا کې ترسره شوې.

د کاغذ جوړولو کړنې په لمړي سر کې په لاس او په وړو افزارو سره پلې کېدلې. د دې صنعت ميکانيزه کول د اولسمې پېړۍ (۱۶۹۹) په پای کې د فرانسې په توسي کې اختراع شول، خو انگرېزانو له نورو څخه ژر وکولای شول دا اختراع پلې کړي.

شکرې جوړول: هغه شکره چې عمومن په صنعت کې پېرودل او پلورل کېږي او «تجارتې شکره» نومېږي، د هغې اصل له گني يا چوڅندر څخه اخلي او وروسته له تصفيې څخه يې د تجارتي شکرې په ډول راگرځوي.

۱- د گني شکره: د سهېلي ايشيا په سيمو کې
ډېره ده او شکرې جوړولو له هماغه سيمې څخه ولې
اخيستې ده.

د لوی سکندر له وخته يونانيانو له هندوستان
څخه شکره واردوله، خو کچه يې هومره لږه وه، چې
عموم له درملتونونو څخه پرودل کېدله.

د روم امپراطورۍ په زمانه کې يې شکره له
هندوستان او عربستان څخه راوړله او په لويديزې
اروپا کې يوازې وروسته له سلیبي جنگونو وو، چې
شکرې جوړول ډېر شول.

له ۱۳مې پېړۍ څخه وروسته، چې د اروپا
سوداگري مخ په رونق شوه، د گنيو کشف په
سوريې، مصر او د مدیترانې په عمده جزایرو کې دود
شو او د اسپانويانو په لاس د امریکې زمکو ته يې هم
سرایت وکړ. برسېره پر دې په څوارلسمې پېړۍ کې
تصفیه شوې شکره په اروپا کې لږه وه.

د ۱۶مې پېړۍ په لمړنيو کلونو کې د شکرې
جوړولو صنعت په امریکا کې په پښو شو او تر مودو
پورې د امریکې شکره د اسپانويانو په لاس د اروپا
هېوادونو ته رسېدله. په ۱۷مې پېړۍ کې د امریکا

شکره په پرېمانه کچه اروپا ته راورسېده، چې ډېرې اړتیاوې یې لېرې کولې او له هغه ځایه چې په دې دور کې یې د اروپا نورو مستعمراتو کې هم د شکرې په چمتو کولو پیل وکړ، د هغې پرېماني خورا ډېره شوه او بیه یې خورا بنکته راغله.

۲- د چوغندرو شکره: د شکرې کشف په چوغندر کې لمړی ځل د یوه جرمني کیمیاپوه لخوا د اتلسمې پېړۍ په دوهمې نیمايي کې پلی شو، خو هغه وخت عملن د گټې پورته کولو وړ وگرځېده، چې له امریکې سره جگړه پېښه شوه او د امریکې شکره اروپا ته ونرسېده، هغه وخت په لټه شول او یاد شوی کشف د پام وړ وگرځېده او د نونسمې پېړۍ په لمړۍ نیمايي کې په فرانسې او د اروپا په نورو ټکو کې د چوغندرو کرنه او د شکرې جوړولو مهمو کارخونو بنسټ اېښودل پیل شول.

د چاپ صنعت: تر ۱۵مې پېړۍ پورې ټول کتابونه په لاس لېکل کېدل. د چاپ صنعت د یاد شوې پېړۍ په منځ کې اختراع شو.

فلزات: فلزات له خورا ډېرې پخوانۍ زمانې څخه د بشر د پام وړ گرځېدل، بنکاره ده، چې بشر په لمړي سر کې هغه فلزات وپېژندل، چې په سپېڅلي توگه په طبيعت کې موندل کېږي، لکه سره او سپين زر - وروسته د هغو فلزاتو په کشف بريالی شو، چې هغه کېدای شي له نورو توکو جلا کړو، لکه مس، قلعي او نور. يوازې په ۹مې پېړۍ کې وو، چې د هغه اسيدونو کشف نېټې وموندلې شوې، چې وکولای شي، فلزات په ځان کې حل کړي او د هغو د سپېڅلتيا لامل شي او له ۱۵مې پېړۍ وروسته د فلزاتو شمېر ورځ په ورځ ډېر شو.

معدنونه: پخوا يې يوازې مريان په معدنونو کې کار ته اړباسل، ولې چې د معدن کار خورا گران ؤ او غالباً د مريه په مرگ پای ته رسېده. په هغه موکه کې يې په ديلم سره په معدن کې سوری اېستلو او د اړتيا په اړوندونو کې يې د معدن ټوټې تودولې، د هغو په سر يې سرکه شپنډله، تر څو هغه چاودې کړي. په منځنيو پېړيو کې نه يوازې د معدنونو پر

اېستلو څه زيات نشول، بلکه اصولن ځينې معدنونه وځنډول شول. يوازې د ۱۷مې پېړۍ سر کې وو، چې د نويو ابتکارونو له امله د معدنونو لپاره نوي وضعیت رامنځ ته شو او په چټکيا سره يې د هغو په اېستلو پيل وکړ.

د بخار ماشين: د بخار ماشين د بشری هنر له اثرونو څخه يو دی، چې د صنعت به وده کې يې تر ټولو لويې اغېزې لرلې.

پېړۍ کېدې، چې بشر د بخار ځواک پېژانده، خو لمړي کس، چې له دې ځواک څخه يې گټه پورته کول کشف کړل، فرانسوی دني پاپن و، چې د ۱۷مې پېړۍ په دوهمې نيمايي کې يې ژوند کاوه. د دني پاپن کشف په هماغه پېړۍ کې پلي شو او په صنعت کې د لويو بدلونونو لامل وگرځېده.

*****

د ۱۷ مې پېړۍ ځانگړتیاوې

گمرکي سازمان: د فرانسې گمرکي سازمان هغه شان ؤ، چې د سوداگريزو سمو آمارو ځای پر ځای کېدل يې ستونزمن کول. د فرانسې خاوره نظر هغه ویش ته، چې پخوا يې لرلو، څلور برخې شوې وه او د هرې برخې د ادارې ډول يې له بلې برخې سره توپير درلوده.

۱ - د پنځو ولايتونو گېرچاپېره يې يو پوستي او گمرکي خط اېستلی ؤ او د سوداگرو له هغو مالونو څخه يې، چې د دوی حدودو ته ننوتل او يا له هغو نه وتل، گمرک اخیستلو، خو د کاليو حمل او نقل په دې پنځو ولايتونو کې دننه گمرک نلرولو او يوازې د لارساتلو حقونه له دوی څخه اخیستل کېدل.

۲ - ځيني نور ولايتونه يې بهرني ولايتونه نومول. په دې ولايتونو کې غالبن د لارساتلو پخواني حقونه او په همدې توگه داخلي تعرفې، چې حمل او

نقل ته ستونزمنې وې، اخیستل کېدې او هر کالی، چې له دې ولایتونو څخه یاد شوو پنځگونو ولایتونو ته صادرېدو او یا له هغو ولایتونو څخه راوړېدېدو، د گمرک حق یې پرې کولو.

۳ - یوه بله ډله هغه ولایتونه وو، چې له فرانسې نه بهر یې کولای شول په ازاده توگه سوداګري وکړي، خو په هغه موکه کې، چې خپل کالی یې د فرانسې له نورو ولایتونو څخه تېرول، باید گمرکي حقونه یې پرې کړي وای.

۴ - پنځه ازاد بندرونه هم وو، چې له بهر سره یې په ازاده توگه سوداګري کوله او د هغو سوداګریز مال یوازې هغه وخت تر کنترول لاندې راتللو، چې د دوی له ازادې زمکې څخه بهر وتلو.

لمړی ځل د ۱۵م لویي په زمانه کې د دې ویش، چې د ازادې سوداګری خنډ ګرځېده، د لغو کولو په هڅه کې شول؛ د ۱۴م لویي وزیرانو هم په دې لار کې ډېرې هڅې وکړې، خو له هغه ځایه چې دا ویشونه د فیوډالي دور د غوښتنو له امله او د

سینیورانو د گتو پر بنسټ منځ ته راغلي وو، یاد شوو
هڅو اغېزمنه پایله ونه موندله.

د لارساتلو حقوق او نور سینیوري عوارض: په
تېرو څپرکو کې مو وویل، چې د رومیانو په زمانه کې
د لارساتلو حقوق د واټونو د جوړولو لپاره اخیستل
کېدل. په فیوډالي دور کې د لارساتلو د حقوقو
اخیستل پاتې شول، خو د مصرف موخه یې له منځه
ولاره، په دې مانا چې سینیورانو هر یوه په خپله
سیمه کې د لارساتلو حقوق اخیستل، خو د دې پر
ځای چې هغه له واټونو څخه پاملرنې په موخه
وکاروي، د خپل تجمل لپاره یې لگول. د فرانسی
پاچایان خو ځله په هڅه کې شول، چې د لارساتلو دا
حقوق له منځه یوسي او ان څو فرمانونه یې په دې
هکله صادر کړل، خو په سینیورانو بریالي نشول او
د بېلګې په توګه د ۱۶مې پېړۍ په لمړۍ نیمايي کې
د لوارد سیند په سر، چې د فرانسی لویه مرکزي لار
ګڼل کېدله، لا د باج اخیستلو ۱۲۰، ۱۰۰ مرکزونو
شتون لاره او د بېلګې په توګه د مالګې یوې بېړۍ

چې له «نانت» څخه «لور» ته تلله، باید د خپل ارزښت څلور ځله یې د لارساتلو د حقوقو په نامه پرې کړې وای.

د فرانسې پاچایانو د دې لپاره چې د سینیورانو له عوارضو څخه یې مخنیوی کړی وي، اصولن په دې لټه کې شول، چې ځینې ښارونه له سینیورانو څخه وپېرودي، په دې اړوندونو کې سینیورانو هومره لوړې پیسې غوښتلې، چې غالبن د پاچا خزانې د هغو د پرې کولو وس نه لرلو، لکه څنگه چې د سینیورانو څخه یوه یوازې د یوه ښار لپاره ۶۰،۰۰۰ لیوره غوښتل.

د فرانسې پاچایانو د دې لپاره چې هغه هېواد ته اقتصادي یوالی ورکړي، د ۱۷مې پېړۍ له پیله د څو گامونو د اوچتولو په لټه کې شول:

۱ - د سوداگریزو اړیکو اسانول په دې توگه، چې داخلي بندونه، چې د فیوډالي رژیم پاتې شوني وو او فرانسه یې ویشله، له منځه یووړي.

۲ - د ملي صنايعو ملاتړ په دې توگه، چې د فرانسې په سرحدونو کې بندونه جوړ کړي او له بهرني سيالي څخه مخنيوی وکړي.

۳ - د هېواد د سرو او سپينو زرو ډېرول په دې توگه، چې د صادراتو کچه د وارداتو له کچې څخه پورته بوځي.

خو په لمړۍ برخه کې يې ډېرې برياوې ونه موندلې او سره د دې چې کلبر د ۱۴م لويي وزير ډېر داخلي گمرکونه او د لارساتلو حقوق يې له منځه يووړل، خو له ده څخه وروسته لويو خانانو د ده مقررات، چې د ځان په ضرر يې تشخيصول، له منځه يووړل.

د خلکو او د دوی له بدمرغيو څخه يوه وړه احصايه: د دې په پاملرنې سره چې د صنعت او سوداگري پرمختگ لامل کېده، چې د هېوادونو سياسي سازمان ته تمرکز ورکړی شي، د اروپا دولتونه تمرکز ته نږدې کېدل او د خپل ملي اقتصاد پراختيا لپاره د تازه بازارونو نېولو او نويو سرحدونو ټاکلو ته اړ وو. له دې کبله پرله پسې او خونړي

جگړې د فرانسې، جرمني، اسپانيې او نورو ترمنځ پېښې شوې. د دې جگړو لگښتونه پر بېوزلې پرگنې تحميلېدل او د هغو تلفات هم بېوزلې پرگنې وې. غير قانوني تحميلونه او نور عوارض هم چې سينيورانو اخيستل، پر دغو ورزياتېدل. د سرفانو ازادېدل، چې د کارخونو په هېله آواره کېدل او په لارو کې يې په سوال غوښتلو او لاروهلو لاس پورې کولو، پر لاملونو ورډېرېده. دې ټولو لاملونو لاس سره ورکړ، يو بېوزلی ولس يې منځ ته راوړ، چې د ۱۷مې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ۸۰۵،۳۱ کسه سوالگر لرل.

د دې لپاره چې څرگند شي، چې د دولت ماليې د لويې په زمانه کې څومره ملاماتوونکي شوې وې، يادونه کوو، چې د دولت لگښتونه، چې په ۱۷۰۰م کال کې تر ۱۱۶ ميليونو ډېر وو، په ۱۷۱۱م کې له ۱۶۴ ميليونو لېرو ډېر شول، يانې له دوه څلو زيات شول.

پر نورو بدمرغیو برسپره په ۱۷۱۵ م کال کې په
خناورو کې یو طاعون هم خپور شو، چې خورا درانه
تلفات یې رامنځ ته کړل.
دا ټولې بلاګانې لامل شوې، چې د هېواد نفوس
خورا لږ شو او هسې چې لیکلې یې دي، د فرانسې
ولس له ۱۷۰۰ م څخه تر ۱۷۰۷ م پورې له ۴۰۰ زرو
څخه تر ۵۰۰ زرو پورې تلفات ورکړل او د ده تلفات
باید له یاد شوي تاریخ څخه تر ۱۷۱۵ م پورې په
بنسټیزه توګه تر دې څخه خورا ډېر وي.

*****

۳۰

د ۱۸ مې پېړۍ له ځانگړتياوو څخه

د لارساتلو حقوق او بېگار: ۱۴ م لويي د خپل سلطنت په وروستي کال کې د واټونو د ساتلو او رغونو لپاره يو فرمان صادر کړ او د هغو ساتل يې لويو خانانو ته ورپه غاړه کړ، خو عمومي بېوزلۍ اجازه ورنکړه، چې دا نقشه پلې شي. د ۱۵ م لويي په زمانه کې يې دا کار د بېگار له لارې سرته ورسولو. هغه کسانو چې له واټونو څخه تر ټولو ډېره گټه پورته کوله، سوداگر وو، چې غوښتل يې خپل کالي حمل او نقل کړي او له دې کبله په بنسټيزه توگه بايد د واټونو لگښتونه د دوی لخوا پرې شي، خو د هغې زمانې د حاکمې ډلې زورويو حکم کولو، چې دا بار هم د بېوزلو خلکو په مټ کېښودل شي.

بېگار يوازې په ماليې ورکوونکو کسانو، چې له ۱۶ څخه يې تر ۶۰ کلونو پورې عمر لرلو او په نا

ازادو بنارونو او یا په کلیو کې اوسېدل، تحمیلېده. د کلیسا غړي، اسیلان، د هغو چوپړ، د ازادو بنارونو بورژواگان، هغه کسان، چې په کوم نوم سره یې د بناړ له حاکم سره تړاو لرلو، له بېگار څخه بخښل شوي وو. د بېگاری موده په کال کې ۳۰ ورځې وه. بېگار ورکونکو باید د کار افزارونه، بار وړونکي ځناور او خپلې ګادې او په حقیقت کې خپل ټول شته له ځانه سره راوړي. له دې څخه اټکل وکړی، چې څومره فشار په دوی راتللو او څنګه یې کوره او اوره کېدل. د زور زیاتي کار هغه ځای ته ورسېدو، چې بورژواگانو د بناړ سرکونو جوړولو لپاره هم له کلیوالو څخه ګټه پورته کوله.

له هغه ځایه چې مامورینو حق لرلو، چې که کار د موکې په سر پای ته ونه رسېږي، هغه د هغو پیسو په وسیله، چې له ځنډ راتلونکو څخه یې اخیستلې، سر ته ورسوي. ورو ورو یاد شوي بېگار د مالیې بڼه ځان ته ونېوله، چې پر مالیه ورکونکو تحمیلېدله.

دا بېگار په ۱۷۷۶م کال کې له منځه لاړو او د هغه پر ځای د ماليې يوه تعرفه کېښودل شوه، چې د زمکې ټولو خاوندانو پورې يې تړاو موندلو، خو دا تعرفه د خانانو د مخالفت له کبله هېڅکله پلې نشوه. په هغه وخت کې که څه هم د عمومي گټو د فشار او يا نورو لاملونو له امله ځيني قانونونه د ډبرکي په گټه وضع کېدل، له هغه ځايه چې هغه کسانو، چې هغه قانونونه د دوی په ضرر وو، د هېواد چارې يې په لاس کې لرلې، هېڅکله نه پلي کېدل او سم زمور هېواد په شان ؤ، چې د قانونونو او د هغو د پلي کېدو تر منځ خورا ډېر توپير شتون لري.

له دې کبله سره د دې چې کلبر د ۱۴م لويي وزير د لارساتلو حقوق، چې د سوداگرۍ مخنيوی يې کاوه، له منځه يووړل او د هغو پر ضد نور قانونونه هم وضع شول، په هماغه توگه په خپل حال پاتې شول.

د صنعت او سوداگرۍ د ازادۍ په لور: کلبر د ۱۴م لويي صدراعظم د دې لپاره چې د فرانسې داخلي صنايع د بهرنيو صنايعو له سيالي څخه

وژغوري، ځيني مقررات وضع كړل. دا صنعتي او سوداگريز مقررات ورځ په ورځ گرانېدل او د هغو شمېر هومره ډېر ؤ، چې هر كوچني توليد كوونكي د خپلو تكليفونو او حقوقو د پوهېدلو لپاره بايد يو دور قانون زده كړي واي.

دولت په دې توگه غوښتل چې د لمړنيو توکو ډول او سرچينه او په همدې توگه د ټوکرو د جوړولو طرز او کچه کنترول کړي او تر یوه هانده پورې د درغلیو مخنیوی وکړي. خو دا مقررات د ۱۸مې پېړۍ له صنعت سره، چې پراختیا یې موندلې وه او ځواکمن شوی ؤ او نور یې بېي نه غوښتلې، نه جوړېدل. په دې دور کې هرې کارگاه غوښتل، چې د بلې کارگاه ابره هم تولید کړي، خو هغې بلې ته یې نه غوښتل اجازه ورکړي، چې د دې د انحصاري ابرې په تولید بوخت شي. په دې دور کې د خلکو په پام کې عجیبه ښکارېده، چې داسې بندونه د سوداگري او صنعت په لاس او پښو وتړي.

له دې کبله ځينو د دې محدودیتونو پر ضد گامونه اوچت کړل او په صنعت کې د «ملاتړ

غوښتنې» سیستم یې تر نېوکې لاندې ونېوه، دغه فورمول یې جوړ کړ: «پرېردی چې وشي، پرېردی پرېردی».

د دې لپاره چې موضوع سمه روښانه شي، د صنعت او سوداګرۍ ځینې محدودیتونه په ۱۸مې پېړۍ کې یادوو:

د سوداګریزو بازارونو شمېر محدود ؤ او د هغو زیاتول د مقرراتو پر ضد وو او یوازې ځینې کالي باید هلته پلورل شوي وای. هر فرانسوي بندر ځانګړتیاوې او باندپوالتیاوې لرلې، په دې مانا چې ځانګړي کالي ورله وارېدل او ځانګړي کالي ورڅخه صادرېدل، د بېلګې په توګه د ځینو هېوادونو شراب باید هرورمرو بردو ته وارد شوي وای. هغه شرابونه چې مستعمراتو ته تلل، باید هرورمرو په «بردو» یا «نانت» کې په بېړیو کې اېښودل شوي وای. د فرانسې سوداګریزې اړیکې له ختیز سره باید د مارسي بندر له لارې پلې شوې وای... او داسې نور. خو کمپنیو هم د ځینو هېوادونو لکه هندوستان سوداګري ځانونو ته ځانګړې کړې وه او دا خبره د

بورژواگانو د کلک اعتراض وړ وه او په پای کې یې د هند کمپنی باندې والتیاوې په ۱۷۶۹ م کال کې له منځه یووړې.

گوری، چې د هغه انقلاب له امله چې په صنعت او تجارت کې منځ ته راغلی ؤ، نور هغه پخوانیو مقرراتو سمون نه لرلو. اوس غوښتنه وه، چې صنعت او تجارت ډگر وموندي، سیالي د نړۍ ټولو سیمو ته یوسي او ځانونه گواکې د «مريه توب» له بنده خلاص کړي. اوس وضعیت ایجابول، چې صنعت او سوداگري «ازاده» واوسي.

ټولنيزې طبقې: د فرانسې ولس په ۱۷ مې او ۱۸ مې پېړۍ کې هم نږدې د فیودالي دور هماغه ټولنيز سازمان ساتلی ؤ.

د صنعت او سوداگري د رونق له امله د بورژوا طبقه منځ ته راغله او د اقتصاد له پلوه یې خورا اهمیت لرلو. خو دې اقتصادي اهمیت ده ته لا ټولنيز پور ورکړی نه ؤ، یانې دا چې دی د یوې ځانگړې طبقې په توگه وپېژني. د فرانسې ولس په ۱۸ مې پېړۍ کې په درو طبقو ویشل کېدلو:

۱- **روحانيان:** دغه کسان، چې کار يې يوازې دعا لوستل وو، د دې لپاره چې هم د مادي نفوذ او هم د معنوي نفوذ خاوندان وو، تر ټولو ځواکمنه طبقه گڼل کېدله.

د روحانيانو طبقې پرېمانه زمکې او موقوفات لرل، چې د فرانسې ټولو زمکو يو په پنځمه برخه يې جوړوله او د دوی عوايد له سل ميليونو ليورو تېرېدل. برسېره پر دې د خلکو له ځمکو يې عشریه هم اخیستله، چې د هغو کچه هم له سلو ميليونو ليورو تېرې کولو، هسې چې د دې طبقې کلني عوايد له ۳۰۰ ميليونو ليورو په کال کې (په ۱۷مې پېړۍ کې) تېرېدل.

پخپله د روحانيانو په منځ کې هم طبقه بندې پلې شوې وې او دا عوايد په حقيقت کې ټول د لويوو روحانيانو په مړۍ کې ورتويېدل او واړه روحانيان هومره بېوزلي وو، چې د فرانسې په انقلاب کې ځيني له انقلاب سره هملاسي شول.

د روحانيانو طبقې تل دو کسه د خپلو استاذو په توگه ټاکل او هغو دوو کسانو د پاچا سره د وزيرانو

حکم لرلو او په دولتي چارو کې یې مداخله کوله. نو وینو، چې روحانیانو له لویانو او اسیلانو سره هېڅ توپیر نلرولو، پرته له دې چې روحاني نفوذ یې لرلو. غالبین مالیو او عوارضو دې دوو طبقو پورې اړه نه لرله.

۲- اسیلان (نجبا): دوی هماغه پخواني سینپوران او شاهزویان وو، چې لویې زمکې یې په لاس کې لرلې او له هغو څخه یې گذاره کوله او د مالیو له پرې کولو بڅښلي گڼل کېدل. د بورژوا طبقې رامنځ ته کېدل او د صنعت او سوداګرۍ پراختیا اړتیا رامنځ ته کوله، چې د دې طبقې ځواک لږښت ومومي. خو دغو مقاومت کولو او خپلې گټې یې د چاپېریال پر غوښتنو تحمیلولې، د بېلګې په توګه لا یې د لارساتلو حقوق او ځانګړي عوارض اخیستل او پر رعیتونو یې بېګار تحمیلولو. دغو هېڅ کار نلرلو او له هغه ځایه چې صنعت او سوداګري د فیوډالي دور د نظریاتو پر بنسټ سپک گڼل کېدل، نو کولای یې نشول، چې په صنعت او سوداګرۍ بوخت شي او که بوخت شوي وای، د

دوی اسيلتيا له منځه تلله. خو په بدل کې دولتي مهمې چارې لکه د پوځ قوماندې، وزارت، سفارت، حکومت او داسې نور د دوی برخه ليک وو. ځواکمن اسيلان ان د پاچا تر امر لاندې نه راتلل او لکه چې ومو لېدل، دولتي مقررات يې په هېڅ نېول او د دوی د پاچا سره د اختلاف کار هغه ځای ته ورسېده، چې ۱۴م لويې اړ شو، چې له دوی سره جدن په جگړه لاس پورې کړي او د دوی ۳۵۰ کسه ووژني.

۳- دريمه طبقه: دريمه طبقه د خلکو پرگنو ته ويل کېدل، يانې هر څوک چې د اسيلانو او روحانيانو په ډله کې نه وو او هر چا چې کار کاوه. په هماغه ډول مو چې ويلي دي، د صنعت او سوداګرۍ تر رونق موندلو وروسته د کارخونو لرونکو او سوداګرو څخه يوه ځواکمنه طبقه منځ ته راغلې وه، چې په ټولنه کې يې لويه اغېزه لرله او په حقيقت کې د اسيلي طبقې مخې ته پراته وو، خو ټولنه لا چمتو نه وه، هغوی په رسميت وپېژني او په خپل سازمان کې هغو ته ځانګړی ځای قايل شي، بلکه

هغوی یې د دریمې طبقې خلکو په ډله کې او پرته له حقوقو گنل.

ادیبان، شاعران، طبیبان، روښانفکران او د ادارو غړي عمومن د دې طبقې برخه وو، کارگران او بزگر د دریمې طبقې په ښکته برخې کې پراته وو. ټولې مالېې او عوارض له دریمې طبقې څخه اخیستل کېدل او بزگرو چې د ټولنې ډېرکې برخه یې جوړوله، پر درنو مالیو برسېره اړ وو بېگار هم وزغمي.

په نږدې توگه ویلای شو، چې د بزگر د معمولي عاید ۷۵ په سلو کې برخه په بېلابېلو نومونو باندې د زمکې خاوند، کلیسا او دولت ته پرې کېدله. خو د یاد شویو طبقو نږدې شمېر په لاندې توگه و:

۰۰۰،۱۳۰ د روحانیانو شمېر

۰۰۰،۱۴۰ د اسیلانو شمېر

۰۰۰،۰۰۰،۲۵ د دریمې طبقې شمېر

*****

۳۱

پاچا او لویان

هغه ملتونه چې د پرله پسې مودې لپاره تر فشار لاندې پېښېږي، بت پرسته روزل کېږي او په بېلابېلو نومونو لرگین خدایان جوړوي او هغو ته مخ راوړي او زارې کوي چې : «مور وساتې، زموږ ژغورونکي واوسی ... طبیعت نارې وهي، چې بدمرغه بشره ځان پخپله وژغوره، خو د دې بشر پر سر یې دومره د ستم سوکان ټکولې، چې د هغه غوږ غالب اوږېدونکي نه دی.

د فرانسې په هېواد کې په ځانگړې توگه په ۱۷مې او ۱۸مې پېړۍ کې د صنعت او سوداگري رونق لامل شو، چې د لویانو او اسیلانو د ژوندانه پر تجمل نور ورډېر شي او په هغه کې د مرکزیت منځ ته راتلل لامل شي، چې د پاچایانو استبداد د سینورانو پر ستم وراضافه شي.

دا د لویښت ماڼی، چې د ولس پر ټټر جوړه شوې وه، هره ورځ لا لوړه او لا مجلله ګرځېدله او د ولس ساه یې لا شدیدې اېستله.

د ۱۴م لویي د سلطنت دور د دې لویښت منځنی دور او د فرانسې د ولس د بدمرغی او شدید ساه اېستلو دور ؤ. غټ لویان او خانان په مرکز کې راټول شوي وو او د مېلمستیاوو چمتو کولو، بنکار او درباري معشوقو او غوړه مالانو له راغونډولو پرته یې کوم مهم کار نه لرلو او د هېواد ټوله شتمني یې په دې بوختیاوو لگوله، هسې چې دا عیشونه او معشوقو سره لوبې د جلا کتابونو موضوع ګانې ګرځېدلي دي.

مور د بېلګې په توګه وایو، چې مېرمن دوپمپادور د ۱۵م لویي معشوقې نېرډې ۷ یا ۸ میلیونه لیوره د خپلو ماڼیو لپاره، ۴ میلیونه لیوره د تیاتر او خپلو جشنونو لپاره، یو میلیون لیوره یې یوازې د خپل یوه سفر لپاره ولګول.

د دې ښځې یوه ماڼی، چې پاچا دې ته جوړه کړې وه، د شګو په سر جوړه شوې وه او ۱۲۰ فوټه

یې د بنسټ اېښودلو لپاره کښلې وو. د دې ماڼۍ جوړول ۵،۲ میلیونه لیوره تمام شول او خلکو ان تر ۶ میلیونو پورې هم ویلي.

هرې لویې کورنې به چې تاوان کولو او یا واده یې کولو، له پاچا څخه یې بې کچې روپې اخیستې، ولې چې ویل یې، چې لویې کورنې د سلطنت د پت او رونق لامل دي. پاچا دا پیسې د بېلگې په توګه پلاني وزیر ته حواله کولې. د حوالې خاوند وزیر ته ورتللو. وزیر به ویل، چې خزانه تشه ده او حق به هم له هغه سره و. د حوالې خاوند ټینګار او تهدید کاوه، تر څو وزیر په پای کې اړ کېدلو له هره ځایه چې کېږي، پیسې وموندي یا د پور ورکونکو کشتونه (قسطونه) شا ته واچوي.

د دې بې ځایه لګښتونو او هغو پیسو له امله، چې ۱۴م لویي په جګړو کې ولګولې، کله چې دی مړ شو، دفرانسې دولت ۲ میلیارده پوروړی و او د ده ځای ناستي د شلو کلونو په ترڅ کې، سره د دې چې

کوم جنگ یې ونکر، ۷۵۰ میلیونه نور هم په دې پور ورډپر کړل.

د لویانو او پاچایانو وینو څښل هغې پولې ته ورسېدل، چې د خلکو په منځ کې خپاره شول، چې ۱۵ م لویی د دې لپاره چې وینه یې ځوانه پاتې شي، د بشر په وینو ځان پرېمېنځي او په ځانگړې توگه د ښکلو نجونو وینو ته ترجیح ورکوي. یوه ورځ، چې پولیس وزگاران راټولول، خلک د دې اند له امله غونډ شول او خوځښت یې په لار واچولو. له هغه نه وروسته ۱۵ م لویی جرأت ونکر پاریس ته راشي او په **ورسای** کې تم شي.

۱۵ م لویی د ورسای د خوا او شا په ځنگلونو کې وخت تېراوه او ان خپلې مینې یې د ځنگل په سیمه کې پټولې.

د قحطۍ په یوه کال کې، چې ۱۵ م لویی په دودیزه توگه په ځنگله کې په ښکار بوخت و، یوه بزگر سره، چې تابوت یې په مټه نېولی و، مخ شو او له هغه یې وپوښتل: «دا تابوت چېرې وری؟» ځواب

بې وړکې، پلاني ځای ته - سړي او که بنځې له؟
سړي له - له کومې ناروغۍ څخه مړ دی؟ له لورې.
د ۱۵م لويي تر مړينې وروسته فرانسې په
حقيقت کې د مطلقه سلطنت تابوت جوړ شوی ؤ.

*****

۳۲

باستیل

د فرانسې یو لیکوال وايي، «کله چې پاچایان د بشري رزالت څخه پرته په بل څه تکیه کوي، دوی ته گرانه ده، چې ځانونه وساتي»، ولې چې پاچایان د ولس په ارادې او خوښۍ تکیه نه دي، د ولس د اېل (رام) کولو لپاره پرته له زوره بله هوبله نلري او په زور باندې تکیه به یوازې د سپکو کسانو او هغه کسانو له لارې، چې سپېڅلي احساسونه یې وژل شوي وي، شونې وي. که د مستبده پاچایانو دربار له گوداگیو، غوره مالانو، زندان ساتونکو، میرغضبانو او نور چوپړانو له خوا، چې د بنکاري سپي په شان خوله په هر بنکار ککړوي، احاطه شوی نه وي، هېڅکله به د دوی سلطنت استوار پاتې نه شي.

د فرانسې دربار مخکې له انقلاب څخه هم د دا ډول عناصرو ټولنه وه او د فرانسې زندانونه د دوی د استبداد او رزالت بنکارندوی گڼل کېدل. یوه ورځ د باستیل، چې د دغو زندانونو تر ټولو مشهور زندان ؤ، د وړاندو خبر ۱۶م لويي ته ورسېدو، څو شېبې په سوچ کې ډوب شو او دا پېښه یې ستونزمنه او خورا بدخونده وگڼله، ولې چې پوهېدو، چې د ده لويښت او د ده د سلطنت ځواک په دې زندان پورې تړلی دی او له همدې کبله د دې پېښې د پېښېدو تر موکې پورې هېڅکله حاضر نشو، د زندان عملیات شنډ کړي، تر څو چې داسې نه چې اهمیت یې لږ شي او د خلکو ډار والوزي.

برسېره پر دې چې سینيورانو د خپلو مانیو په لاندنیو پوړونو کې د بېوزلو خلکو لپاره تور تیاره بندونه لرل، د ۱۸مې پېړۍ په فرانسې کې نږدې ۲۰ زندانونو شتون لاره، چې شونې وو، چې کسان پرته له محاکمې نه هلته زنداني کړي. دا زندانونه یې د ۱۴م لويي په وروستيو وختونو کې تر ټولو متعصبه کښیشانو ته ورپرېښودل او هغو د رېرولو ډول ډول

وسایل په دې زندانونو کې راغونډ کړي وو او هر کس یې، چې د ازادۍ تر ټولو لږ فکر څرگند کړی وای، په مذهبي تورو د زندانونو په تورو تیارو بندونو کې شکنجه کول. دې متعصبه کشیشانو بندیان په هغه کچه رېږول، چې د هغو شرح افسانو ته ورته کېږي. تور تیاره بندونه هسې له حشراتو او ځورونکو ځناورو څخه ډک وو، چې کله کوم بندي له هغو څخه راوتلو، غوړ او یا پوزه به یې مورکو خوړلې وه. دې «دینداره» کشیشانو به بنځې دغو زندانونو ته کارلې او کله به یې هغوی امیندوارې کړې! دې «سمکارو» کشیشانو به مړي په غلطو نومونو په خپلو هدېرو کې بنځول؟، تر څو هم خپل جنایات پټ کړي او هم د خپلو سړیو شمېرگنې کړي.

د زندان څارل د څارندوی د نایب دنده وه، چې کله کله به د ډوډۍ خوړلو لپاره زندان ته راتللو. دې شخص د زندان له وضعې څخه هېڅ خبر نلرلو او د ده دا عمل یوازې د ظاهر ساتلو لپاره ؤ. د یوې پېړۍ په موده وه، چې د زندانونو مدیریت یې د لویانو یوې کورنۍ ته سپارلی ؤ او د دې لپاره چې د

دې کورنۍ اسيلتيا ته ضرر پېښ نه شي، اړتيا وه، چې زندانونه پاتې شي. له دې کبله هره ورځ په يوې نوې ډلې ورلوېدل، تر څو زندانونه ډک وساتي.

د هغې زمانې له دودونو څخه يو د سپينو پاڼو صدور ؤ، په دې مانا چې سپينې پاڼې د وزير او يا پاچا په ټاټبې سره اشخاصو ته ورکول کېدل او دوی کولای شول د دې پاڼو پر بنسټ هر څوک چې وغواړي، زندان ته واچوي. دا سپين ټاټبېزې عمومن حاکمانو او لوړپوړه کشيشانو، هغو پلرونو ته، چې غوښتل يې خپل زامن بنديان کړي او بنايسته بنځو ته، چې غوښتل يې چې د مېړونو ستونزه له خپله سره لېرې کړي، ورکول کېدې او کله پلورل کېدې او دا عمل د پيسو لاس ته راوړلو يوه لار گرځېدلې وه، هسې چې د ۱۵م لويي يو وزير په يوازې توگه ۵۰،۰۰۰ سپين ټاټبې صادرې کړې. يو مورخ ليکي:

«هېڅ کله د بشر تر ټولو گران گنج، يانې ازادۍ، کې دومره اسراف نه ؤ شوی.

د لاتود کپسه: یوې موضوع، چې په ۱۸ مې پېړۍ کې د فرانسی ولس افکار خان ته راواړول، د «ژان هانري لاتود» (۱۷۰۵ - ۱۷۲۵) پېښه وه. دا شخص له هغه ځایه چې د مېرمن دوپمپادور، د ۱۵ م لویی معشوقې، له بې مینۍ سره مخ شو، د ۳۵ کلو موده یې په بېلابېلو زندانونو کې تېره کړه. دا شخص یو تود او وحشتناکه سړی ؤ، چې هېڅ څه کولای نشول دی اېل کړي. غږ یې دېوالونه لږزول، زړه او جرأت یې نه ماتېدونکي وو، ځان یې تا ویل، چې له اوسپنې جوړ او نه وړاندېدونکی دی، چې په دې ټولو زندانونو کې یې مقاومت وکړ او وروست نه شو. په یوه زندان کې سپړو د دې شخص ځان خوړلی ؤ - د کلمې په واقعي مانا سره یې خوړلی ؤ - دې شخص غالبین له لوړې زوېرگي اېستل، خو غږ یې له هغو هېرخونو څخه د چا غوږ ته نه رسېده. هغه څه، چې د مېرمن دوپمپادور او هغې استبدادي دستگاه په ګرمتوب (جرم) ورزیاتوي، دا دي، چې دا عجیب شخص دوه ځله له زندان څخه

وتښتېدو او هر ځل يې ځان څرگند کړ. لمړی ځل يې له هغه ځايه، چې پکې پټ شوی ؤ، مېرمن دوپمپادور ته يو کاغذ وليکه او دې امر وکړ، چې هغه دوهم ځل ونيسي او زندان ته يې وغورځوي. دوهم ځل ورسای ته لاړو او ويې غوښتل له پاچا سره خبرې وکړي، دهلبز ته هم ورسېدو، خو مېرمن دوپمپادور بيا هم د ده د نيولو امر صادر کړ او په دې عمل سره يې ثابته کړه، چې د اسيلو له طبقې څخه ده!

اتفاقن لاتود په دوهم ځل، چې زندان ته ولوېده، يو چا ته يې يو يادښت ولېکه او د زندان د کونجی لرونکي په لاس يې بهر ته ولېږه. کونجی لرونکی مست ؤ، هغه يې ورک کړ. کاغذ د يوې ښځې په لاس کې ولوېدو. هغه يې ولوستلو، ولرېدېده، خو ونه ژرېدله او د ژړا پر ځای يې لاس په کړنو پورې کړ. دا ښځه «مېرمن لوگرو» وه. بېوزلې ښځه، چې له خياطی څخه يې گزاره کوله.

مېرمن لوگرو پرېکړه وکړه، چې په هره بيه چې کېږي، دا سپری وژغوري. د درې کلو په موده پرله

پسې په دې پرېکړې پسې وگرځېده، هر چا ته چې لازمه وه، لارله، پلار يې مړ شو، وړوکی کار يې له لاسه ووتلو، خپلوانو يې ملامته کړه او په زبونه توگه د شک وړ وگرځېده، خو ځله نږدې وو، چې زندان ته ولوېږي، خو دا له پښو ونه لوېده او بيا يې هم د بندي د خلاصون لپاره هڅه وکړه او خپل کړه يې، چې له دريمې طبقې څخه وه، په تاريخ کې د مېرمن دوپمپادور د کړو مخې ته، چې د لمړۍ طبقې د گلو سر وه، کېښودل.

په پای کې د دې هڅو له امله له درباريانو څخه يوه کس درې ځله په دې برخه کې له ۱۶ م لويي سره خبرې وکړې، خو هغه درې ځلې د لاتود د خلاصون څخه ډډه وکړه، ولې چې غوښتل يې، چې د باستيل پت خوندي شي! په پای کې په ۱۷۸۴ م کال کې لويي ناهوبله شو، چې د لاتود د خلاصون امر امضا کړي او څو هفتې وروسته يې يو فرمان صادر کړ، چې نور هېڅ څوک بندي نکړي، مگر د دليل په يادولو او د مودې په ښکاره ټاکلو سره او په

ځانگړې توگه دې وروستني فرمان لا بنه وښودل، چې د فرانسې د خلکو ازادي تر کومې درجې پورې د دې او هغه د هوا او هوس لاسلوبې وه. د لاتود د حال شرحه د باستيل د زندانيانو د ژوندانه يوازې يوه بېلگه ده. د باستيل نوم نه يوازې په فرانسې کې، بلکه په اروپا کې مشهور ؤ او د استبداد ښکارندويه بلل کېده. له دې کبله کله چې د انقلاب بيراغ پورته شو، سره د دې چې د باستيل د زندانيانو شمېر هلته دومره ډېر نه ؤ، لمړی يې د باستيل په لور مخ راوړ او د استبداد د لويښت دا پناهځای يې له پښو وغورځولو.

*****

۳۳

د فرانسې ولس د پرگنو ژوند مخکې له انقلابه

ځيني تنکي زړي اشخاص د فرانسې په انقلاب نېوکه کوي، چې د ډېرو وینو تويېدو لامل شو. يو تاريخ ليکونکی داسې اشخاصو ته په خطاب کې وايي: «اې حساسو سړيو، چې د انقلاب ناخوالو له ژړا کوي، خو خاڅي اوبسکې هم هغو ناخوالو له تويې کړي، چې انقلاب يې منځ ته راوړی.»

هغه کسان، چې تل غواړي ولس محکوم کړي، دا ناخوالې نالېدلې نيسي او حال دا چې د هغو په منلو سره دي، چې کولای شو د انقلاب لاملونه کشف کړو.

دریمه طبقه: د فرانسې بزگر د فيوډالي حاکم رژیم له امله له ځمکې څخه بې برخې وو او له انقلاب څخه مخکې دور کې يوازې د کرهڼيزو ځمکو څخه يو په دریمه د دوی په لاس کې وې. د دې ملکیت پر تلي هم په بېلابېلو سيمو کې توپير موندلو

او په بعضې سیمو کې له یو پر لسمې هم لا لږه کېدله.

نظر دې ته چې د کلیو نفوس ډېر ؤ، یو شمېر کورنیو اصولن کوم مالکیت نلرلو او ان د دوی جونگره د دوی نه وه. هغه بزگر هم چې د زمکې خاوند وو، خورا لږه برخه یې لرله، هسې چې د دوی د کورنیو د لگښت لپاره یې کفایت نکولو.

له بله پلوه له هغه ځایه چې کرهڼه لا په صنعتي اصولو سره سر ته نه رسېده، یوازې ابرې نه ډکو سیمو کې وو، چې د خلکو عمده برخه په عادي وختونو کې بریالې کېدله، چې په یوه ډول، ښه یا بد، خپل خواړه چمتو کړي. دا نیکمرغي په نورو سیمو کې د خلکو نه په برخه کېدله، په ځانگړې توگه چې بحرانونه او د ابرې ټکه وهلو کلونه ډېر وو.

بزگرو یوازې له وچکالی څخه هېره نه لرله، بلکه هر کله به چې جگړه پېښېدله، مالې پورته تللې او د سرحدونو خلکو مالونه به د لوټېدو وړ گرځېدل او دوی یې پخپله بېگار ته بوول.

په همدې ترڅ کې د فرانسې صنعت په پرمختګ کې ؤ او سوداګرو د بزګرو له بېوزلۍ نه ګټه پورته کوله، د هغو د کار ځواک يې ارزانه پېرودلو او په همدې موخه يې د تارسکېلو او ټوکراوبدلو ډېرې کارخونې کليو ته منتقلې کړلې. دغو لمړني توکي بزګرو ته چمتو کول او غالبن د کار افزار يې هم هغه ته ورکول. بزګر په خپلو جونګرو کې په اوبدلو بوختېدل، په دې حال کې چې بنځه او ماشومان يې په سکېلو بوخت وو. کله به چې په کرونده کې د کار وخت رارسېدلو، کارګاه به يې خوشې کړه، کروندو ته ستنېدل.

له بله پلوه د صنايعو پرمختګ د بيو د جګېدو او ټيټېدو لامل ګرځېده او له هغه ځايه چې فرانسه صادرونکې هېواد شوی ؤ، همدا چې جګړه او قحطي، که څه هم په لېرې سيمو کې پېښېدلې او يا ګمرکي حقوق ډېرېدل او يا د جنسونو پېرودل يې په نورو هېوادونو کې منعه کول، د فرانسې کارخونې په وزګارتيا محکومېدلې.

اتفاقن له انقلاب څخه وړاندې کلونو کې دا ټولې ټکې سره یوځل پېښې شوې. په ۱۷۸۸ م کال کې ابره بڼه نه وه، ترکیه د روسیې او اتریش پر ضد په جگړې اخته شوې وه، سویډن د ترکیې په ملاتړ ودرېدو، پروس غوښتل د انگلستان او هالنډ څخه تقلید وکړي، پولنډ غوښتل د تزاري روسیې استبداد سپاره له خپله سره اوچته کړي؛ له دې کبله د بالتیک او د ختیز سمندرونه چندانې امن نه وو او د مرکزي او ختیزې اروپا بازارونه وتړل شول. برسېره پر دې اسپانیې د فرانسې په ټوکرو بندیز ولگاوه. هغه سیاست، چې د فرانسې مستبد دولت په مخه کړ، د وضعیت د تشدید لامل وگرځېدو، د بېلگې په توګه دولت په ۱۷۸۶ م کې یو فرمان صادر کړ، د حبوباتو سوداګري یې له هر راز مقرراتو څخه ځانګړې کړه. په دې توګه بزګرو، چې تر هغه وخته یې حبوبات باید بازار ته وړي وای، اوس یې کولای شول هغه په بازار کې وپلوري.

حمل او نقل د زمکې، سمندرونو او سیندونو له لارې بشپړه ازاد شول او ان د حبوباتو صدور پرته له هېڅ بندیزه مجاز ؤ. له دې کبله د فرانسې حبوبات بهر ته حمل او یا احتکار شول. تر هغه هانده، چې د ۱۷۸۹م په جنوری کې د هر لیور (نیم کیلو) غنمو بیه په پاریس کې ۹ شاهيو ته ورسېده او په ځینو سیمو کې لا گران هم شو او حال دا چې ډېرو کارگرانو په ورځ کې له ۲۰، ۱۵، ۱۲ یا ۸ شاهيو څخه ډېر اجرت نه اخیستلو.

یوې بلې غلطې کړنې هم له دولت څخه سر ووهلو. د هغې بنسټونو په ۱۷۸۶م کې له انگلستان سره سوداگریز تړون وتړلی شو او د هغه پر بنسټ د فرانسې په جوړ شویو وارداتي جنسونو گمرکي حقوق راتیټ کړل. دا فکر اصولن بڼه ؤ، تر څو د فرانسې د صنایعو د سیالی لامل شي، خو دا فکر یې باید په تدریج سره پلې کړی وای، تر څو د فرانسې صنایعو ته ضرر و نه رسېږي، په ځانگړې توگه چې د انگلستان صنایعو د فرانسې صنایعو په پرتله وځنډول شي او په دې ډول د بېلگې په توگه

یوازې د فرانسې په دوو ښارونو کې ۳۶۰۰۰ کسه وزگار شول او دا بحران د بیو له لوړېدو سره غبرگ ؤ.

سوالګر او لاروهونکي: د استبداد رژیم په پای کې د بزګرو بې برخې توب کار هغه ځای ته ورساوه، چې د هغو یوه ډله زمکې ته په کمین کې کېناستل، په دې مانا چې ځنګلونو او ډنډونو ته یې کډه وکړه، د باندې والی او ځمکو خاوندانو اشخاصو پر ضد یې څه ګامونه اوچت کړل. دغو غوښتل د پاچا، روحانیانو او لویانو زمکې وپلورل شي او یا په بزګرو باندې وویشل شي.

له بله پلوه ښکاره ده، چې بېوزلي او بدمرغي سوالګري زېږوي؛ پلانی سړی له کاره لوېدلی، پلانی زور سړی، پلانی یتیم او پلانی کونډه په هېواد کې د بېوزلی او نه شتونوالي له امله پرته له سوالګری بله کومه مرجعه لري؟ له دې کبله د انقلاب څخه وړاندې فرانسې کې د نفوس لږ تر لږه یو پر لسمې تر پایه پورې سوالګري کوله او له یوې کلا نه بلې کلا ته تلل.

د فرانسې په شمال کې په ۱۷۹۰م کال کې د سوالگرو شمېر د اوسېدونکو یو پر پنځم ته ورسېدو او ورځ په ورځ کارگران هم په دې شمېر ورپېرېدل ولې چې د کارگر مزد د کورنۍ لگښت لپاره کفایت نه کاوه.

نور سوالگري د شرم لامل نه وه، د کورنۍ پلار، چې څو ماشومان یې لرل، هېڅ شرم یې نکاوه، چې هغوی «ډوډۍ پسې» ولېږي. دا هم د نورو کارونو په دود یو کار ؤ - که هغه ډوډۍ، چې دوی ته ورکول کېده، ډېره کلکه وه، خپلو ډنگرو ته یې ورکوله.

هغه اغتشاش، چې د سوالگرو د شتون له امله منځ ته راتللو، د کارگرو د کډو کولو له امله تشدیدېده. د فرانسې نفوس خورا ناښاتنه ؤ او هر کله یې کوم بل ځای ته مخ راوړلو، چې تر څه هانده پورې گزاره وکړي.

د بېلگې په توګه له ۱۰۴۰۰ کسانو څخه، چې په ۱۷۸۸م کې د تروا په ښار کې وزگار وو، ۶۰۰۰ کسه

یې له هغه ځایه ووتل او له یوه بڼاره نه بل ته د کار او ډوډۍ په لټه لالوانده شول. څرگنده ده، چې له دې سوالگرو څخه یو شمېر د بې وزلی له شدته په لاروهلو، غلا او لوټ اخته کېدل، هسې چې د پوځ یو قومندان د انقلاب د کال په جنوری کې لیکلي، له هرې خوا څخه له ما نه ډلې غواړي، چې خپل درموندونه د هغو په وزلې وساتي. د داخلي گمرکي لیکو تر څنگه قاچاق بشپړه دود شول او بې امنیتي یې لا ډېره کړه. بنځې په قاچاقو کې له سړیو څخه کمې نه وې، هسې چې په ۱۷۸۰ م کال کې ۳۶۲۰ بنځې د قاچاقو په گناه ونېول شوې. دا سوالگر او لاروهونکي په تدریج سره په جاني او خطرناکو کسانو بدلېدل او قضایي ځواک له دې موضوع سره مرسته کوله، ولې چې هغوی یې د وړو جرمنو لپاره بنديخانو کې اچول او د واقعي جانیانو په څنگ کې یې ځای ورکولو، تر څو د جنایت زده کړه وکړي. له بله پلوه له هغه ځایه چې د قضایي ځواک له مجازاتو څخه یوه جزا تبعید وه،

دې موضوع غیر ثابتہ نفوس او د وزگارو شمېر

دېراوه.

*****

۳۴

له انقلاب څخه وړاندې خوځښتونه

قحطې او وچکالې، چې په ۱۸مې پېړۍ کې دېرې پېښې شوې، د فرانسې ولس يې خوځښت ته اړ کړ. ولس په وچکالۍ کې هم منلای نشول، چې يوازې طبيعت د بېوزلۍ او اسکېرني مسئلې دى، ولې چې شونې وه، چې د پرماني په کلونو کې د وچکالۍ ورځو لپاره سپما وکړي. شتمنو، خانانو او پيسو لرونکو د سوداگرو په هملاسى او د وزيرانو او نور شخصيتونو په گډون، چې تل د شتمنو پلويان وو، زياتي غله يې له هېواد نه بهر اېستله، تر څو يې په گرانه بيه وپلوري - دولت فرانسوي بزگر ته ويل: ستاسو بيه بايد لوړه شي، تر څو خلک د غنمو کرلو له وپارول شي، خو فرانسوى بزگر پوهېدو، چې دا څرگندونې درواغ دي. که عمومي مسلت ځان بښندو له اړتيا لري، ولې يوازې دى بايد زغم ولري؟

- که دولت غواړي، چې د ډوډۍ بیه لوړه کړي، لږ تر لږه لاسمزدونه هم باید اوچت کړي او یا شتمن د بېوزلو ساتلو ته اړ کړي، نه دا چې د بېوزلو خلکو ځان بنسندنه د نورو د شتمنی د ډېرښت وزله وگرځوي.

«نکر» د ۱۶م لویي وزیر، چې د ۱۷۷۸م کال په پای کې په کار بوخت شو، غوښتل یې چې د غنمو له وتلو څخه مخنیوی وکړي او د غنمو ورود هېواد ته د جایزې له لارې تشویق کړي - خو دې موضوع که څه هم له قحطۍ څخه مخنیوی وکړ، خو ویې کولای نشول، چې د بیو د لوړېدو لپاره خنډ شي، ولې چې محترمانو بیا هم غنم احتکار کول، د بیو د لوړېدو لامل ګرځېدل او یا غنم یې په قاچاقي لار بهر ته لېږل او بېرته یې راواردول، تر څو جایزه واخلي. بېوزلو خلکو د خپلو سترګو په مخکې درنې ګاډې کتلې، چې غنم حملوي او ورو ورو دا فکر د دوی سر ته لار باسله، چې ولې دا ګاډې په زور ونه نیسي او ولې ځانونه د لوړې او مرګ منګولو ته وسپاري؟

له بله پلوه ډېر تخمیلونه پر بېوزله پرگنو بارېدل او د ټولو چيغې د مالپو پر ضد، چې تل مخ په جگېدو وې، پورته شوې وې.

هر څوک چې څومره لا شتمن ؤ، لېرې مالپې یې ورکولې او بېوزلې بزگرته هومر پانگه، چې وکولای شي خپله کرهڼه اداره کړي، نه پاتې کېدله. هر څومره چې بېې لورېدلې، د پاچا بودیجه باید لویه شوې وای او د دې کار لپاره اړتیا لېدل کېده، چې پر دریمې طبقې نوی فشار راولي. د ۱۶م لویي دربار خورا ډېر لگښتونه لرل. لویانو په همدې پرتله او افسرانو د ټولو ځانگو په کچه بودیجه لرله. د دې لگښتونو شنډول یوازې په هغه بڼه کې شونې وو، چې پاچا له ټولې اریستوکراسۍ سره وهلي وای. له دې کبله د ولس د شک وړ وگرځېدو او دی یې په احتکار او درغلیو کې گډ وگڼلو.

بېوزلې او لورې د فرانسې پرگنې ته ورزده کړل، چې د هغې پرځای چې ځان، بنځه او ماشومان د لورې او مرگ لاس ته وسپاري، د همت لاس اوږد

کړي، هغه څه يې چې له ده نه په زور اخیستي دي، په زور بېرته واخلي. له دې کبله په ۱۷۸۹م کال کې په مارسي، تولن، اکس لاشاپل او نورو ځایونو کې د ماليو او طبقاتي باندېواليو پر ضد خوځښتونه پېښ شول. بې خبره خلکو، چې د ډوډۍ لاس ته راوړلو لپاره د خپلو زېږندځایونو او بوم څخه کډې کړې وې او په واټونو کې لالوانده وو، په ناهوبله يې د غنمو د گاديو لوت ته لاس اوږد کړ او له دې هانده يې هم تېری وکړ، د درمندونو او ان کورونو په غلا لاس پورې کړ. نامتو ده، چې اته زره کسه ورو د مارسي ښارگېرچاپېره شتون لاره. له دې ځايه د پرگنو اسکېرنه او هغه وحشت، چې د دې ورو له يرغل نه پایله ومونده، اټکل کړی. ورو ورو له دې لوتماريو څخه ډار دومره ډېر شو، چې هر بزگر ځان د بدۍ غوښتونکو ځواکونو په محاصرې کې اند کاوه او د سپېدو په موکه، چې سر يې له خوبه اوچتولو، لمړی يې د کروند په لور منډې وهلې، چې آيا د ده شنه او اومه غنم يې لوت کړي که نه.

دولت د دې وړو له مخنيوي څخه عاجز ؤ او د
خلکو د شکايتونو له امله اړ شو، هغوی ته د وسلې
لرلو اجازه ورکړي او هماغه وسله وه، چې د انقلاب
پرمختگ لپاره په کار راغله.

*****

۳۵

د فرانسې انقلاب نه ډډه کېدونکې ؤ

عمومن په هغو تاریخونو کې چې لیکل کېږي، ډول ډول پېښې د یو بل پر سر غورځوي او دا بې اړونده او کندکپړه ډېری تاریخ بولي. دا ډول مورخان عمومن د تاریخ لوی نقش د ناڅاپه پېښو او یا د کسانو په ارادې پورې تړي او خپلو خیالونو ته د پېښو په پلټلو کې له بهرنیو واقعیتونو څخه ډېر ارزښت ورکوي.

خو هماغسې چې زمور طبیعي پوهه د طبیعت یو انعکاس دی، چې له مور څخه بهر او له مور څخه خپلواک شتون لري او زمور په خیالونو سره بدلون نه مومي، زمور ټولنیزې پوهې هم د ټولنې د اقتصادي جوړښت یو انعکاس دی، چې د هغه بدلون زمور د خیالونو په لاس شونی نه دی.

مور د هغو پېښو په ترڅ کې چې په تېرو څپرکو کې مو یادې کړې، وښودل، چې د اقتصادي وضعې

د بدللو له امله یوه نوې طبقه په فیوډالي ټولنه کې رامنځ ته شوه، یانې د سوداګرو، دلالانو، کارخونه لرونکو، چې په اصطلاح کې هغو ته د بورژوازی طبقه وایي. دې طبقې له دې امله چې د هېواد اقتصادي وضعه یې په لاس کې نېولې وه، ډېر ځواک وموند او عملن د فیوډالي ټولنې په جوړښت کې د ځای خاوند شو، خو د یاد شوې ټولنې جوړښت، چې په پخواني اقتصادي جوړښت بنسټ شوی و، د بورژوازی طبقې لپاره کوم ځای نلرلو، په دې مانا چې فیوډالي ټولنې د سیاسي او ټولنیزو حقوقو له پلوه یوازې درې طبقې پېژندلې، روحانیان، اسیلان او دریمه طبقه او حال دا چې بورژواګان په تدریج سره د اقتصاد له پلوه د ځانګړي ځای خاوند شول او ځانګړې طبقه یې منځ ته راوړې وه او لازمه وه چې له ټولنیز او سیاسي پلوه هم د ځانګړو حقوقو خاونده وي. روحانیانو او اسیلو سره د دې چې د بورژوازی حقیقي ځواک لېدلو، حاضر نه وو، هغه ته درناوی قایل شي او د خپلو باندېوالټیاوو یوه برخه له ده سره وویشي.

د تجارت رونق د حمل او نقل پراختیا او د معاملو ګڼوالي ایجابول، چې سوداګر وکولای شي په اسانه توګه تګ او راتګ وکړي، په بېلابېلو سیمو کې په مدني لحاظ یو قانون شتون ولري، د فرانسې دولت مرکزیت وموندي، تر څو سوداګریز واپونه تر خپلې څارنې لاندې ونیسي او هغه سینيورانو ته، چې د واپونو په ساتلو کې کومه ګټه نلري، و نه سپاري، هر څوک په خپله اراده کې ازاد وي، د اشخاصو د مالونو او هوډونو درناوی وشي، خو د سینيورانو ځواک، چې هر یوه په خپلو املاکو کې له سوداګرو نوي ګمرکونه اخیستل، په خپلو ملکونو کې یې د سوداګرو په اړوند ځانګړي مقررات پلي کول، په واپونو کې یې په خپله ګټه د لارساتلو جلا حقوق اخیستل، سرفان یې ازاد نه پرېښودل او د کومو بندونو اېل نه وو، له یاد شوو غوښتنو سره جوړ نه راتللو. په فیوډالي دور کې د اقتصادیاتو اصلی لامل کرهڼه وه او هماغه سرفان، چې په کلیو کې اوسېدل، په ترڅ کې یې خپل او د سینيورانو نورې اړتیاوې

پوره کولې، د بېلگې په توګه تارونه یې سکټل، ټوکړې یې اوبدلې، بوتان یې ګنډل ... او داسې نور، هسې چې د یوه سینيور سیمه یو خپلواک اقتصادي واحد ګڼل کېده. خو ورو ورو دې وضعیت بدلون موندلی ؤ، صنعت او تجارت د اقتصادياتو مهم لامل شوی ؤ، نور د سینيورانو او د هغه د چاپېروالو اړتیاوې د ده په سیمه کې نه چمتو کېدې، په دې موکه کې اصلي اقتصادي ځواک د بورژوا طبقې په لاس کې ؤ. خو د فیوډالانو طبقې نه غوښتل دا طبقه په رسمیت وپېژني.

له بله پلوه د همدې اقتصادي لاملونو له امله یوه نوې څرګنده شوې طبقه په فیوډالي ټولنې کې د ودې په حال کې وه، یانې د پرولتاریا (پرولتر هغه کس ته ویل کېږي، چې د تولید له افزارو څخه بې برخې دی او د ژوند چلولو لپاره د خپل کار له ځواکه پرته بله کومه وزله نلري او دا د کار ځواک د ټاکل شوي لاسمزد په بدل کې د تولید افزارو په خاوند پلوري) طبقه کله چې لوی صنایع رامنځ ته شول، پرولتر ته یې ډېره اړتیا لرله، ولې چې پرته له

دې نه کارخونې په کار نه لوېدلې. نوې صنعتونه هسې مو چې وکتل، خپل پخپله د کارپورېشنونو د تزلزل لامل شول او موجب شول، چې کسبیاڼ غالبین د پرولتر بڼه ونیسي. خو نویو صنعتونو له دې نه ډېرو پرولترو ته اړتیا لرله او تر هغه چې د هېواد گڼ شمېر نفوس په زمکه پورې تړلی ؤ او د هغو واک د سینيورانو په لاس کې ؤ، نویو صنعتونو کولای نشول په کافي کچه پرولتر لاس ته راوړي. له دې کبله سوداگر او کارخونه لرونکي د سرفانو د ازادۍ جدي پلویان وو. د سرفانو ازادېدل هماغسې چې ومو لېدل، تر څه هانده پورې د اقتصادي اړتیاوو له لارې پلي شول، خو نښې یې لا پاتې وې او په ځانگړې توگه له دې امله، چې یو شمېر سرفان ازاد شوي وو، دا بند یې نورو سرفانو ترېخ پرېوتلو. له دې سرفانو څخه ډېرو د دې لپاره چې د سینيورانو له بنده خلاصون وموندي، تېښته یې خپلوله او په بنارونو او کلیو کې لالوانده پاتې کېدل.

نو وینو، چې د ټولني اقتصادي او سياسي جوړښتونو تر منځ شديد اختلاف شتون لاره او هغو

کسانو چې هغه سياسي جوړښت د دوی په ګټه په پښو شوی ؤ، په هېڅ وجه حاضر نه وو، کوم بدلون هغه ته لار ومومي. ورځ په ورځ اقتصادي جوړښت بدلون موندلو او پراخېدلو او په دې سياسي بندونو باندې يې فشار راوړلو او معلومه وه، چې يوه ورځ به خپل سيال د زور په پلي کولو سره مات کړي.

په همدې موکه کې د دې لپاره، چې فيوډالان د صنعت او سوداګرۍ له امله له متجمل ژوندانه سره اشنا شوي وو او د لا ډېرې شتمنۍ د لاس ته راوړلو لپاره يې په بزګرو باندې لا زيات فشار راوړی ؤ او د دې لپاره، چې د فرانسې مرکزيت موندلو او د هغه بهرني سوداګرۍ پراختيا ملا ماتوونکو جګړو ته اړتيا لرله، چې د هغه لګښتونه او نورې بدمرغې په دريمې طبقې تحمیلېدلې، د دريمې طبقې بېوزلي او بدمرغي لوړې څوکې ته ورسېده او د هغه انقلابي تمايلاتو ته يې شدت ورکړ، چې بورژواګانو ته يې لاس په لاس کې ورکړ، تر څو د فيوډالي ټولنې بنسټ نسکور کړي.

نو وینو، چې د فرانسی انقلاب د ناخپه پېښو او خیالونو له کبله منځ ته رانغی، بلکه د هغه ولې په بهرني واقعیت کې وې، چې د پېړیو په ترڅ کې منځ ته راغلې وې.

د فرانسی انقلاب د خو کسو د وژلو لپاره او یوازې د کسات د اور د وژلو لپاره منځ ته رانغی، بلکه اصلي موخه یې د اجتماعي جوړښت بدلون او د اقتصادي جوړښت سره د هغه سمون ؤ.

ځیني د فرانسی انقلاب د هغه هېواد د لیکوالو، لکه د منتسکیو، ولتر او روسو د کتابونو معلول بولي، خو مور د پېښو په ذکر سره وښودل، چې د فرانسی انقلاب د اقتصادي لاملونو زېږند ؤ، نه د دې او هغه د خیالونو مخلوق ... مور د لیکوالانو له اغېزې منکر نه یو، خو د هغو اغېزناکوالی پرته له دې څخه دی، چې د انقلاب اصلي لامل واوسي. هغو انقلاب منځ ته نه دی راوړی، بلکه د هغه وړاند ویل یې کړی او په دې توګه د پېښېدو لار یې چټکه کړه.

هماغسې چې د زلزلې د پېښېدلو څخه پوهنيزې
قضیې او يا حیواني غریزې وړاند ویل کوي، د
فرانسې لیکوالانو هم د راتلونکي انقلاب څخه خبرې
کولې.

ولتر په ۱۷۶۴م کال کې ویل: «هغه څه چې زه
گورم، د انقلاب زړی دی». **روسو** دوه کاله له ده نه
وړاندې لیکلي وو: «مور د بحران دور او د انقلابونو
پېړۍ ته نږدې کېږو».

په بل عبارت د هغې زمانې وضعې او حالت د
لیکوالانو د فکر دغه ډول وروژه، خو دغه فکرونه هم
په خپل وار سره په یاد شوې وضعې او حالت کې
اغېزناکې زبات شوې او د هغو اغېزه یې چټکه کړه.

*****

۳۶

د فرانسې له انقلاب څخه خو نندارې

د (اتاژنرو) عمومي جرگه:

په فرانسې کې د ۱۳۰۲ م کال څخه راهیسې یوه جرگه د هېواد په ټولیزو چارو لکه د مالیو او وتلو طبقو د غوره والتیاوو د ټاکلو او د پوځ د ساتلو او نورو چارو کې د مشاورې لپاره د عمومي ټولنې په نامه د پاچا تر پام لاندې د ولس د ټولو طبقاتو یانې د اسیلانو، روحانیانو او دریمې طبقې له استاذو څخه جوړېده. د دې لپاره چې د دې ټولنې حقیقت بنکاره شي، د هغې د ځینو ځانگړتیاوو یادونه کوو: د دریمې طبقې له منځه یوازې د بنارونو اوسېدونکو د ټاکلو حق لرلو او د کلیو خلک له دې حقه بې برخې وو. اصولن دریمې طبقې دومره ټکېدل لېدلي او دومره د سپکاوي منلو ته اړ شوي وو، چې د عمومي ټولنې لپاره یې غالبین اسیلان د خپلو استاذو په توگه ټاکل او دې ډول استاذو څرگنده ده، چې د

خپلې طبقې په ګټه او د دریمې طبقې په زیان رایه ورکوله. د وتلو طبقو ټاکنې لمرې درجه او د دریمې طبقې ټاکنې دوهمه درجه وې. ټاکنې باید په لوړ څو پلې شوې وای، ولې چې په دې توګه د دریمې طبقې وګړو د هېواد د لویانو په مخکې جرأت نکولو، د هغو نومونو څخه پرته، چې دوی ته ښودل شوي وو، نورو نومونه په ژبې راوړي. په عمومي غونډې کې د طبقو له مخه رایې اخیستل کېدې، نه د وګړو له مخې، په دې مانا چې د روحانیانو، اسیلانو او دریمې طبقې هرې یوې یوه رایه لرله. په دې توګه، د ولس ډېرکي، چې د روحانیانو او اسیلانو څو ځله وو، یوازې یوه رایه ورکوله او حال دا چې روحانیانو او اسیلانو په ګډه دوی رایې لرلې او تل په ډېرکي کې وو او په دې وسیلې یې د دریمې طبقې ګټې تر پینو لاندې کولې. د عمومي ټولنې موکه ټاکل شوې نه وه او هر کله به چې د پاچا اراده کېدله، جوړېدل. په ۱۶۱۴م کال کې عمومي ټولنې وړاندیز وکړ، چې هر لس کاله یو ځل د عمومي ټولنې جوړېدو له ګام پورته کړي، خو یاد شوې غونډه په حقیقت کې وروستی عمومي

غونڊه وه او هغه جرگه، چې په ۱۷۸۹م کې جوړه شوه، هسې به چې وگورو، په ملي جرگې بدله شوه.

د ۱۷۸۹ عمومي جرگه: کله چې په ۱۷۸۹ کې پرېکړه وشوه، چې عمومي جرگه راوبلي، نکر د ۱۶م لويي وزير وړانديز وکړ، چې د کليو خلک د رايو حق ولري. د نکر دا وړانديز د سپېڅلو احساساتو له مخې نه وه، بلکه په خپل حساب سره يې غوښتل خپلې طبقاتي گټې لا ډېرې وساتي.

نکر داسې حساب کاوه، چې په ښارونو کې د دېموکراسۍ روح ننه اېستل شوې ده، شونې ده، د ټاکنو پايله د وتلو طبقو په گټه نه وي او حال دا چې په کليو کې اسيلان او روحانيان، چې د ټولو زمکو له درو برخو څخه د دوو برخو خاوندان دي، د خلکو پر فکرونو او روحيو باندې برلاسي دي او په ټاکنو کې د کليو خلکو ته په گډون ورکولو سره ميليونونه وگړي له هغو کسانو څخه، چې مستقيم د وتلو طبقو اېل دي او يا لږ تر لږه تر اغېزې لاندې يې راځي، په ټاکنو کې به د وتلو طبقو په گټه برخه واخلي. نکر

پوهېدو، چې عمومي آراوو ته ستنیدل په ځینو حالاتو او وضعو کې شونې ده، چې د اریستوکراسۍ په کټه پای ومومي. هغه پرگنه چې له هره ځایه بې خبره ده، هغه پرگنه چې خپل حقوق نه پېژني، هغه پرگنه چې له هرې خوا نه تر فشار لاندې پېښېږي، څنگه کېدای شي ازاده ازاده ولري؟

هغه ټاکنې چې د داسې پرگنې په منځ کې پلې شي، یوازې د دې لپاره دي، چې د زورویونکې طبقې واکونه قانوني بنکاره کړي او له خپله زیارابستونکو طبقاتو څخه د هغو د ټکونو لپاره سند واخلي. نکر له داسې شیطاني نیت سره وو، چې د کلیو خلکو ته یې د عمومي جرگې په ټاکنو کې گډون ورکړ.

خو پېښې د نکر له حساب سره مخالفې پېښې شوې او کله چې ولس (د بنار او د کلیو اوسېدونکو په گډون) په رایو ورکولو پیل وکړ، څرگنه شوه، چې لازمه نه ده چې زیات څه هغه ته ورزده کړي، نیردې پنځو شپږو میلیونو کسانو رایې ورکړې.

دوی عمومن سواد نلرلو، خو ښې خبرې یې کولې او ښه تبلیغ یې کولو. د کلیو خلکو د رایو

ورکولو له مننو څخه دا نتیجه ترلاسه شوه، چې ان روحانیانو د استاذو منځ ته هم یوې گڼې دېموکراسۍ لار وموندله.

په دې مانا چې د روحانیانو په طبقې کې هم هغه بېوزلي کشیشان، چې د کلیو اوسیدونکو په منځ کې یې ژوند کاوه، په کومه توګه هم له شتمنو روحانیانو سره د ګډو ګټو خاوندان نه وو. د کلیو خلکو دا ډول کشیشان په ډېرې مینې سره استاذیتوب ته ټاکل او په دې توګه له هغو څخه دو لکو کسانو، چې د شتمنو روحانیانو لوی غلیمان وو، عمومي جرګې ته ولېږل.

عمومی جرګه باید د اپریل په ۲۷مه پرانېستل شوې وای، خو د هغې پرانېستل یې د مې میاشتې تر ۴مې پورې وځنډول. په دې موکه کې وحشتناکه ژمی او وچ اوړی په مخه راغلل او قحطي پیل شوې وه، یوازې یوه شي د فرانسې وړې پرګنې ته د صبر او زغم یاري ورکوله: عمومي جرګې ته هیله. دا یو میهمه هیله وه او خلکو اند کولو، همدا چې عمومي جرګه خبرې وکړي، تیګې به په ډوډې بدلې شي.

په پای کې عمومي جرگه د مې په ۴مه پرانیستل شوه او ۱۲۰۰ کسه استاذو پکې گډون وکړ، چې ۵۵۰ کسه له هغو څخه د دریمې طبقې استاذي وو. هغه شدید توپیر چې د استاذو به رسمي کالیو کې لېدل کېدو، بنودل یې، چې دغوی په حقیقت کې له درو طبقو څخه نه دي، بلکه له درو جلا ولسونو څخه دي، چې هېڅ گډه گټه سره نلري. دربار تر څو چې کولای یې شول، زاړه او وراسته دودونه ژوندي کړل، تر څو د دې طبقو تر منځ لا ډېر توپیر جوړ کړي. د ۱۶م لویي او د هغه چاپېروالو له دې څخه خوند اخیستلو، چې واړه کسان سپک کړي او ویې بنکني او د هغو د نوم ورکه سرچېنه د هغو په مخ وباسي. یوه ورځ مخکې له دې چې عمومي جرگه جوړه شي، استاذي یې ورسای (د پاچا د اوسېدنو ځای) ته بوتلل او معرفي یې کړل، خو پاچا د دې پر ځای چې هغوی یوځای ومني، امر یې وکړ، چې د طبقو په ترتیب سره: لمړی روحانیان، بیا اسیلان او وروسته له څو شېبو تم څخه دریمه طبقه دننه شي. په هغه

ورخ چي ۱۶ م لويي جرگي ته راغي، خوله يي په سر کښنوه، اسيلانو هم وروسته له ده نه خپلي خولي په سر کښنوي، دريمې طبقې هم وغوښتل همدا کار وکړي، خو پاچا د دې لپاره چې دريمه طبقه په داسې حرکت سره ښکاره نکړي، چې له اسيلانو سره سمه ده، ژر يې خوله دوباره په سر کښنوه. د ناستي ترتيب له مخې هم روحانيان په ښي خوا کې، اسيلان په چپي خوا کې او د دريمې طبقې استاذي د دوی شا ته ځای پر ځای شوي وو.

ملي جرگه: د هغې ورځې پر سبا چې عمومي جرگه پرانيستل شوه، روحانيان او اسيلان هر يو خپلو تالارونو ته د خبرو اترو پاره لاړل. د دريمې طبقې استاذي هم خپل سالون ته لاړل او د هغو په تمه شول، ولې چې د دوی په باور خبرې اترې بايد په عمومي غونډې کې پلې شوې وای، خو روحانيانو او اسيلانو، چې ځانونه بشپړه جلا او د دريمې طبقې له استاذو څخه پورته گڼل، په دې غونډې خوبن نه وو او پنځه اونې يې له دې څخه، چې د دريمې

طبقي له استاذو سره په يوه تالار کې کېږي او خبرې وکړي، ډډه وکړه. په دې موده کې روحانيان او اسيلان په دې هکله په دسيسو بوخت وو او د دريمې طبقي استاذو له ولس سره اړيکې لرلې. نور د دې موکه رارسېدلې وه، چې د زړې نړۍ څنډې خوشې کړي د راتلونکي بې پايه سمندر په مخ بادبانونه خپاره کړي. د دريمې طبقي يوه پلوي اسيلانو ته په خطاب کې ويلي وو: «تاسو خپل اسيلتوب په فتحې او بریا سره لاس ته راوړی؟ ډېر ښه، دريمه طبقه به هم د فتحې او بریا له لارې اسېل شي».

د جون د ۱۷مې په ورځ «سيه بس» د دريمې طبقي يوه استاذي وړانديز وکړ، چې زموږ غونډه له هغه ځايه چې د ولس له ۹۶ په سلو کې استاذو څخه جوړه شوې نښه د نورو استاذو د نه شتون له امله وزگار پاتې شي، د دريمې طبقي د استاذو غونډه دې د «ملي جرگې» به نامه ونومول شي او په کار دې پيل وکړي. دا وړانديز ومنل شو او ملي جرگې په کار پيل وکړ او «بايي» يې د رئيس په توگه وټاکه. دا

موضوع د لوی گوزار په توگه ؤ، چې پر دربار پرېوتو، خو ۱۶ م لویي بیا د ماري انوانت او چاپېروالو تر اغېزې لاندې راغی، په دې خیال کې شو، چې ملي جرگه د توپ او زیاتي له لارې له ډگره وباسي.

د جون د ۲۰مې په ورځ، چې د ملي جرگې غړي د خپل تالار په لور ولاړل، پیره لرونکو د هغو له ننوتو مخنیوی وکړ، دوی له دې لوی سپکاوې وروسته د زاړه ورسای یوې مانۍ په لور روان شول، په یوه تش سالون کې، چې پخوا د دربیانو د لوبو ځای ؤ، غونډ شول او هلته یې لاسونه پورته کړل او کسم یې یاد کړ، چې مخکې تر دې، چې فرانسې ته یې یو اساسي قانون نه وي ورکړی، له یوه بل څخه به جلا نشي.

په دې موکه کې له لویانو څخه یوه، په ځانگړې توگه د دې لپاره چې ملي جرگه سپکه کړي، پیغام یې ولېږه، چې سبا ته غواړي په هغه سالون کې لوبې وکړي! بې خبره دربار په دې توگه لوبې کولې او خوبن ؤ! ملي جرگه یې له هغه سالون څخه

وايستله هر چېرې چې ولاړه هغه يې وشړله. دا لالوانده ډله، دا خطرناک ټولگي، چې ټولې درې د دوی پر مخ تړل کېدې، کوم کسان وو؟ دغوی په خپله ولس ؤ، چې ټول ورونه د هغه په مخ تړل شوي وو.

د جون د ۲۳مې په ورځ عمومي جرگه بيا د پاچا په حضور پرانېستل شوه. خو په دې حال کې چې اسيلان او روحانيان د لويې درې څخه تالار ته ننوتل، د دريمې طبقې استاذي د وره شا ته تر بارانه لاندې د پيره لرونکو سره يې د اجازې په هکله خبرې کولې. په دې ورځ يې ننداره کوونکو ته هم لار ورنه کړه. پاچا تالار ته ننوت او خبرې يې وکړې او يادونه يې وکړه، چې د دريمې طبقې استاذي په هېڅه توگه حق نلري د وتلو طبقو له پرېکړې پرته کوم تصميم ونيسي او د خپلو خبرو په پای کې يې وويل:.

«بناغلو زه تاسو ته امر کوم، چې ژر پخپلو کې سره جلا شئ او هر يو به هغه تالار کې، چې ستاسو د طبقو له پاره ټاکل شوی، حاضر شئ». پاچا

وروسته له خپلو خبرو بهر ووتلو. اسیلان او روحانیان هم بهر ووتل. خو د دریمې طبقې استاذي د چوپتیا او غوسې په حال کې پاتې شول. د تشریفاتو رئیس راغی او د ملي جرگې رئیس ته یې خبرې وکړې او وېې ویل:

"بناغلو! د پاچا امر مو واورېده؟" په دې موکه کې میرابو، معروف ویاند، د تشریفاتو رئیس ته مخ راواړاوه، خپلې تاریخي خبرې یې وکړې: «ورشی هغو کسانو ته، چې تاسو یې رالېرلي یاست، ووايي، چې مور د ولس په ارادې دلته راغلي یو او مور کولای نشی له دې ځایه لېرې کړی، مگر د سانگو د سر په ځواک».

د تشریفاتو رئیس د دې خبرو د هیبت له امله د ملي جرگې په وړاندې له دې څخه هماغسې زبون بهر لاړو، لکه د پاچا په وړاندې چې بهر لاړؤ، ملي جرگې په کار پیل وکړ او په همدې غونډې کې یې د جرگې دغړو د مصونیت په هکله رایې ورکړې.

پوخ: په دې موکه کې د دربار ټوله هېله پوخ ته وه. له دې کبله بې اړونده نه ده، چې یو څه د هغې زمانې د پوخ په هکله خبرې وکړو.

د شپاړسم لويي بودیجه د افسرانو لپاره ۴۶ میلیونه خو د سرتېرو لپاره یوازې ۴۴ میلیونه وه، له دې ځایه پوهېدی شو، چې څه لوی توپیر د پوخ د افسرانو او سرتېرو تر منځ شتون لاره. سرتېري باید تل د سرتېری په درجه کې پاتې شوي وای او د هغو جېرې او حقوق په بېلابېلو پلمو د افسرانو مېرې کېدل او حال دا چې افسران تل د لویانو زامن وو، چې په بشپړه هوساینې او ځواک کې یې ژوند کاوه. له دې کبله مازې دا چې د فرانسې انقلاب پیل شو، د افسر او سرتېري تر منځ بېلتون ولوېده. د دې لپاره چې په بشپړه توګه بنکاره شي، چې پرګنې څومره له افسرانو نه کرکه لرله، یادوو، چې د «کان» په بنار کې کله چې خلک راووتل، د یوه افسر زړه یې، د هغې کرکې له امله چې له دوی نه یې لرله، راوویسته او وېې خوړلو.

دا ٽڪي هم بايد ووايو، چي د فرانسې ملڪي، دا د
بنڪلو بنڪلي، لوي افسران يي خان ته بلبل، هغو ته
يي شراب ورکول او په خوږو خبرو او مينه پاروونکو
کتلو سره يي هغه له لاري اېستل، تر څو په ولس
باندي توري وباسي.

خو د سرتېرو په هکله خبره کاملن برعکس وه.
سرتېري، چي د استبدادي سلطنت په دور کي د
ټولني له باندې والتياوو څخه په بشپړه توگه بې برخي
وو، د ولس له خوا يي په بشپړه مينې سره هرکلي
کېده. اصولن سرتېري د عسکري تر کاليو لاندي
پرتله له ولس څخه بل څه شي دي! دوه وروڼه دوه
زمان، يوه مور، سرتېري او پرگني يوبل ته ورسېدل او
د يوه بل په غيږه کي ولوېدل.

د جون د ۲۷مې په ورځ د گارډ رئيس ۱۱ کسه
سترتيري، چي کسم يي ياد کړي و، چي په هېڅ
اړوند کي به د جرگي له امر سره مخالفت ونکړي،
زندان ته واچول او ان له دې هانده هم پورته لاړل،
ويي غوښتل هغوي له پوځي زندان څخه راوباسي او
د غلو زندان ته واچوي. کله چي د سرتېرو د بندي

کولو خبر خلکو ته ورسېدو، یو ځوان د چوکۍ پر سر پورته شو او چیغه یې ووهله: «ځې چې زندان ته لاړ شو، هغه کسان، چې نه یې غوښتل په ولس باندې ډزې وکړي، وژغوروا!» خلک په لاره ولوېدل او کله چې زندان ته ورسېدل، د دوی شمېر نږدې څلور زره کسه ؤ. د زندان درې او تنه یې په تېرونو سره مات کړل او سرتېري یې وژغورل. کله چې بهر راووتل، د دربار یو شمېر سرتېري توره په لاس راوړسېدل، خو هغو هم ونه غوښتل، د هغو کسانو پر مخ، چې سرتېري یې ژغورلي وو، توري وباسي. ټولو سره د پخلاینې لاسونه ورکړل او یوبل ته یې شراب راوړل، په روغتیا سره یې وڅښل. ولس موکه غنیمت وگڼله او نور بندیان یې هم خلاص کړل. د حبسیانو په منځ کې یو زور سړی ؤ، چې په زندان کې د ورستېدو په حال کې ؤ او نور په لاره تللای نشوو. دا بې وزلی، چې اوږده موده تر شکنجې لاندې پاتې ؤ، هومره تر اغېزې لاندې راغلی ؤ، چې

نه پوهېدو څه ووايي: «بناغلو! زه به له دې ټولې مینې څخه مړ شم».

د باسټیل راپرځېدل: د ملي جرگې گامونه د دربار د ترهورتیا لامل شول او په لټه کې شو، چې زور ته متوسل شي، خو په فرانسوي وگړو یې باور نلرلو، چې په خپلو هېوادوالو به غشي وشپندي، له دې کبله یې سویسیو او جرمنیو ځواکونو ته، چې د فرانسې دولت په چوپړ کې وو، پناه راوړه او هغوی یې د ورسای او پاریس خوا ته راغونډ کړل. دلته باید دا ټکي یاد کړو، چې یوه موضوع، چې د حاکم هیئت لاس وند (دستاویز) ده، ملي حیثیت او شرافت دی. حاکمه هیئت تل زیاراېستونکو پرگنو ته نصیحت کوي، چې د بهرنیو په وړاندې د خپلې بېوزلۍ او اسکېرنې له یادولو څخه ډډه وکړي، ولې چې د ملي حیثیت سره مخالفه ده، که څه هم د حاکمه هیئت تر فشار لاندې وړه او واړه هم شي، له پردیو څخه د هېڅ مرستې توقع مه لري، ولې چې د ملي حیثیت سره مخالفه ده. خو همدا حاکمه هیئت مازې دا

چې، د هغو ستم کتلو پرگنو په وړاندې، چې چاره یې هډوکو ته رسېدلې او د خپل ژوندانه حق لپاره یې پاڅون کړی، عاجز پاتې کېږي، ژر او پرته له کوم شرم او حیا څخه د بهرنیو مرتجعینو ځواکونو ته لاس غزوي او د ملي حیثیت هېڅ پروا نلري. دا حقیقت خو ځله د فرانسې په انقلاب کې څرگند شو. یو په همدې موکه کې وو، چې له چوپړو پر دو څخه گټه پورته شوه او بل په هغه موکه کې وو، چې د فرانسې انقلابي دولت د ټکولو لپاره یې له تر ټولو مرتجع دولتونو څخه، چې فرانسې سره یې زړه دښمني لرله، مرسته واخیستله.

د جون د ۱۱مې په ورځ یې **نکر**، چې د ځینو وړاندیزونو په وجه د ولس د دوستۍ وړ گڼېدلی ؤ او پاچا ته یې د درباریانو د گټو په خلاف ځیني نصیحتونه کول، لېرې کړ. مازې دا چې دا خبر خپور شو، خلکو دا خبر د وضعې هراز بڼه کېدو څخه د مخنیوي په مانا ومنلو او په هره کوڅه او سیمه کې یې غونډې جوړې کړې، له لسو زرو څخه ډېر کسه

تول شول. په دې موکه کې یو ځوان، چې وروسته مشهور شو، «کامیل دمولن»، د یوه مېز په سر وختو، به دې حال کې، چې تمانچه یې په لاس کې وه، چغه کړه: «خلکو! یوه شېبه هم د تم کېدو ځای نشته دی، د نکر لېرې کول د دې نښه ده، چې د وطن پالو بدننامي غواړي په لاره واچوي. همدا نن شپه به د سویس او جرمني ټول غونډونه زموږ د وژلو لپاره د مارسي له لارې راووځي. یوازې یوه وزله موږ ته پاتې ده او هغه د وسلې اخیستل دي». له دې وړاندیز نه خلکو د لاسونو له شور نه په ډگې پرکا سره هرکلی وکړ او هغه ځوان بیا وړاندیز وکړ، جگړه کوونکي وگړي د دې لپاره چې یو بل وپېژني او له یو بل نه ملاتړ وکړي، شنه نښه، چې د هیلې لرلو رنگ دی، په ځان پورې وموښلوي او خپله یې د ونې یوه پاڼه راواخیستله او په خپلې خولې پورې یې وتومبله او نورو له ده څخه تقلید وکړ.

خلک د ۱۳مې او ۱۴مې په ورځ د وسلې په ټولولو پسې وو او څو وسله خونې یې لوټ کړې. په وروستی ورځ کې خپره شوه، چې د باستیل توپونه پر

ښار د گوليو وړولو لپاره چمتو دي. خلکو چې د دې کرکه جن خای څخه شدید وحشت لاره، له هرې خوانه یې په توره، ټوپک او سانگو سره سمبال د باستیل په لور وځغستل، هغه یې کلابند کړ او د باستیل د پلونو په خرابولو بوخت شول. نږدې څلور گنتې د باستیل له محاصرې څخه تېرې شوې وې، چې ځینې فرانسوي سرتېري هم د خلکو مرستې ته راغلل او په یو ځل یې یرغل راوړ، باستیل یې ونپوه او د هغه په وړاندو بوخت شول، یوه د باستیل کونجې او بیراغ په لاس کې نېولی وو، یوه د زندان د مقرراتو پاڼه د خپلې نیزې په څوکه پورې موبسلولې وه، یو بل د زندان د رئیس سره د سانگې په سر کې لرلو.

دې ډاروونکې ورځ، سره د دې چې ډېرې وینې تویېدنې یې ولېدې، په ځینو موکو کې یې د جشن او خوښې بڼه ځان ته نېوله: زخمیان یې د بري د بیراغ په نښه وړل راوړل او د هغو تذکرې یې په گلونو پټولې او په درې رنگه څادرونو یې سینگارولې.

په راتلونکې اونۍ کې یې د باسټیل په وېجاړو باندې د اتن مجلس پیل کړ او په هغو وېجاړو یې بینرونه وځړول، چې: دلته د نڅا ځای دی.

د باسټیل کونجې، دا قهرجنې کونجې، چې د وخت په تېرېدو او د بشري دردونو سره اړیکو څخه ورسپې شوې وې، اتفاقن دهغه چا په لاس کې ولوېدې، چې هغه یې بڼې پېژندلې، د ملي جرگې یوه پخواني بندي دا کونجې په خپلې ولکې کې کېښودې او د روزگار د زړو ستمگرو دا ماشین یې د هغو قانونونو په څنګ کې، چې ستمکوونکي یې مات کړل، کېښوې او دا کونجې لا اوس هم د فرانسې په اوسپنیز قفس کې ساتل کېږي. کاشکې د نړۍ د ټولو باسټیلونو کونجې د دې کونجیو په څنګ کې بندې شي.

دربار او پاریس: د دربار توطئه کوونکو، چې ملکه ماري آنتوان یې په سر کې وه، په داسې موکې کې بیا هم د پاریس او ملي جرگې پر ضد په دسیسو بوخت وو او د ۱۴مې - ۱۵مې شپه یې په پاریس باندې د یرغل لپاره ټاکلې وه. د پاریس خلکو هم

چې د دې خچنو نیتونو حدس واهه، د بنار په ټینګولو بوخت شول او مرچې یې جوړې کړې او ان بنځو ډبرې او لوتې د بامونو سر ته یوړې، تر څو د سر تېرو پر سر یې وغورځوي. ملي جرګې دوه ځله پاچا ته استازي ولېږل او موقعیت یې بنکاره کړ، خو پاچا لا هماغسې غافل ؤ او خپله وفا یې د وتلو طبقو د گټو په اړوند اعلاموله. په پای کې د شپې په وخت د موکې له وخامت څخه خبر شو او سبا سهار پرته له گارد څخه ملي جرګې ته راغی. د پاچا د راتګ خبر د جرګې د غړو په منځ کې بې هانده خوښي را منځ ته کړه، خو بیا په دې موکه کې د میرابو اغېزناک غبر پورته شو: «صبر وکړو، تر څو اعلیحضرت هغه د ستایلو وړو پرېکړو خبرتیا، چې د ده له خوا یې زېږی ورکړ شوی، مور ته راکړي (او هغه وخت د بنادۍ څرگندونه وکړو) زمور د ورونو وینې په پاریس کې بهېږي.

د یوه بدمرغه ولس د استاذو هرکلی له پاچا څخه باید په غم لړلې بڼه پلې شي: د ولسونو چوپتیا د پاچایانو لپاره یو درس دی.»

پاچا ملي جرڳي ته راغي او د خپلې وينا په ترڅ کې يې وويل: «زه ځان تاسو ته سپارم». له دې کبله په بشپړه مهرباني سره له ده نه هرکلی وشو. ملي جرڳي دی تر سلطنتي ماني پورې بدرگه کړ. ۱۶م لويي هم ملي جرڳي ته اعلام وکړ، چې «نکر» به بېرته په کار وگماري او سبا به د ولس د آرامولو لپاره پاریس ته ولاړ شي. په پاریس کې هم له ده نه، چې ظاهرن د ولس خوا ته بېرته ستون شوی و، درون هرکلی وشو.

خو نکړ، چې د خپلو ځينو پرېکړو له امله چې د خلکو د مينې وړ گرځېدلی و، ژر خپل محبوبیت له لاسه ورکړ، ولې چې نکړ غوښتل د اصلاحاتو، سولې او جوړښت له لارې له انقلاب څخه مخنيوی وکړي او حال دا چې خلک د انقلاب په وړاندې، چې پرگنې په خوځښت راولي، هېڅکله د درېدلو توان نلري او څوک چې غواړي د انقلاب اتل واوسي، باید د هغه په وړاندې روان شي او گوندې د ده شا ته پاتې کېدل او په زمکه لگېدل یو دي.

د مالکیت سن بار تلمی: (لمړی څرگندوو، چې سن بار تلمی د ۱۵۷۲م اگوست ۲۴مې ورځې ته ویل کېږي. په دې ورځ کې کاتولیکانو د گټه لټوونکو کسانو په پارولو سره په پروتستانانو ورغلل، گڼ شمېر بنځې، سړي او ماشومان یې د پسونو په توگه ووژل او تر څو ورځو پورې یې په فرانسې کې دې عمل ته پایښه ورکړه).

د پاریس خوځښت ولایتونو ته سرایت وکړ او په هغه ځایونو کې هم خلک د لوړو طبقو د باندېوالټیاوو په له منځه وړلو بوخت شول. په ښارونو کې یې د پخوانیو مامورینو پر ضد، چې له هر ډول بدلون سره مخالف وو، پاڅون وکړ. په کلیو کې یې د سینیورانو مانپو ته اور ورته کړ. ملي جرگې باید د خلکو د کرارولو لپاره د باندېوالټیاوو د له منځه وړلو په هکله تصمیم نیولی وی او دا کار د اگوست په ۴مه پلي شو او د سینیورانو قضاوت، د مالیاتو په مقرراتو کې توپیر، د کارپورېشن مقررات او نور لغوه شول.

دې شپې فيودالي نښې راوپرځولې، پرگنې يې د سرواژ ناتار له بقاياوو څخه خلاصې کړې، زمکې يې د سينيورانو له منگلو راووستلې، د سينيورانو د قضاوت په له منځه وړلو سره، چې د فردي ځواکونو پاتې شونې وه، عمومي او ملي ځواک يې مستقر کړ. دې شپې د فرانسې څېره واړوله او فرانسويان يې د سياسي حقوقو له پلوه يوشانې کړل. دا شپه د «مالکيت سن بارتلمي» ونومول شوه.

په ملي جرگې کې د ننه توپيرونه: په دې موکه کې د فرانسې ولس په حقيقت کې په دوو برخو ويشل کېده: يو د مزايوو خاوندان، چې له انقلاب څخه يې د زړه له کومې کرکه لرله او بل د ولس دريمه طبقه، چې انقلاب د دوی يوازينې هيله وه، خو دوی هم په دوو ډلو ويشل شوي وو: يو هغه کسان، چې غوښتل يې چې انقلاب خپلو وروستنيو پايلو او اغېزو ته ورسوي او بل هغه کسان، چې شديد او يو ډنډه مخالفت يې په صلاح نه گڼلو او په دې باور وو، چې ملي جرگه بايد راضي کړي او د

انقلاب اور له دې وروسته باید د ځینو اصلاحاتو سره مخ کړي.

له دغو ډلو څخه هرې یوې په جرگې کې استاذي لرل. کله چې د ولس د کرکې اور په خوتېدو راغی او سیل ډوله بهاند شو، لمړی او دوهمه ډله خوامخوا د انقلاب اېل شوې، ولې چې د هغه په وړاندې چا د درېدلو جرأت نه لرلو او په ترڅ کې یې اند نه کولو، چې د انقلاب سپل دې پایداره واوسي او عمومن یې اند کولو، چې پېښې به ژر تېرې شي او بېرته به د پخواني نظم لاسبری څرگند شي، خو وروسته له دې چې د انقلاب څخه څه موده تېره شوه او ملي جرگې په کار پیل وکړ، دا توپيرونه ښکاره شول او د اسیلانو او روحانیانو پلویانو هڅه وکړه، چې د ملي جرگې پرېکړې بې اغېزې وگرځوي.

خو برعکس انقلابي ډلې په ډېرکي باندې تکیه لرله او غوښتل یې چې د جون د ۱۴مې انقلاب بشپړ کړي. د جون د ۱۴مې انقلاب په حقیقت کې حکومت یې د فیوډالي مطلقه سلطنت له لاسه واپسته او د بورژوازی لاس ته یې سپارلی ؤ. د ملي

جرگي انقلابي ڊلې غوڻتل چي د انقلاب دا پايله لا وړاندې بوځي او داسې کار وکړي، چي بورژوازي د انقلاب يوازېني گټه پورته کوونکي نه وي. دې انقلابي ډلې په همدې حال کې چي د بورژوازي د گټې پلويانو ته يې په غالبو مسائلو رايه ورکوله، په ځينو مسائلو کې يې له هغو سره مخالفت لرلو، ولې چي له هغو څخه لا کيڼ وو. دې ډلې باور لرلو، چي ولس همدا چي خپل حقوق يې ترلاسه کړل، په هوساينې بوختېري او دا هوساينه هغه ضعيفوي. له دې کبله د دې لپاره چي ولس تل په وېښ حال کې وساتي، د ټولنو او کلوپونو په جوړولو يې پيل وکړ. تر ټلو معروف کلوپونه عبارت وو له:

د ژاکوبنانو کلوپ: ژاکوبنان پخوا د روحانيانو يوه ډله وه او له هغه ځايه چي دا کلوپ د دوی په پخواني ځای کې جوړ شو، د هغوی انقلابي غړي هم به ژاکوبن معروف شول. دغه ترټولو ترخه انقلابيان وو او تر پایه شېبو پورې يې د انقلاب له مخکښو نه ملاتړ وکړ. د ژاکوبنانو د کلوپ بنسټ اېښودونکي بايد برناو، دوپر او لامت وبولو.

د کردوليه وو کلوپ: کردوليه گان هم پخوا د روحانيانو يوه ډله وه او له هغه ځايه چې دا کلوپ د دوی په پخواني ځای کې جوړ شو، د هغه انقلابي غړي هم په کردوليه معروف شول. دا کلوپ په ۱۷۹۰م کې دانتون بنسټ کېښوده او په پای کې د ژاکوبنانو له کلوپ سره يو شو.

دې کلوپونو د شاه او روحانيانو پر ضد او په عين حال کې پخپله ملي جرگې پر ضد، چې د هغه ډبرکي د انقلاب له ادا مې څخه ډارېدل، مبارزه کوله.

ميرابو د ملي جرگې له منځني حاله غړو څخه ؤ. پلار يې له لويانو څخه ؤ او د خپل زوی سره يې، چې ازاد او په عياشۍ ککړ ژوند يې درلوده، ډېر کلک چلند کولو او ان هغه يې حبس ته واچاوه. د هغه د ازادۍ روح سرغړونه وکړه او د فرانسې په انقلاب کې د انقلاب په سر کې ودرېدو، خو د انقلاب له ادا مې سره يې موافقت نلرو او د هغو خبرو اترو له کبله، چې له دربار سره يې په پته سر ته رسولې وې، غوښتل يې چې سلطنت وژغوري، د فرانسې لپاره مشروطه حکومت جوړ کړي. ان وايي، چې ميرابو د

خپلو پورونو د پرې کولو لپاره له دربار څخه ډېرې پیسې تر لاسه کړې، له دې موکې وروسته میرابو خپله ژبه وړتیا او خبرلوڅي د دربار په چوپړ کې وگمارل، خو مرگ میرابو ته موکه ورنکړه او د ۱۷۹۱م د اپرېل په ۲مه مړ شو. وایي، د ده وروستني خبرې دا وي: «زه د سلطنت ویر په خپل زړه کې ورم».

د شاه تېښته: د میرابو مرگ، چې د سلطنت پلوی ؤ، د انقلاب خوځښت د پاچا پر ضد لا چټک کړ. ۱۶م لويي په دې موکې کې یوازې یو فکر لاره او هغه دا ؤ، چې ځان او خپله کورنۍ امن ځای ته ورسوي. له دې کبله یې توطئه وکړه، چې له پاریسه وتښتي او «موندي مدي» او له هغه ځایه «وارن» ته لاړ شي او خپله اراده پر بهر باندې په تکیې سره پر ملي جرگې تحمیل کړي، ان د وین دربار ته یې استاذی لېرلی ؤ او هوډ یې اخیستی ؤ، چې د داخلي جگړې په ترڅ کې د فرانسې په چارو کې لاسوهنه وکړي او په خپل کاغذ کې یې د وین دربار ته لیکلي وو: «که اړتیا وي، چې پاریس ته اور واچوو، وبه یې

سوزوو او اوسېدونکي يې ووژنو، د لويو بلاگانو په موکه کې بايد لويې درملنې وکاروو.» دا وه هغه درملنه، چې د فرانسې پاچا خپل ولس لپاره يې وړاند وینه کوله! وروسته چې دا پاچا د ولس په لاس ووژل شو، ځينو ځينو نري زړونو، ځينو کسانو، چې له خپلو سوگمو نه وړاندې کتلاي نشي، د هغه پر حال غمجن شول او په نظر کې يې ونه نېول، که دا سپری بريالی شوې وای، د يوه ښار او يوه هېواد اوسيدونکي به يې له څه برخه ليک سره، هغه هم د پردو په لاس مخامخ کړي وای.

په هر حال، تېښته د ۱۷۹۰م د جون په ۲۰مې پلې شوه. د ملکي يو مين د گاډې چلوونکي په توگه وټاکل شو او پاچا د کورنۍ د چوپړ په جامه کې ننوت. خو اتفاقن د لار په منځ کې وپېژندل شو او هغو سرتېرو، چې هغه يې خپل ساتونکي بلل، د افسرانو له امر څخه سرغړونه وکړه، له ده نه ملاتړ ونکړ، د پاچا او ملکي ټينکار او زارې هم کوم ځای ته ونه رسېدې. په پای کې يې دوی له درو کسو

استاذو سره، چې د ملي جرگې له پلوه لېږدول شوي وو، پاریس ته ستانه کړل.

لس ورځې وروسته یې د فرانسیې اساسي قانون په هغه ماتې خوړلي پاچا باندې امضا کړ. په دې توگه د ملي جرگې دنده، چې د بنسټ اېښودونکو جرگه هم بلل کېدله، پای وموند او فرانسه وروسته له دې باید د اساسي قانون پر بنسټ اداره شوې وای.

د فرانسیې لمړي اساسي قانون ته یوه کتنه: د بنسټ اېښودونکو جرگې د «بشر د حقوقو اعلامیه» صادر کړه، چې مور به د کتاب په پای کې د هغې ژباړه راوړوو، خو له هغه ځایه چې د یاد شوې جرگې ډېرکې بورژواگانو جوړاوه، هغوی په عین حال کې، چې غوښتل یې د پاچا واکونه محدود کړي، په هڅه کې وو، چې د ولس پرگنې هم قیضه کړي او له دې نه چې انقلاب لمن وغزوي، مخنیوی وکړي. دا موضوع په ځانگړې توگه د ټاکنو په قانون کې، چې د بنسټ اېښودونکو له خوا جوړ شو، لېدل کېږي. د

دې قانون پر بنسټ يوازې هغه کسانو، چې د درو ورځو کار په ارزښت يې مستقيمې ماليې پرې کولې او د هغو شمېر ۲۹۸،۴،۰۰۰ کسه ؤ، د رايې حق لرلو او درې ميليونه پاتې له دې حقه بې برخې وو. هغو څلورو ميليونو کسانو هم له هرو سلو کسو څخه يو کس «ټاکونکی» ټاکلو او دا کس بايد د هغو کسانو له منځه وټاکل شي، چې لږ تر لږه يې د لسو ورځو کار په کچه مستقيمې ماليې پرې کولې. په پای کې استاذي چې د «ټاکونکو» له منځه ټاکل کېدل، بايد له خانانو څخه وي او ټاکلې برخه ماليې هم پرې کړي. په دې توگه ياد شوی قانون يوازې د شتمنو په گټه ليکل شوی ؤ.

د دې قانون پر ضد کلک اعتراضونه تر سره شول، مارا په خپله ورځپاڼه کې وليکل:

«مور به د اسيلانو د اريستوکراسۍ له پرځولو کومه گټه وړې وي، که د شتمنو اريستوکراسي د هغه پر ځای کينوو؟»

رېسپير د ولس په گټه يو ادعا ليک صادر کړ، په هغه ځای کې يې وويل:

«شتمن د هر څه مدعي دي. هغوی غواړي هر څه په تصرف کې راوړي... هغوی د ولس په سر ټکه دي. تاسو غواړي ولس هېڅ کړی او مطلق ځواک شتمنو ته ورکړی!»

د قانون جوړولو جرگه: د بنسټ اېښودونکو دنده، وروسته له هغه چې د فرانسې اساسي قانون يې د پاچا په امضا ورساوه، پای ته ورسېده. د قانون جوړولو جرگې لپاره ټاکنې پیل شوې او وروستني جرگې د ۱۷۹۰م د اکتوبر له لمړي نه په کار پیل وکړ.

د قانون جوړولو په جرگې کې درو ډلو، درو ټولنو او درو گوندونو شتون لاره:

- ۱ - سلطنت غوښتونکي او مشروطه غوښتونکي، چې د جرگې په بنی خواته ناست وو.
- ۲ - مرده او رنگ اوروونکي منځ لاري، چې په خپلو پرېکړو کې ثابت نه وو او د دواړو خواوو په کړنو کې يې منډې رامنډې وهلې.
- ۳ - کين لاسي انقلابيان، چې هغوی هم پر دوو ډلو ويشېدل: يو ژېړندنان، چې له هغه ځايه چې

اکثرن د ژیرندن اوسېدونکي وو، په دې نوم ونومول شول. نور غرني، چې په پورته کړینو کې راتلل، په دې نوم معروف شول.

ژېړندنان او غرني دواړه د دربار مخالف او په خپله پاچا باندې بې باوري وو، خو غرنیو لا ډېر صراحت او جرأت بنودلو، رسمن یې له جمهوریت او د پاچا له عزل نه پلوی کولو او په ځانگړې توگه له دوی څخه یوه ډله په دې باور وو، چې د انقلاب د ژغورلو لپاره باید ټول مظنون کسان له منځه ټول کړي. له دې کبله په وروسته کلونو کې د دې دوو کینو ډلو، ژیرندنانو او غرنیو تر منځ هم کلک غلیموالی رامنځ ته شو.

هغه څه چې د قانون جوړلو جرگې ته ځواک ورکولو دا وه، چې هغو په پرگنو تکیه لرله او د ژاکوبنانو په کلویونو او ورځپاڼو کې د خپلو اصولو لپاره په تبلیغاتو بوختېدل.

ژاکوبنان نږدې ټولو بنارونو او کلیو کې د اوډلو ځانگو خاوندان وو او نسبتن اوډلي تشکیلونه یې درلودل او همدې موضوع په هغه موکه کې، چې هر

خه له گډوډۍ سره مخ شوي وو، هغو ته ځانگړی ځواک ورکاوه او هغو کولای شول خپله اراده د هغه فعالیت او انطباط له امله، چې دوی لاره، پر نورو تحمیل کړي.

له دې کبله یې وکولای شول د ۱۶ م لویي کابینه راوپرځوي، له ژیرندانو څخه یوه کابینه د «رولان» په ریاست د کار پر سر راوړي او د دې کابینې لمړنی کار دا وو، چې د ۱۷۹۲ م کال د اپریل په ۲۰ مه د اطریش امپراطور ته، چې د ۱۶ م لویي له هڅونه د فرانسې انقلاب پر ضد څه گامونه پورته کول او دې هېواد باند د یرغل په هڅه کې ؤ، د جگړې اعلان ورکړي.

د قانون جوړولو جرگې له مهمو پرېکړو څخه یوه د پاچا عزل او د مشروطیت اعلان ؤ، چې د لاندې پېښو له امله رامنځ ته شو.

د قانون جوړولو جرگې د داخلي او بهرنیو ستونزو د لېرې کولو لپاره درې فرمانه صادر کړل، خو پاچا د هغو له لاسلیک څخه ډډه وکړه او د جرگې د بنې ډلې په تکیې سره یې د جون په ۱۳ مه

د ژیرندنانو کابینه ښکته کړه. ژیرندنانو د پاریس د حاکم په ملاتړ هوډ وکړ، چې د جون په ۲۰مه د هماغې ورځې په ترڅ کې، چې د ملي جرگې غړي د ورسای د لوبو په سالون کې ټول شول، د پاریس په کوڅو کې د پاچا پر ضد یو لاریون وکړي، د پاریس له خلکو زرگونه کسان په هغه ورځ راټول شوي وو، د پاچا پر عملیاتو یې اعتراض وکړ او سلطنتي ماڼۍ ته ورغلل، پرېمانه ښکندلې یې د پاچا په مخې کې هغه ته وکړې.

ژېړندیانو په هغه ورځ بشپړه بریا ونه موندله او ویې نشول کولای پاچا د خپلو پرېکړو نه ډډه کولو ته اړ کړي، خو بیا له پښو پاتې نشول او د «رېسپیر» په مشرۍ یې خپلو اقدامونو ته پایښه ورکړه. اتفاقن په دې موکه کې څه اسناد لاس ته راغلل، چې د ۱۶م لویي جوړښت یې د اطریش له پاچا سره د انقلاب راپرځولو لپاره په بشپړه توګه څرګندولو. دې اسنادو د «رېسپیر» تبلیغاتو ته نوی ځواک ورکړ او انقلابیانو د مخکېني جوړښت له مخه د اګوست په ۱۰مه لاس په خوځښت پورې کړ، د پاریس حکومت

یہی عزل کر او پہ خپله د پاریس حاکمان شول او ۱۶م لویي د هغو له ډاره اړ شو، د قانون جوړولو جرگې ته پناه یوړي. خو خوځښت کوونکو، چې د مارسي یو شمېر زړه ور اوسېدونکي یې په منځ کې وو، خپل یرغل ته د پاچا پر مانې پایښه ورکړه او سره د ډېرو تلفاتو هغه یې تصرف کړه.

د اګوست ۱۰مه ورځ د جولای له ۱۴مې وروسته د پرگنو دوهم بری گڼل کېږي، چې یوازې د پاریس په اوسېدونکو پورې اړه نلري، بلکه د فرانسي ټولو خلکو پورې تړاو لري، ولې چې د ټولې فرانسي د انقلابیانو استاذو، چې په پاریس کې حاضر وو، په دې بریا کې برخه واخیسته او په ځانگړې توگه د مارسي زړورو اوسیدونکو، چې د «مارسیز» انقلابي سرود د دوی په نامه معروف دی، په هغه کې لویه ونډه لرله.

د قانون جوړولو جرگه ناهوبله شوه، چې د پرگنو بری خواخوا په رسمیت وپېژني او د هغو غوښتنه - په لاسه عبارت سره د هغو فرمان د پاچا د عزلولو په موضوع کې ومني. خو له هغه ځایه په دې توگه د

بنسټ اېښودونکو جرگې پرېکړې، چې يوه يې د پاچا د پر ځای پاتې کېدو پر بنسټ وه، نه منل کېده. د قانون جوړولو جرگې يو فرمان صادر کړ، چې د فرانسې ولس پرته له کوم توپير څخه د کنوېنشن (د بنسټ اېښودونکو نوې جرگې) لپاره راوبلل شي. هغه پايلې چې د اگوست له ۱۰مې ورځې لاس ته راغلې، کولای شو په لاندې ډول لنډې کړو:

۱ - د پاچا عزل.

۲ - سياسي برابروالی، چې لمړي اساسي قانون له ولس څخه سپمولی ؤ.

۳ - پرته له کومه شرطه د فيوډالانو د ډېرو حقوقو له منځه ول، چې تر هغې موکې پورې بايد د بزگرو له خوا پېرودل شوي وای.

۴ - د هغو کسانو د مالونو پلورل، چې له پرديو څخه د فرانسې د انقلاب پر ضد د مرستو اخيستلو لپاره له هېواد نه بهر تللي وو.

۵ - د کمون (د پاریس حکومت) ځواک موندل، چې ځان يې د فرانسې د بريالي ولس استاذی بللو او

د قانون جوړولو د پرېکړې پرته یې د پاچا د حبس دستور صادر کړ.

د پاریس کمون: په هغه موکه کې د قانون جوړولو د جرگې بنی ډله ډېره کمزورې شوې وه او نږدې له منځه تلې وه، خو د قانون جوړولو د جرگې، چې د ژېړودنیانو په لاس کې وه او د پاریس کمون تر منځ، چې د روبسپیر او د هغه د یارانو په لاس کې ؤ، کلک توپیر رامنځ ته شو او کمون، چې غوښتل یې لا پرېکړنده او لا انقلابي پرېکړې وکړي، د قانون جوړولو جرگه یې د مشکوکو کسانو په نیولو او حبسولو او د جنایي محکمې په دایرولو اړه کړه.

ژېړندنان عمومن ازادي غوښتونکي بورژواگان وو، چې د بورژوازی د گټو ترلاسه کېدل یې د انقلاب لپاره کافی بلل. دغو په دې موکه کې، چې د بورژوازی گټې ترلاسه شوې وې، له قانون څخه یې خبرې کولې او د کلکو پرگنیزو پرېکړو څخه یې ډډه کوله، خو د ربسپیر یارانو، چې د قانون جوړولو همدې جرگې غړي وو، چټک او کلک اقدامونه یې د انقلاب بري ته رسولو لپاره لازم گڼل او له دې څخه

يې کوم ډار نلرلو، چې پرگنې خوځښت ته راوبلي. هغو د برسېرنو قانونو په جوړولو او د هغو مقرراتو په بهاندولو، چې يوازې د بورژوازي تجارت او صنعت ازاد کړي او د پرگنو د دردونو بنسټيزه هوبله نه وي، قناعت نه کولو او غوښتل يې، چې د شتمنو بورژواگانو پر ضد د بېوزلو طبقو له گټو څخه پلوروالی وکړي.

کله چې بهرني خبرونه او انقلاب ته د خاينانو د عملياتو خبر، چې د هغه د پرځولو لپاره پاريس ته نږدې کېدل، کمون ته راوړسېده، اعلان يې وکړ، «وطن په خطر کې دی» او د پاريس له خلکو يې وغوښتل، چې يو ۶۰۰۰ کسيزه پوځ جوړ کړي.

په دې موکه کې د «مارا» د پاريس کمون د غړي لخوا يو شعار ورکړای شو، چې د فرانسې په انقلاب کې يې نوې پاڼه خلاصه کړه. دغه شعارونه دا وو:

«ولس بايد ځان پخپله وژغوري او بهرني غليم ته مخ رانه وړي، مگر هغه وخت چې داخلي غليمان يې وژلي وي.» د پاريس کمون حق لاره، هغه څه

چې د فرانسې انقلاب یې په خطر کې اچوه، د دې او هغه ترديد او د هغو کسانو خیانت و، چې لایې د خلکو منځ ته لار موندله. په هره توگه د بندیانو وژنه د سپتامبر په ۲مه ورځ پیل شوه او څلور ورځې او څلور شپې د سپتامبر تر ۶مې پورې په اوږدو وغزېده او ۱۱۰۰ کسه یې د مرگ کندی ته واچول. د پاریس کمون د هغې روح له امله، چې په انقلاب کې ننوتې وه، ویې کولای شول د فرانسوي هېوادپالو څخه یو سربسندونکی پوځ جوړ، د پروس لښکرې، چې تر «وردن» پورې مخکې راغلې وې، په «والمی» کې ماتې کړي.

د بنسټ اېښودونکو دوهمه جرگه: د بنسټ اېښودونکو نوې جرگه، چې په کنوینشن باندې معروه ده، غالب د ژاکوبانو له منځه وټاکل شوه او په خپلې لومړۍ غونډې کې د ۱۷۹۲م د سپتامبر په ۲۱مه یې د سلطنت په له منځه وړلو فرمان ورکړ او د روبسپیر او هغه یارانو په ټینگار یې ۱۶م لویي، چې د هغه د خیانت په هکله نوي اسناد کشف شوي وو، د گيوتین پښو ته ولېږه.

کنوېنشن د دې لپاره چې په ځانگړو موکو کې وکولای شي چټکې پرېکړې وکړي، څو نوي سازمانونه منځ ته راوړل: انقلابی محکمه، په هر کمون کې د څارنو کمیټه، د ملي رغونې کمیټه – کنوېنشن د ژېړندنيانو او غړنیو له وگړو څخه جوړېده او ژېړندنيانو څه ډېر نفوذ پکې لرلو. لکه څنگه مو چې وویل، ژېړندنيان او غړني په خپلو کې په کشمکش کې وو، تر څو چې په پای کې غړنیو د «مارا» او «روبسپیر» شاني کسانو په هڅه د پاریس کمون په مرسته ۸۰،۰۰۰ کسه وسله وال او ۶۰ تویونه راغونډ کړل، د کنوېنشن ځای یې کلابند کړ.

کنوېنشن لمړی مقاومت وکړ او د هغه رئیس وویل: «ولس څه غواړي؟ کنوېنشن پرته له ده او د ده درناوي نه بل څه نه دي کړي». له غړنیو څخه یوه ځواب ورکړ: «ولس پاڅون نه دی کړی، تر څو جملې جوړول واورې، بلکه د هغه پاڅون د دې لپاره دی، چې فرمان ورکړي. ولس غواړي، چې ۳۴ کسه گناهکاران هغه ته تسلیم کړي» او له هغه ځایه چې

کنوېنشن بيا هم د مقاومت په لټه کې ؤ، غرنیو
وسلې ته اشاره وکړه. کنوېنشن ناچاره شو، خپل ۲۹
کسه غړي وباسي، نظر بند يې کړي.

له دې وروسته کمون پر کنوېنشن مسلط شو او
د هغه غلبه نه يوازې سياسي فتحه، بلکه ټولنيزه
فتحه هم وه: د ټولنې د بنکته طبقو بری پر شتمني
بورژوازی باندې.

له هرې خوانه يې د دې بري پر ضد پاڅون وکړ
او ژېړندنيانوو په هره ګوښه کې خوځښتونه په لار
واچول، په لیون کې يې يو معروف غرنی وواژه او يوه
نجلۍ د «شارلوت» مارا په نامه ووژله او د هغې زړه
يې کنوېنشن ته وړاندې کړ.

په همدې موکه کې بهرني جگړې هم په بشپړه
شدت سره پایښه لرله او پردي د داخلي غليمانو په
هڅونه سره په پرمختګ او د وحشت په رامنځ کولو
بوخت وو. په داسې ځانګړې موکې کې لازمه وه، چې
د کنوېنشن لخوا پرېکړنده تکتیک پلې شي، د داخلي
غليمانو ټکول په کلکه توګه ترسره شي، ترڅو د

بهرنيو په وړاندې مقاومت چمتو شي. دا تکتیک روبرسپير پر کنوېنشن تحميل کړ.

روبرسپير د ۱۷۹۳م د جولای په خپلو یادښتونو کې داسې لیکلي: «داخلي خطرونه له بورژواگانو څخه راځي. پر پورژوازی باندې د بري لپاره باید ولس په خپلو کې یو او متفق کړو. ټول وسایل چمتو شوي وو، چې ولس د بورژواگانو په سپارې پسې وتړي او د جمهوریت ملاتړي تر ګیوتین لاندې ووژني. هغو په مارسي، بردو او لیون کې بريالي شول، په پاریس کې هم که اوسني خوځښت نه وای، بريالي کېدل ... ولس باید له کنوېنشن سره یو شي او کنوېنشن له ولس څخه ګټه پورته کړي. باید جنگیالیو ته وسله ورکړل شي، باید هغوی په غوسه راوستل شي، باید هغوی روښان او پوه شي، باید د ولس مینه د جمهوریت سره په ټولو شونو وسایلو راوپاروو».

په همدغه دور کې وو، چې کنوېنشن نوی بنسټیز قانون، چې د «۱۷۹۳م بنسټیز (اساسی) قانون» باندې معروف دی، تصویب کړ او مور به د

هغه یوې برخې ژباړه د دې کتاب په پای کې راوړو. خو له هغه ځایه چې یاد شوی قانون خورا ازادې غوښتونکی ؤ او په هغه ځانګړې موکه کې نشوای پلي کېدلی، د هغه پلي کول یې شاته واچول.

کنوېنشن د ۱۷۹۳م د اکتوبر په ۱۰مې فرمان ورکړ، چې د فرانسې لنډمهاله حکومت به انقلابي حکومت وي. په همدې موکه کې یې د ملي رغونې کمیټه روبسپیر ته وسپارله او ده ته یې بشپړ واکونه ورکړل، هسې چې وزیران او جنرالان ټول د ده تر فرمان لاندې وو.

انقلاب مخ په وده روان ؤ، د کمون پلویانو د بورژوازی له تمې تېری کړی ؤ، د مطلق مساوات په لور تلل و دا فرمان، چې د درلیون لخوا صادر شو، د هغو د فکر د ډول استاذی دی:

«له هغه ځایه چې شتمني او بېوزلي دواړه باید د مساوات له رژیم څخه ورک شي، نور به یوه ډوډی د خالصه وړو څخه شتمن ته او یوه ډوډی له سبوس څخه بېوزلي ته نه پخپېري، ټول ډوډی پخوونکي د حبس د سزا په بدل کې دنده لري، چې

یوازې یوه ډوډۍ او د ډوډۍ بڼه ډول، د مساوات ډوډۍ چمتو کړي». همدې کسانو پرېکړه وکړه، چې ټولو گزروهلو خلکو او زړو ته د شتمنو په لگښت ډوډۍ کالي او کور ورکړای شي.

له دې وروسته د کمون د نویو عملیاتو دور پیل شو او د مظنونانو د قانون پر بنسټ، چې د کنوېشن له تصویب څخه تېر شو، د هغو توطئه جوړونکو په وژنه یې، چې د بهرنیو غلیمانو په گټه یې کار کاوه، پیل وکړ. ښکاره ده، چې د انقلابي محکمو څارنه چندانې دقیقه نه وه، په هغسې ځانگړي وضعیت کې یې کولای نشول دقیقه واوسي، له دې کبله ځینې بیگناهان هم ووژل شول. خو هغه موخه چې رېسپیر او د ده یارانو لرله، له فوري پرېکړو پرته د پلي کولو وړ نه وه.

له لمړیو کسانو څخه چې ووژل شول، ماري آنتوانت او هغه ژېړندنيان وو، چې د جولای له ۲مې ورځ څخه ونپول شول. «دانتون» هم له هغو کسانو

خخه و، چي د هغو ضعفونو په جرم، چي بنودلي يې وو، په گيوتين باندې اخته شو.

د ۱۸۹۳ م د مارچ له لمړي خخه د ۱۷۹۴ م د جولای تر ۲۷ مې بورې د هغو کسانو شمېر، چي محاکمه شول او ووژل شول، په ټولې فرانسې کې له ۱۲۰۰۰ کسانو ډېرېدل. دا وژنې پلې شوې، خو د کمون اصلي موخه هم ترلاسه شوه. په دې مانا چي بهرنی او داخلي خطر ورک شو، د ژېړندنيانو خوځښتونه، چي د پرگنو ملاتړ يې ونه مونده، ماتې وخوړه. اطريشيان او پروسان د فرانسې له سرحده لېرې وشړل شول.

خو د دې وضعیت ساتل خورا ستونزمن وو، ولې چي هم پخواني زاړه پالونکي او هم تازه دوران ته رسېدلي انقلابي بورژواگان د رېسپير له طرحې سره مخالف وو. رېسپير په خپل يوه رپوټ کې ويلي وو: د انقلاب موخه د هسې وضعې چمتو کول دي، چي «په هغه ځای کې هېڅ ډول ځانگړتياوې منځ ته رانشي، مگر د خپله مساواتو خخه پرته ...، چي هلته هېواد د هر وگړي هوساينه چمتو کړي، چي هلته

سوداګري د ملي شتمنۍ سر چپنه وي، نه دا چې يوازې د څو کورنيو بې هانده شتمني چمتو کړي». دې وړانديزونو، که څه هم د پلي کېدو لپاره کومه دقیقه نقشه نلرله، خو کافي وه، چې بورژوازي، چې غوښتل يې انقلاب د خپلې ازادې سوداګرۍ په ګټه بشپړ کړي، د رېسپير پر ضد راوپاروي. نور مرتجعان هم له ده سره همداستانه وو او د کمون وژنې يې د بېرحمۍ او قساوت په نامه پلمه کولې.

رېسپير ويل:

«تر څو پورې به د جبارانو لېونډوله ستم کول نياوګلوي او د ولس نياوګلوي بربريت او سرغړونه ونومول شي؟ ځيني چينې وهي: پر پاچا پالونکو ترحم! پر تباھکارانو ترحم!، نه! پر بې گناهي ترحم، پر کمزورو ترحم، پر بېوزلو ترحم، پر بشريت ترحم!».»

رېسپير د ژان ژاک روسو د ښوونو زده کوونکي ؤ او اصولو ته په تړاو کې يې ځانګړې تعصب لرلو. رېسپير د بنسټ اېښودنکو په جرګې کې وړانديز وکړ، چې د وژلو سزا دې له منځه لاړه شي، خو کله چې

خپله په عمل کې د ننه شو او د پسات درجه او د پرېکړنده اقدامونو اړتیا یې وکتله، بله تگلاره یې خپله کړله.

په پای کې ژېړندنیانو د کنوېشن - اصلاح - معتدله ډله له ځان سره ملگرې کړه، توطئه یې جوړه کړه، چې دی د دیکتاتورۍ او انسان وژلو په تور محکوم کړي او د دوی لمړنۍ نقشه دا وه، چې د رېسپیر له خبرو کولو مخنیوی وکړي، ولې چې د هغه د خبرو په اغېزه پوهېدل. د جون په ۲۷مې په ورځ د کنوېشن په غونډې کې لاس په کار شول او خپل تورو په بې بشپړه تودبنت سره د رېسپیر پر ضد د شورو او د لاسونو د پرکا په منځ کې بیان کړل، رېسپیر څو ځله د خبرو اجازه واخیستله، خو د غونډې مشر هر ځل د دې لپاره چې د ده غبر پټ کړي، گنتۍ یې په غبر راوستله. کله چې د ده د نېولو امر صادر شو، کوکه یې کړه: «د وروستي ځل لپاره، د قاتلانو مشره! له تا نه د خبرو اجازه غواړم!» د ده دا غبر یې هم د «ژوندی دې وي جمهوریت»

په نارو سره ورک کړ. رېسپير وويل: «جمهوريت له منځه لاړو! غله بريالي شول!».

کله چې د رېسپير د نېولو خبر د پاریس کمون ته ورسېدو، په خوځښت يې لاس پورې کړ او رېسپير ته يې خلاصون ورکړ. خو د خیانت له امله مات شو او رېسپير په دې حال کې، چې زنه يې ماته وه، ونېول شو او له نورو ۲۱ کسانو سره د گيوتین وېخ ته وځکول شو. د هغې ورځې په سبا ۷۰ کسه او په بله ورځ ۱۳ کسه د کمون غړي د هماغه کسانو په لاس، چې ځانونه يې د وژلو مخالف بنسکاره کول، ووژل شول.

کله چې د محکومانو گاډۍ د اعدام ډگر په لور روانه وه، رېسپير له خپلو شنو ورېښمنو کاليو سره، له هغه مخ سره، چې د وينو په کرښو انځور شوی ؤ او د کلک درد له امله يې زنه په ځان کې ننوتې وه، په پټو سترگو سره يې د خپلو نابشپړه عملياتو په هکله فکر کاوه. کله، چې د گيوتین بېخ ته ورسېدو، د جلاد شاگرد د هغه د زخم پټې هسې په کلکه وشکوله، چې وحشتناکه کوکه له رېسپير څخه پورته

شوه او پرگنو وکتل، چي د ده لاندې زامه له پورتنی زامې څخه جلا شوه او د هغه له خولې څخه، چي په ډاروونکې توگه خلاصه پاتې شوه، د ده رنگينه وینه وبهېده.

ان د رېسپير غلیمان انصاف کوي، چي دی هېڅکله له خپلو پرنسيبونو څخه جلا نشو او د خپل ځواک په منځ کې يې په بشپړه سادگي سره ژوند کاوه، هسې چي ده ته يې د (نه فاسدېدونکي) لقب ورکړی ؤ.

د انقلاب پای ليک: د انقلاب برخه ليک د رېسپير له مرگه وروسته د بورژواگانو لاس ته ولوېده، چي هغه يې ودرولو.

د بورژواگانو ډار له انقلاب څخه او د پاچا پالو مرتجعينو عکس العمل لامل شو، چي کنوېنشن د ۱۸۹۴ م د اکتوبر په ۲۶مې خپل ځای (دير کتوار) ته ورکړي او د ۱۸۹۹ د نوامبر له ۹مې د ناپليون ديکتاتوري پيل شوه: له ناپليون څخه وروسته له ۱۸۱۵ م څخه تر ۱۸۴۸ مه پورې مشروطه سلطنت بېرته په فرانسې کې ټينگ شو او مشروطيت په

وروستي کال کې د انقلاب له امله په جمهوریت بدل شو، خو دا جمهوریت هم په ۱۸۱۵ م کې (د دریم ناپلیون په لاس) له منځه ولاړ. تر څو چې ۱۸۷۰ م انقلاب پېښ شو او په دې انقلاب کې، چې د پرولتاریا طبقې پلویان یې اصلي چلوونکي وو، نږدې د یوې میاشتې په مودې په پاریس کې کارگري حکومت برقراره شي، خو دا حکومت هم په بشپړه غوسې سره د بورژوازی په لاس مات شو او د جمهوریت رژیم په فرانسې کې مستقر شو.

په دې انقلابونو کې هغه څه چې ډېر د پام وړ دي، د حکومتونو ماهیت دی. د فرانسې دولت د انقلاب څخه وړاندې پر فیوډالانو تکیه لرله او د هغو د گټو ساتندوی ؤ.

د دولت ماشین، چې د دې انقلابونو په ترڅ کې څو ځله نسکور شو، نه یوازې ووړ نه شو، بلکه لا بشپړ شو. د فرانسې د انقلاب له لاملونه څخه یو دا ؤ، چې بورژواگان د خپلو صنعتي او سوداگریزو گټو له پلوه غوښتل، چې په حکومت کې لا ډېر مرکزیت شتون وموندي او دا موضوع لا ډېره د دولت د

خُواک د ټینگار او د هغه د ماشین د ودې لامل شوه. له بله پلوه بورژوازي وروسته له هغه نه چې د کار پر سر راغله، د دې لپاره چې وکولای شي د انقلابونو څخه مخنیوی وکړي، ناچاره د دې دستگاه خُواک ډېر کړي او له دې کبله د بورژوازی دولت د پخواني فیوډالي دولت په پرتله د دوو ځانگړو بڼو خاوند ؤ. بوروکراسي او تلیایه پوځ، چې د دولت چوپړو شمېر یې ډېر کړ، د دې دستگاه ماتول لا ستونزمن گرځوي.

بورژوازی نه غوښتل د خُواک په لاس ته راوړلو سره، د دولت دستگاه، دا د فشار ماشین مات کړي، بلکه غوښتل یې چې هغه ته د بورژوازی له اقتصاد سره سمون ورکړي. نو د فرانسې انقلاب د دولت په ماهیت کې، چې د ځانگړې طبقې حاکمیت دی، کوم بدلون رانور، بلکه هغه ډله یې بدله کړه، یانې بورژواگان یې د فیوډالانو پر ځای کېول.

*****

۳۷

د بشر د حقوقو اعلامیه

د فرانسې ولس استاذي، چې په «ملي جرگې» کې ټول شوي دي، له هغه ځايه چې ويې کتل، چې د بشر د حقوقو هېرول او هېڅ گڼل د عمومي بدمرغيو او پسات يووازينی لامل دی، پرېکړه يې وکړه، چې په يوې رسمي او پرمينې اعلاميې کې د بشر طبيعي، نه انتقالېدونکي او مقدس حقوق طرح او بيان کړي، تر څو دا اعلاميه هرکله د ټولني د ټولو وگړو د هيئت په پام کې وي او پرله پسې د هغو حقوق او دندې يادې کړي، تر څو وکولای شي د مقننه ځواک عمليات او د مجريه ځواک عمليات په هره شېبه او يا موخه، چې له هر سياسي سازمان څخه په پام کې وي، پرتله کړي او په پای کې هغوی لا درنې وگڼي، تر څو د وگړو غوښتنې، چې له دې نه

وروسته په ساده او مسلم اصل باندې بنسټ شي، تل اساسي قانون او عمومي نیکمرغۍ ته پام واوسي. په پایله کې ملي جرگه د متعال خالق په حضور کې او د ده د عنایتونو په سیوري کې دا حقوق د بشر او ټولني د وگړو لپاره پېژني او اعلاموي:

۱- د بشر وگړي په حقوقو کې ازاد او مساوي دنيا ته راځي او په حقوقو کې ازاد او مساوي پاتې کېږي، ټولنيزې ځانگړتياوې نشي کولای پرته له عمومي گټو څخه بل بنسټ ولري.

۲- د هرې سياسي ټولنې نه موخه د بشر د طبيعي حقوقو ساتل دي، چې د زمانې تېرېدل نه مني او دا حقوق عبارت دي له: ازادۍ، مالکیت، امنیت او د ناتار په وړاندې مقاومت څخه.

۳- هر حاکمیت اصولن پر ولس باندې بنسټ شوی او هېڅ هیئت او هېڅ کس نشي کولای کوم ځواک پلي کړي، چې بنکاره له ولس څخه یې سرچېنه موندلې ده.

۴- ازادي د هر عمل د سرته رسولو د ځواک څخه عبارت ده، چې بل ته ضرر نه رسوي. په دې

توگه د هر وگړي د طبيعي حقوقو پلي کول هاندونه نلري، مگر هغه هاندونه، چې د هغو شتون له دې حقوقو څخه د ټولني د نورو غړو برخه من توب تأمينوي. دا هاندونه يوازې قانون ټاکلی شي.

۵- قانون حق نلري، منعه کړي، مگر هغه عمليات، چې د ټولني لپاره زيان راورونکي وي. له هغه څه نه چې د قانون له لارې منعه شوي نه وي، نشو کولای مخنيوی وکړو او هېڅ څوک نشو کولای هغه څه ته، چې قانون حکم نه وي کړی، اړ کړو.

۶- قانون د عمومي ارادې له بيان څخه عبارت دی. د ټولني ټول وگړي حق لري، چې شخص او يا د استاذو له لارې د هغه په جوړولو کې برخه واخلي. قانون بايد د ټولو لپاره يو وي، څه په هغه برخه کې، چې له کوم شي نه ملاتړ کوي، څه په هغه برخه کې، چې سزا ورکوي. له هغه ځايه چې د ټولني ټول وگړي د قانون له پامه له يوبل سره مساوي دي، هغوی کولای شي ټولو مقامونو، پوستونو او عمومي بوختياوو ته د ځانونو د اهليت پر بنسټ په مساوي

توگه او پرته له کوم توپیر نه، د فضایلو او هنرمندیو د توپیر څخه پرته، ورسپړي.

۷- هېڅ وگړی کولای نشو تورن کړو یا توقیف کړو او یا حبس کړو، مگر په هغو برخو کې، چې قانون ټاکلي او د هغو ستونزو پر بنسټ، چې قانون مقرر کړي دي. هغه کسان، چې خپل سري دستورونه صادروي او یا د داسې دستورونو صادرولو ته بل هڅوي او یا د هغو پلي کوونکي دي، باید وترتیل شي. د ټولنې هر وگړی، چې د قانون پر بنسټ بلل کېږي او یا جلبېږي، باید ژر اېلانیټ وکړي. داسې شخص که مقاومت وکړي، مجرم دی.

۸- قانون نشي کولای جزاگانې پلي کړي، مگر دا چې په بشپړه توگه او صریح ضروري وي او هېڅ څوک مجازاتولی نشو، مگر د هغه قانون پر بنسټ، چې وضعه شوی او له وړاندې د هغه ځانگړي جرم لپاره تصویب شوی او قانون د هغه جرم سره سمون ورکړ شوی دی.

۹ - هر څوک تر هغه وخته پورې، چې د هغه د مجرموالي اعلام شوی نه دی، بیګناه ګڼل کېږي. هرکله د ده بندي کول نه ډډه کوونکي وي، له هر ډول تشدد څخه، چې هغه ته رسېدو لپاره ضروري نه وي، باید جدن مخنیوی وشي.

۱۰ - هېڅ څوک نباید د عقایدو، ان مذهبي عقایدو په لحاظ، تر هغه وخته پورې چې د هغو عقایدو څرګندونه عمومي اوډنه، چې قانون ټینګه کړې ده، ګډوډ نکړي، د مزاحمت سره مخامخ شي.

۱۱ - د اندونو او عقایدو ازاد تبادل د بشر تر ټولو ارزښتناکه حقوقو څخه یو دی. له دې کبله د ټولنې هر وګړی کولای شي په ازاده توګه خبرې وکړي، وليکي او په چاپ یې ورسوي، مګر دا چې د هغو برخو پر بنسټ، چې د قانون له لارې ټاکل شوي دي، له دې ازادۍ نه ناوړه ګټه پورته کړي.

۱۲ - د بشر او د ټولنې د وګړي د حقوقو تضمین ایجابوي، چې عمومي ځواک شتون ولري. نو دا

خُواک د عموم په گټه جوړ شوی، نه د هغو کسانو په ځانگړې گټه، چې د هغو لاس ته سپارل شوی دی.

۱۳ - د عمومي خُواک ساتل او د اداري لگښتونه یوې گډې مالې ته اړتیا لري. دا مالې د ټولنې ټولو وگړو په منځ کې باید د هغو د توان پر بنسټ په مساوي توگه وویشل شي.

۱۴ - د ټولنې وگړي حق لري، چې په خپله لاسه او یا د خپلو استاذو له لارې د عمومي مالیاتو ضرورت، د هغه نسبت د وگړو د شتمنی په پرتله وڅېړي، هغه سره په ازاده توگه رضایت وکړي، د هغه لگښت وڅاري، د هغې تعرفې د لاس ته راوړلو بنسټ او موده وټاکي.

۱۵ - ټولنه حق لري، د خپلو ادارو له هر مامور څخه حساب واخلي.

۱۶ - هره ټولنه، چې هلته د حقوقو تضمین تأمین شوی نه دی او د خُواکونو بېلتون نه دی شوی، په هېڅ وچې د اساسي قانون خاونده نه ده.

۱۷ - له هغه ځایه چې مالکیت د نه نقضېدلو وړ او مقدس حق دی، هېڅ څوک نشي کېدای له هغه

نه بې برخې کړي، مگر په هغه بڼه کې، چې عمومي
گټې چې قانونن تثبیت شوي، هغه ایجاب کړي او
په دې شرط چې د هغه نیاویز تاوان له وړاندې پرې
شي.

*****

۳۸

د ۱۸۹۵ اساسي قانون دوې مادې

۲۱ - عمومي مرستې د ټولني مقدس فرض دی. ټولنه بايد خپلو بېوزلو وگړو ته، څه له دې لارې، چې هغو ته کار چمتو کړي او څه د هغو لپاره، چې په کار کولو توانمنده نه دي، د ژوندانه د وسایلو چمتو کولو له لارې، د ژوند لوښي ورکړي.

۲۵ - کله چې حکومت د ولس حقوق نقضوي، انقلاب د ولس لپاره او د ولس هرې ډلې لپاره تر ټولو مقدسه او تر ټولو ناگزيره دندو څخه دی.

پاي

د محسن خیرندوی چاپ کړی:

- امپریالیزم
- لنین (سه مقاله از استالین)
- مارکس، انگلس و مارکسیزم (چند مقاله از لنین)
- تاریخ حزب کمونیست (بلشویک) اتحاد شوروی
- از کمون اولیه تا کمونیزم
- قسم به خوتتان رفیقان! (زندگی و پیکار قهرمانانه‌ی شماری از کمونیست‌های جانبخته زیر ساطور رژیم تبهکار اسلامی ایران)
- مائوتسه دون (زندگینامه مختصر)
- اصول مقدماتی فلسفه اثر ژرژ پولیتسر
- ماتریالیزم تاریخی برای نوجوانان
- ماتریالیزم دیالکتیک برای نوجوانان
- ماتریالیزم تاریخی برای نوجوانان (پشتو)
- ماتریالیزم دیالکتیک برای نوجوانان (پشتو)
- از کمون اولیه تا کمونیزم به زبان پشتو

ډیر ژر خپیری:

- اقتصادی سیاسی به زبان ساده
- مبانی و مفاهیم مارکسیزم

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**